

The Teg

**Sri Guru Teg Bahadur
Khalsa College
Delhi**

MAGAZINE

Vol. II. No. I.

November 1953.

The 'Teg' Delhi

EDITORIAL BOARD (1953-54)

Dr. Gobind Singh, M.A., Ph. D. LL.B.,—Chief Editor
Prof. Harbhajan Singh, M.A.,—Prof.-in-charge Hindi
Prof. Surrinder Singh, Kohli, M.A.,—Prof.-in-charge Punjabi
Prof. J. N. Mathur, M.A.,—Prof.-in-charge Urdu
Gurbachan Singh, M.A. Student Editor English Section
Murari Lal, B.A. ... Student " Hindi Section
Charanjit Singh ... " " Punjabi Section
Joginder Nath Anand " " Urdu Section

Contents.

1. World Peace—Dr. Gobind Singh	1
2. Value of trifles in life—Prof. Surjit Singh	3
3. The Art of spending holidays—Gurbachan Singh	6
4. The future of English in India—P.N. Mathur	7
5. Freedom and students' role—K.K. Soni	9
6. Life and death—N.K. Bhasin	11
7. Waiting for a bus—K. Kumar	13
8. A Chemical Analysis of book-worms—D.S. Channa	15
9. Evening of the poor—Miss J. Bhatia	16
10. On death (a poem)—N.N. Seth	17
11. Fun fair - Hemraj Goyal	18
12. An unscrupulous Quack—Miss K. Kaur	19
13. The value of a smile—Surjit Singh Narula	20
14. College Chronicle—Editor	20
15. Library—Librarian	23
16. Sports Folio	23

Hindi, Punjabi and Urdu Sections.

Printed and Published by Dr. Gobind Singh Mansukhani for the
S.G.T.B. Khalsa College at the Navyug Press, Chandni Chowk
Delhi.

SITTING: (Left to right) Prof. J. N. Mathur (Urdu); Prof. Harbhajan Singh (Hindi); Principal S. Sachdev Singh; Dr. Gobind Singh (Chief Editor); Prof. Surrinder Singh Kohli (Punjabi)

STANDING: (Left to right : Student Editors) Joginder Nath Anand (Urdu); M Gangaher (Hindi) Gurbachan Singh (English); Charanjit Singh (Punjabi)

The Jug

S.G.T.B. KHALSA COLLEGE

Delhi

Vol. II. No. I.

November 1953.

EDITORIAL

World Peace

World peace is a dire necessity because the alternative to it is mass destruction of man and his civilisation. Though history only repeats itself and wars follow one another, we should be able to preserve human civilisation by some means of collective security. War or conflict is due to man's inherent aggressive instincts. These should be given a new direction, otherwise they are likely to play havoc with man. Rivalry and competition should find free play in creative and nation-building activities. In this way, they will promote the welfare of man.

Some people feel that capitalism is the root of war. This is a fallacious argument. Wars were waged even be-

fore the advent of capitalism. Communism too is aggressive and does not guarantee individual freedom. We have only to look to the record of prisoners in the concentration camps of Asia and Europe.

There is yet another school of thinkers which feels that nationalism is a menace to world peace. Leaders like Nehru regard colonialism and racialism as the causes of war. Undoubtedly, an international outlook minimises the chances of war by promoting fellowship between communities and nations, but it cannot effectively prevent war.

Is there no prospect of world peace?
Shall we return once again to the sava-

gery and destruction of the Second World War? Man now possesses more destructive weapons than the Atom Bomb and the Hydrogen Bomb. It is said that one Cobalt Bomb is enough to destroy the whole world. How then can we preserve human civilisation? The U.N.O. has been tried and found wanting. The only hope lies in the Gandhian technique of non-violence to be followed on an international plane. The Gandhian Seminar for resolving world tensions which held its session at Delhi last year pleaded for the observance of Gandhian technique. If individuals are capable of non-violence, why not nations? The true non-violence of nations is a sign of strength, not weakness. National non-violence cannot be conquered by bullets and bayonets. Some nations will have to set examples of national martyrdom in order to establish world peace.

Just as in tragic drama, goodness is "wasted" in conquering evil, in the same way, non-violence on the national or international plane will be necessary to make the *right* prevail in the world.

Lastly, what we need today is the **WILL TO PEACE**. There has been too much of cold war and international tension in the present-day world. The world's statesmen need to be more tolerant and patient than what they have been. Jingoists and industrialists who expect a pile of money from war must realise their responsibilities to their fellowmen. The popular desire for peace must prevail. India's efforts for world peace are praise-worthy. Nehru's appeal for cultivating "the temper of peace" will find a ready echo in the hearts of millions who desire to lead happy and honourable lives in this world.

Value of trifles in Life

Prof. Surjit Singh Vaid, M.A.

A huge fire was ablaze and the passer-by when asked what it was all about, with an unconcerned look replied, "I had only lighted a match-stick; how did I know it will come to that?" This is exactly true of small trifles.

The havoc resulting from trifles can never be over-exaggerated. "A spark is a little thing, yet it may kindle the world." Great events seldom happen and affect few, trifles happen every moment and affect all. Sands make the mountains, moments make the years, and trifles life. A little and a little accumulated makes a great deal and he who neglects small thing falls little by little. If the causes of all the great tragedies of the world are dived into, trivialities would be at the root of the most.

In no particular phase or field do they work. Their targets are all-round human activities and unless thoroughly guarded against, they are sure to bring disaster. Many a marital divorce could have been averted by a wife's merely saying 'good-bye' to her husband while going out and greeting him on return. Such a behaviour carries with it a satisfaction, a feeling of 'being cared for'. It may look a trifle to the wife being away from house when the husband is due back, but there is nothing more insulting and provoking to the husband. Such

a small thing as an irritating hair gives more annoyance than a smart blow. Great laurels and failings may bring one respect or contempt, but these trifles, these small things, these "mere nothings" will make one either loved or hated.

I consider shabby dress to be one of the worst manners. The most precious stone must be cut and polished. We have known many an heiress and wife lose their suitors and husbands, for being ill-dressed. Dress has a sort of moral effect on the conduct of man. A person dressed in dirty shoes, unpresed suit, soiled neckcloth and with a general negligence of dress will find himself correspondingly in-active and lazy. "Out of clothes, out of countenance, out of countenance, out of wits," is an old saying of Ben Jonson.

Asking questions, even when one is in a position to do so, may look as a very legitimate right, but it is hopelessly in bad taste; we live notwithstanding our faults, why find faults with others? The master shooting forth questions on the servant, the parent on the child, the wife on the husband and vice versa, may look small things, but the inherent danger of disruption and disrespect that they involve is very grave.

"You ask me no question, I tell no lies". I am reminded of a man who preferred his cat to his wife. because when he came home, the cat though waiting like the wife, never asked questions and then did not disbelieve him.

Trifles cause no small misunderstandings and displeasures among friends. Friendship is a gift of heaven, most delicate and precious, and requires the corresponding care in handling, because it carries the "greatest usefulness, the most open commotion, the noblest suffering, the heartiest counsel and the greatest union of minds of which brave men and women are capable." (Jeremy Taylor) The light of friendship is like the light of phosphorus——more visible in more darkness. Trifles make you lose your friends. People don't mind losing them in the hope of making new ones, but old friends are the best like old shoes which are always the easiest. False friends are like our shadows——keeping close in sun-shine and leaving away in shade——and should be deprecated like the "harlot's tears, statesman's promise, false patriot's zeal, traitor's love;——full of fair seeming but all delusion," but true friendship——it is like the rising sun——full of blessing and life. Familiarity breeds contempt because we over-look the disruptive forces of small trifles and forget that there is nothing insignificant in life. The greatest of men may be disturbed by the buzzing and hissing noise about him. Even a small hair has its shadow.

In office, trivialities need the most care. The usual ill-will existing between an officer and a subordinate is a mere outcome of trifles combined with

the so-called satisfaction of a false sense of vanity. I have heard both parties complain why official matters should be so unnecessarily made personal (and still they are always made so). We, in a futile way, try to forget that we cannot separate our feelings, frailties, sentiments, prejudices, the passionate, the idealistic from the logical. The role of reason is no doubt very great, but the part played by our likes, dislikes, love, hatred, jealousies, excitement, thrills, suspense, and the like is greater still. One's person should be detached from matters which are official, but how many things there should be which are not? India should not be so hot, but here is what she is! There should be no deaths, epidemics, wars, earthquakes, erosions but still they are! We cannot ignore realities. A strictly official outlook, though quite legitimate, is certainly undesirable and harmful, because the ill-will it creates is much greater than the benefit derived. A small divergence from the strictly official routine should, as far as possible, be treated with grace and goodness of heart. Even in law, equity plays a very important role. The jury-system, connected with such delicate aspect of law as criminal side of it, bases itself entirely on commonsense and has due regard for inherent human weaknesses and the naturalness of behaviour. The wall of formality, respect and reverence is sandy and must fall with the least neglect of tact and understanding.

Trivialities in love play a still greater havoc. I have known so many glaringly-successful and healthy love affairs terminate without any apparent and solid cause, excepting a few trifles, as a

seemingly cold reception, an outward indifference, an empty look or a coquettish neglect (and generally they may be due to a mild headache, after-effect of some failure or a snub from elders). Most love stories end as tragedies, simply because the lovers happen to ignore the invisible hand of trifles and take every thing for granted, forgetting that love like all good things has to be renewed and revived again and again. How many times has not spring faded in the hope of being born again with a greater vigour, the moon has not shortened and enlarged itself and suffered the agony of times for repeated glamour.

The proverbial relationship of the mother and daughter-in-law is another favourite arena of trifles. Here meets the old with the new, the conservative with the progressive, the 'fading' with the 'budding'. This horizon, this meeting place, is most dangerous. It is here that we need the 'give and take,' the 'live and let live', the 'forget and forgive', but the new is jealous of the old, the old is suspicious of the new. Here is the fusion of two cultures, of two points of view, and unless both are willing to receive 'something' of the other, one or both must perish. The 'explosive material' is already there and needs only a spark. Trifles provide that spark. The old lady thinks she is the mistress of the house because she has made it, she has improved it and she has preserved it. The daughter-in-law comes with new hopes, new aspira-

tions and new theories. There is thus the clash of interests, the clash of views and the clash of ideologies. One wants to stick to old traditions, the other wants to break them, one is static, the other dynamic; and it is here that the the 'withering off' of the healthy relations commences. They fail to realise that nothing is too small, too insignificant, too meagre and it is in trifles that the seeds of joy and and happiness are for ever destroyed. Small signs, made or seen, provide the necessary spark and the rest follows.

Loose speech is the greatest source of disaster. Half the sorrows of men and women will be averted if they can only refrain from speaking what they know to be useless. "Five words cost Zacharias forty weeks of silence". An important cause of such a drastic, dreadful, and disastrous war as the Mahabharata was a mere trifle—the loose talk—the joke which Dropadi might have included as a legitimate right accruing to her because of her relation to Duryodhan as his sister-in-law. Again if the nose of Cleopatra were a little shorter, the history of the world would have been certainly different. "Such as thy words are, such will thine affections be esteemed, and such as thine affections, will be thy deeds, and such as thy deeds, will be thy life" (Socrates).

Minute events are hinges on which life rests. The smallest link, ratchet, chain, cog or crank is as essential in a watch as the main spring; if one falls out, the whole stands still.

"ALAS! HOW EASILY THINGS GO WRONG,
A SIGH TOO MUCH OR A KISS TOO LONG,
AND THERE FOLLOWS A MIST AND A WEEPING RAIN,
AND LIFE IS NEVER THE SAME AGAIN."

(George Macdonald)

The Art Of Spending Holidays

Gurbachan Singh, M.A. Student

It matters very little where you go or when you go, it matters little what you do. What matters is the thing itself, and that thing is *holiday*—the break from the monotony of routine and the discipline and the duty of attending classes regularly.

To get away, to be free for a brief spell, to feel that you have not to get up at the appointed hour, to know that you can linger over your breakfast, to look upon new scenes and strange faces, to breathe fresh air, to hear different sounds, to do different things—or better still to do nothing at all—that is *holiday*.

Fix a place, no matter what, anywhere, put a few things into a bag, the fewer the better, and go.

The change, I repeat, is the thing, scenery or amusement hardly count in this great business, for unless a man carry all the beauty of the world in his own mind and all the joy of life in his own heart, he will not find them elsewhere. We are joy and sorrow, and the world about us but material for their expressions.

I doubt whether there are any sound reasons for holiday-making, save the one

which I have called change.

The success of a holiday is, perhaps, largely a matter of temperament. Some people can be happy anywhere, others no-where. There is really no sound pocket wisdom for the art of spending holidays, for every would-be-holiday-maker is a separate problem, and in the final resort, he must be his own guide, philosopher and friend.

One might suggest, that for a holiday one should do what one wants to do, that even is a piece of half wisdom for who among us precisely knows what he wants to do.

Not many things are certain in our haphazard world, but there is at least one thing about which there is little doubt, that these who seek happiness, miss it, and those who discuss it, lack it.

Therefore I am inclined to be suspicious of the ways of the pleasure-seeker and happiness-hunter.

Happiness like art just happens, it has neither formulae nor rules, nor systems. It drops as the gentle rain from Heaven upon the just and the unjust alike, and no man can

say, he has it because of his virtues.

Simple games and healthy exercises have long since ceased to satisfy the holiday-makers, with the result that pursuit of pleasure has become pursuit

of novel sensation.

So the best of holidays is the holiday that comes upon you unawares, when you are the least prepared, and when your resourcefulness is put to test.

The Future of English in India

Pratap Narain Mathur, B.A. Final

There is a good deal of loose talk about the future of English in free India. Now that the English have left the country, it is argued, where is the sense in retaining English. The language of the white foreigners like the foreigners themselves deserves to be given a hearty send-off for good.

A moment's thought, would show how unreasonable it is to throw English overboard only because the English have sailed away on the high seas to their native shores. It is true that English was introduced by Lord Macaulay to promote English interests, especially to raise a class of English-knowing Indians to help run the British administration of the country. With this end in view, English was made compulsory, and in course of time, this political move brought into being not only a large number of English-educated Indians in Government services but

also created a terrible denationalizing atmosphere in the country.

Today, nobody would countenance the continuance of such a denationalizing factor. Indians can no longer be duped into the study of English at the cost of their national individuality and pride. Moreover, what a great blow English has dealt at the mental growth of our students. The use of English as a compulsory medium of instruction placed an unbearable load on the tender minds of our boys and girls—crushing their independence of thought and originality and ease of expression. Even after several years of study at school and college, they remained semi-educated, ignorant of their mother-tongue and with just a working knowledge of English. They had very little opportunity for creative work. Above all, the use of English as an artificial superimposed *lingua franca* prevented

the growth of a real national language, to say nothing, of the damage done to the provincial languages and literatures. It is, therefore, no longer a matter of controversy that English should cease to be a compulsory medium of instruction.

Already much ground has been covered in this direction. Hindi in Devnagri script has been accepted as the national language, and education at the primary stage is to be given through the student's mother tongue, and at the secondary and university stage through the regional or provincial language. The study of the national language is to be compulsory at the secondary and higher stages. Several Indian Universities have already given effect to these recommendations of the University Commission and the Central Government. English has been relegated to the background and the field is clear for the evolution and development of the national and provincial languages.

All this is for our good. But the next question is, 'Should English disappear from the country?' Extreme, narrow-minded nationalists would like to take such a step, but thoughtful Indians would pronounce a different opinion. No reasonable, level-headed person would deny that English, despite all its drawbacks, has done some good to us. It is English education which initiated Indian people into the treasures of western thought, especially the notions of democracy, self-determination, and self-government. The veteran soldiers of India's freedom-struggle were largely nursed in the cradle of English thought and culture. Pandit

Nehru, for instance, describes himself as, "a queer mixture of the East and West, out of place every where, at home nowhere." The English Civil War, the glorious Revolution, Ireland's movement for Home Rule, the French Revolution, the American War of Independence have all directly or indirectly inspired and strengthened our own freedom movement. And how did we come about these heroic struggles? Obviously through the study of English. We should, therefore, have a certain measure of tolerance for a language that did us good in the past and is likely to do us good in the future too.

English has opened channels of contact with the rest of the world. And if we now banish it, we shall be raising a Chinese Wall around us. Such isolation will be suicidal in the world of today. English is one of the most widely spoken languages of the world, and hence it can be undoubtedly called an international language. In addition to this, it is equally essential in the realm of scientific studies. Free India requires scientific development of every kind to make her a strong country and so the study of English is essential if this end is to be achieved.

There is yet another commendable feature of English namely its rich literature. The renaissance of our national and provincial literatures already owes much to English literature and we should be committing intellectual and literary *Hara-Kiri*, if we refuse to study English language and literature for the development of the aesthetic side and

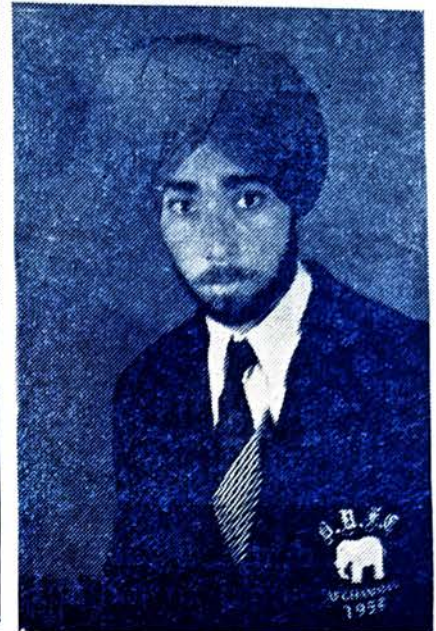
Students in the College 'Eye'

Sajjan Singh
Member of University
Hockey Team to
Afganistan

Harbans Singh
Member of University
Hockey Team to
Afganistan

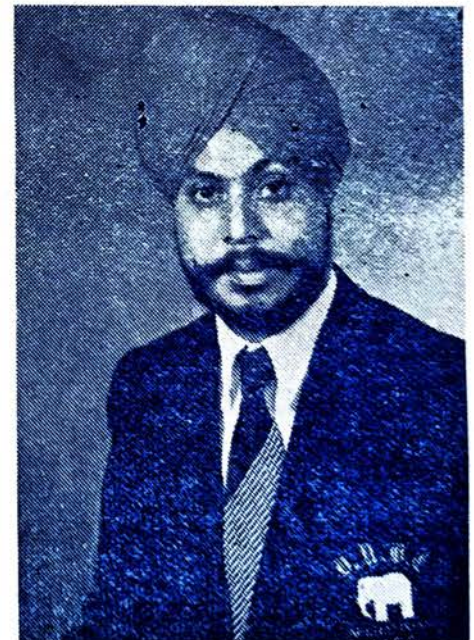
Manjit Singh
Member of University
Football Team to
Afganistan

Gurcharan Singh
Delhi University
Hockey Team Captain
for Afganistan

R. R. Jindal
Member of the
Executive Committee
Delhi University Union

Shamsher Singh
Member of University
Hockey Team to
Afganistan

critical faculty. Our present standards in education, journalism, literary activities are, it must be admitted to our shame, very low indeed. This deficiency will be made up, at any rate in literature, by the study of English. India will certainly be the poorer if it neglects Shakespeare, Milton, Bernard Shaw and Wells.

The most sensible attitude towards English is to study it as free men, without inhibitions and complexes. Students of international politics and science and lovers of language will find their labours amply rewarded by the study of English. In my opinion, it is ab-

surd to do away with the study of English literature now. Huxley also recommends the study of English which is so important and indispensable in the international sphere simply for the reason that it is a language of foreigners. Our aim should be to acquire knowledge and obtain maximum benefits from a language without considering whether it is our own language or a foreign language. I personally believe that English language would not be looked down upon and free Indians would study English in the same spirit as they study Sanskrit or Hindi.

Freedom And Students' Role

Krishan Kumar Soni, B.A. 1st. Year

Our motherland remained under the servitude of the British for more than a century and a half. It had to suffer much politically, economically and spiritually.

Now our country is free and we are the architects of our own destiny. We must not forget the sacrifices made by our beloved leaders and fellow-countrymen in India's struggle for freedom. Let us bow our heads in reverence to those who sacrificed their lives in the cause of freedom; we should take a

solemn pledge to be worthy of our nation.

With the dawn of freedom the responsibilities have increased considerably. Students are by no means an exception. We students are the glory of future India, we are the back-bone of the nation, we are true radiators of hope by which the darkness of despair is to be expelled, we are the citizens of to-morrow, we are the stars who have to illuminate the horizon of this free country, we are the purest and

precious gems who have to decorate this free India, we are the flowers who have to bring beauty and fragrance into this country, we are the pilots to steer the true ship of destiny of this nation. We shall rise up to our duty. We have to play a great role and we must comprehend that.

No doubt India has begun to breathe in the air of freedom, but many intricate, entangled and obscure problems are confronting her. Indigence, illiteracy, hunger, starvation, disease, backwardness, unemployment, corruption and blackmarketing are rampant. The demon of untouchability is still there, sapping the very life-blood of the nation. There are some who roll in wealth without doing any sort of work, but on the other hand, there are millions and millions who have to toil day and night but they do not even get two square meals. Women are down-trodden, knowing nothing of their role. There are many handicaps in agriculture of this country. Civil and external defence is not strong. But this all can be set right, if students are organised, disciplined and properly imbued with some sort of schooling in the art of democratic living.

So in the first instance, the foremost duty of a student is to have a sense of discipline and to cultivate it sedulously. Discipline means enthusiastic obedience to instructions even if they do not satisfy reason. Young people have to learn harmony, efficiency and decency. They must be obedient and respectful to their teachers and parents,

Discipline is to be observed not from fear of punishment but because it is right to do so. Foreign countries like England, Russia, U.S.A., Japan, and Germany give inspiring examples of discipline among the youth. It is only a disciplined nation which can touch the high peaks of glory. The following are the four-fold duties of students which they should aim to discharge namely: (i) Discipline of Purpose (ii) Discipline of Work (iii) Discipline of Realism (iv) and Discipline of Constitutionalism.

A student of free India is required to furnish himself mentally, morally and intellectually. He who wastes his precious time and energy in idle pursuits is unworthy of his nation and a traitor to his country. He must make the best use of his time.—“Time and tide wait for no one.” Even his leisure must be spent wisely. He must be punctual and regular at school or college. Love of games should go hand in hand with studies for making him strong. Let him apply himself heart and soul to his studies., with this object that he is studying to put himself at the disposal of his country later on. He can support a feeble person only if he is himself energetic and zealous; he can assuage the sufferings of a sufferer only if he is himself full of life and zeal. A student, who helps his class-mate in distress, is serving a son of his country and ultimately his motherland. It is by being fit in body, mind and spirit that he can be of real service to his motherland. He should understand that mere bookish knowledge is not the be-all and end-all of his life.

There are brains and potentialities in the students. They can bring the kingdom of heaven down to free India. During vacations, they can go to the villages nearby and dig manure pits, make village roads, help in digging wells, teach alphabets to adults and give them elementary lessons in sanitation. Students of free India must learn the dignity of labour. A rule should be enunciated that no student will be given a university degree until he does some social service for about a year. Students can have pen—friends in the advanced countries of the world. During vacations, senior students can go in groups to foreign countries and

win goodwill and friendship abroad. They can thus act as messengers of love and angels of peace. Wherever they intend to go, they should view themselves as the self appointed ambassadors of their nation. To lead the nation to greatness, the students have to place before themselves the ideals of hardihood, service, labour and sacrifice which our beloved leader Pt. Nehru stressed in the Parliament three days after the assassination of the Father of Nation— "Bapu." Therefore India's future rests with her students, and students' future rests with Mother India.

Life And Death

Nand Kishore Bhasin, B.A. Final

It was drizzling for the last five days. Now it was pitch dark. However there was at times a flash of light in the sky. All of a sudden, somebody knocked at her door. She was awakened. She was perplexed; who could have come in the mid-hour of the night? She moved towards the door. She inquired with her trembling voice, "Who is there?" "Beggar".

"Yes, *Bitia*, an unlucky beggar, helpless, a live corpse, a man shunned by the world," said the visitor. Kamla was very much impressed by the word *Bitia*. Her heart was full of sympathy.

She opened the door. Suddenly the lightning appeared; she saw an old man like a skeleton standing before her. He was shivering with cold. Kamla sympathetically said, "there is a storm outside, come in *Babu*." When he stepped in, he uttered "storm." "Can a man be frightened who has already faced the storms of life? The aim of one's life is to face storms more horrible than this?" "Which storm?" she inquired. "Yes *Bitia*, if I chew the cud I can recall those horrible events again. Now I have no strength to face these", the old man replied. But Kamla wanted to satisfy her curiosity by

hearing those events and said, "Pray tell me." The old man sat on the floor. His mind was concentrated on all the happenings which had occurred and said, "Attend to the story of a ruined and unfortunate person."

"A girl named Sarla was my class fellow. I was in love with her. I was easily married to her due to my riches. After a year a daughter was born." While uttering the name of his daughter he lost his thread; tears came from his eyes, which he could hardly check. "What happened next, *Baba*?" asked Kamla. "My luck left me. Sarla passed away, leaving me alone in this world. I was completely changed by this incident. I became mad. But I was helpless. I had all sorts of luxuries but I remained unhappy. Whenever the memory of Sarla came to my mind, I satisfied myself by seeing her face which resembled that of my beloved. The wheel of the time was moving. Fifteen years passed. Now she turned into a young woman. When she passed her Matriculation examination, I betrothed her to a youngman of well-to-do family. Unfortunately there occurred a huge loss in the business of cloth and I had to sell whole of my property even." Kamla asked, "Then what happened, *Baba*." "Now it was my desire to marry my daughter to that very boy. For the purpose, I wrote a letter to my prospective son-in-law for fixing the date of marriage. But when I received the reply, I was very much perturbed. He wrote—"Lala jee, the circumstances now are quite different from what they were a few years ago; be kind to my reputation.

It will be better to intimate to me about dowry." On reading all this, I was surprised that how the question of dowry had been raised when the betrothal had already been made. In those times it was difficult for me to make both ends meet with the income from my job, how could I afford to give dowry. All the same, it was my desire to see my daughter happy. One night when it was pitch dark as it is to-day, I took my revolver, and I reached the house of Seth Arjandas, one of the richest men in the city. I was shivering and my heart was sinking. But my purpose—to get money—was firm. While I was on the foot-steps, I slipped and fell down. By this noise, the chowkidar was disturbed. No sooner did he reach me than the bullet of my pistol passed through his stomach. I was caught. I was sentenced to imprisonment for twenty years. All my desires vanished into smoke." After uttering these words, his eyes were filled with tears and he cried with full force. "My daughter, my dear Kamla—Kamla. Where are you?" On hearing this Kamla cried with joy "*Baba*", and she embraced her father. She began to shed tears which she could not check. At the same time, the demon of death came to her. When she called her father—"Ba", a stream of blood came out from her mouth and she fell down on the knees of her father. The old man could not bear the burden of this grief. He cried in madness saying, "K-a-m", without completing the word, he passed away. On the second day of their deaths, a flood came; both of them were carried away. This was their coffin and funeral ceremony combined.

Waiting For A Bus

Krishna Kumar, B.A. Final

Waiting for a bus, believe, is a story of my own invention, but I would not go into the witness box in a court of law and take my oath on it. I think a happy story is a better thing to find than a five rupee note.

It was her fortieth birth day. Madam Rajpal sat before the tilted mirror of her dressing table, and looked at her calm face. In her mind, she was comparing it with the face she had seen in the same mirror when she was sixteen and had sat in her quiet fashion and gazed upon her young face.

"Can it be that I look the same to-day as yesterday?" she asked herself on that first morning after her marriage.

She had examined her face minutely, broad low forehead, yesterday stripped of its girl-hood fringe, long eyes, delicate nose, the oval chin and the small red mouth, that morning very red.

At this moment, twentyfour years before, on a certain bus-stand, when

she was waiting for a bus, a young man whom she had never seen before had whispered in her ear that she had no rival.

She was more shy than any woman that moment, though it is only natural what goes on between men and women but then it seemed some sort of magic and she felt her eyes were full of sleepy content. Those eyes had encouraged the young man for one moment, before she dropped the lids with graceful shyness. "If you had been ugly," he said, "I would have killed you. I hate ugly women." She had smiled at this, without moving her hands. "But why have you killed me? What I am to you?" she had asked in her pretty voice. At this the youngman leaned forward. "I ought not to tell you", he said in a loud whisper, "but I do it because I think of the good house—."

She could not listen further due to noise and bustle of the approaching bus. The blowing of horns and the shouting of men echoed and re-echoed through the Bazaar, and an occasional fight

for seats between the passengers at once diverted her attention. The conductor at this moment appeared at the door of the bus, and unconsciously he smiled saying, "Oh please, ladies first."

"Thank you Mr. conductor," she said. She went in, and sat down.

The conductor's smile did not change. He also turned, whistled and shook his hand saying, "Sorry, no seat." The bus went on and that young fellow could not get a seat. She sobbed, closed her eyes, and her heart began to beat fast. Would she regret

his decision? She sat as soft as a plucked flower for the next two hours in the bus addressing herself many a time. "She had no rival. She had no rival. Had she?"

But now after twentyfour years, she is forty and beginning another kind of life; her husband has forgotten all her goodness and her beauty, the lady who would never put out her hand to pinch a mosquito, even when it sucked her blood. Nevertheless she rose up and took up the comb from the floor. She is now again waiting for the bus. When the bus would come and fetch her back to her youth, she did not know.

A Chemical Analysis of Book-Worms.

Dharam Singh Channa, Prep. Sc.

OCCURRENCE.

Book-worms occur abundantly in nature both in the free as well as in combined state. They occur in many different places.

- (1) In summer they are found under the shady trees in gardens.
- (2) In rainy season they are found on the upper storeys of houses with tin-sheds.
- (3) They are found on front seats in the lecture rooms.
- (4) During the winter season, they are found in their rooms with their pig-tails tied to the ceiling.
- (5) During vacant periods they are seen in lawns.

PREPARATION.

There are two different methods for their preparation.

(1) Direct Method.

Book + Student.....Book-worm.

The reaction takes place at a very high temperature higher than the

highest one.

(During summer) By the action of student on books under shady trees.

(During winter) The same reaction takes place in some closed room.

(2) Indirect Method.

When a student joins the society of book-worms he is magnetically affected. The invisible radio-active rays from the book-worms enter the body of the victim and infect his whole system.

PROPERTIES.

Physical

- (a) They are pale in colour.
- (b) They have no taste for society, none for games or sports.
- (c) They are always absorbed in thought.
- (d) Very thin in appearance.
- (e) Generally they are seen with spectacles.

GENERAL TEST.

If a book-worm is added to a party of jolly students, his spirits soon evaporate.

EVENING OF THE POOR

(Translated)

Miss Jaswant Bhatia, B.A. Hons. Final

"Yes.....yes darling, he will be back soon ! He will bring thee something... Art thou feeling sleepy ? Let me lull thee .....Oh! Hunger and sleep co-existing ? .....Impossible ! Hunger and death do, however, go together.....millions in India know it....." Thus went on an afflicted woman, one wintry evening. Chill was penetrating the bones. Teeth were having a merry dance. The nearby clock-tower was ringing nine in the whistling wind outside. It is pitch dark. It is drizzling.....The mother wrapped her child in the ragged quilt .....The storm within ! The storm without!

The earthen lamp is without oil. Lightening flashes.....The hut-door rocks. The child was stunned.....startled....."Oh! mother.....Hunger, since yesterday no morsel, no crumb ! Give me, give me something!".....Tears trickle down the wrinkled cheeks of the youngwoman as a rivulet flows down the hill. She eats sighs .....Her heart is burdened ..... "Oh! Darling, he will be back soon. He will bring thee something. He is fully aware of thy hunger..... Rest, rest in my lap..... Thou art hot.....Fever.....Fever...Ah... Father bless! Thy kindness!"

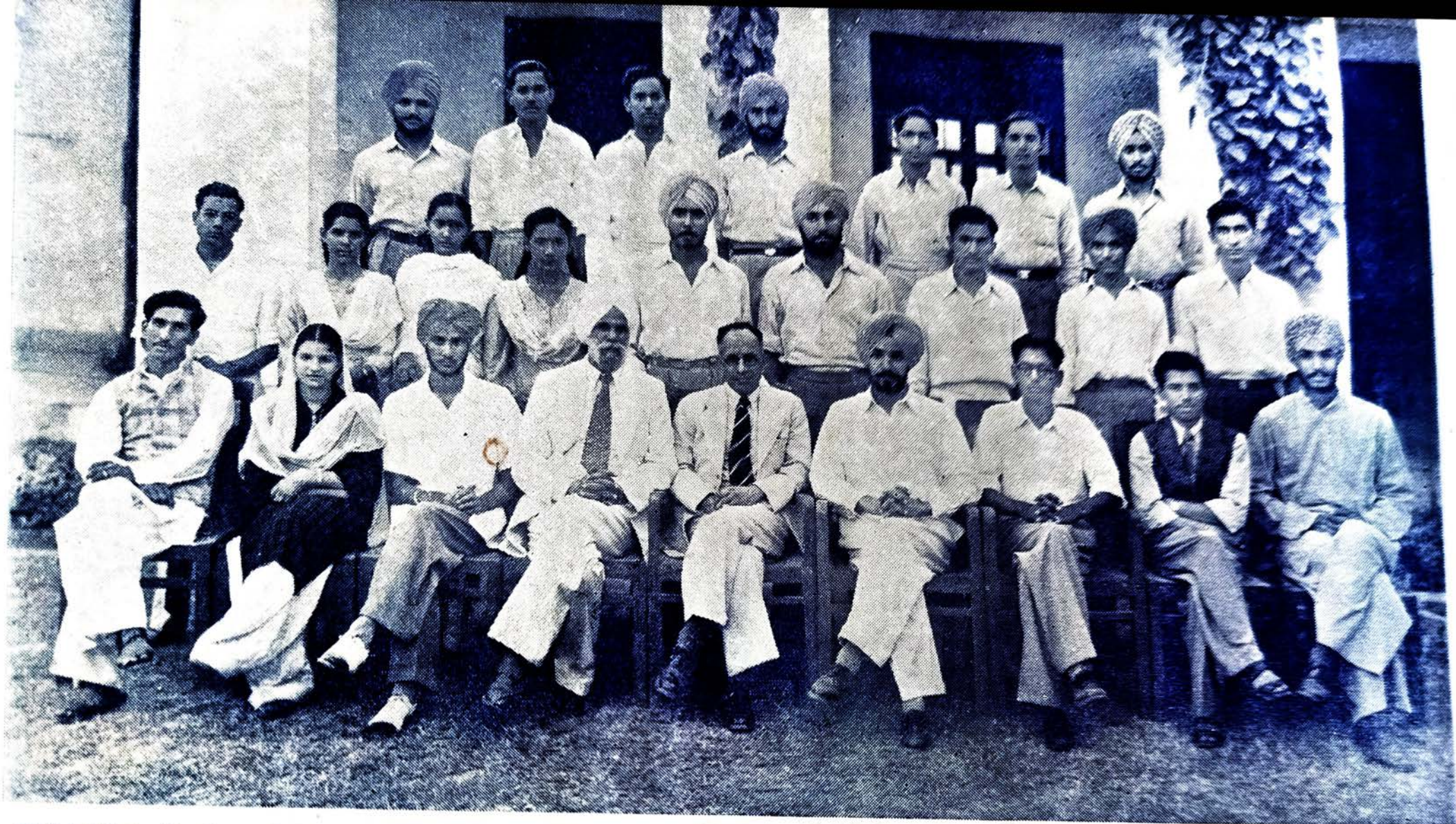
"Pain.....Pain in the abdomen", cries out the child....."My dearest diamond, I for thee. Where is it ?"

"Here, here.....Oh ! here." Clasp- ing him, she rubs, kisses and clenches but all these are no cure for the per- sisting pain. Prayers die out in the blitz-out and reach not the Maker. They cannot save her five-year tender sapling which is withering out inch by inch in the very hands of the gardener. It is now midnight and she bursts out ..... "Oh! Heartless Creator! Are you for the rich alone ? Are you deaf ? .....My husband, my in-charge, where are you ? So long away ? Could not you borrow ? Beg ? Rob ?.....Food was needed. Now medicine is need- ed....."

The door is ajar.....Winds violently play with it. With a sudden thud, Inder breathlessly enters....."Ramu, Ramu, here is food, roasted meat, sweats.....What not ? Rupees eighty besides....." "Oh, God ! Thy blessing .....Run first to the pandit and bring medicine for Ramu." He rushes out.

"Mother ! Ah, mother ! Food ! Ah, food!"

"Here, here my darling Ramu ! Up thee. So hot.....Ah! So cold..... He is no more. He is finished. I am robbed." She is choked, stuffed..... Tears.....Warm tears on a cold corpse.....

CHAIRS Left to Right : Ashok Kumar (Gen. sec.); Miss Jaswant Bhatia (Vice President); Rajinder Singh (President); S. Sachdev Singh (Principal); Dr. G. S. Mahajani (Vice Chancellor, University of Delhi); S. Gurdip Singh (Prof-in-charge); Krishna Chaddha (Ex-President); Sudershan Khera (Ex-vice-President); Baljit Singh (Ex-Gen.-sec.)

STANDING Ist. Row: R.R. Jindal Ex-Treasure, Jasbir Kaur, Ajit Kaur, Sunila Robinson, Jaima! Singh, Pritam Singh, O.P. Gupta, Gurbax Singh. Prem Kehar.

STANDING IIInd Row: Surinder Singh, Kewal Kishan, K. G. Aggarwal, Gurdev Singh, J. L. Vorha, B. K. Wahi, M. M. Singh Anand.

On Death

Narinder Nath Seth "Shelley"

O Death ! Mighty Death ! I congratulate thee on thy passions;
I praise thy heroic deeds and thy hazardous actions.
Cruel as thou art the world fears thee
Brave as thou art the world detests thee.

Hero and the scoundrel, brave and the mean,
Rich and the poor, great and the small,
King and the scytheman, all lean
And thou hast the same place for all.

Thou dost not care for time to act
May be day or night, morn or eve,
All the same for thee to exploit
Thine creatures both, Adam and Eve.

O' Death ! Mighty Death ! thou art merciless,
Thou dost not care for the pennyful or penniless,
Thou dost not forgive the good or bad,
Thou makest asleep even the young lad or lass.

There are thousand paths thou cometh by
There are thousand places thou passeth by
There are multitudes of creatures who die
The greedy, the envious and the lovely all roll by.

Thou welcomest the miner in the mine
Thou welcomest the farmer in the farm;
Thou praisest their work but doth not give up thine
Act, and makest them play in thine arm:

Leaving a mourning song for others
Who weep and cry and sigh
But helpless to save them from thine clutches.
O' Death, the day will come when I shall die.

* * FUN FAIR * *

Hemraj Goyal, Prep. Sc.

Mr. Teacher (to his wife): When will you leave the habit of peeling potatoes with my razor ?

Mrs. Teacher: That would be after you stop using my lip-stick to correct your pupil's exercises.

0 0 0

She: I have kept my age a secret since I was twenty four."

He: "I am sure you will let it out one day."

She: "No, I won't. I have kept it a secret now for fifteen years, and I am sure I can keep it for ever.

0 0 0

Professor: Can you tell me which is the longest word in English ?

Student: Sir, "Smiles".

Professor: How is it so ?

Student: Because, sir, the distance between the first and the last letter is full one mile.

0 0 0

Lady: Can you give me a room and a bath ?

Hotel manager: I can give you a room, madam, but you will have to take your own bath.

Teacher (to an intelligent boy): What part of speech is married in the sentence "Sita married Ram".

Student: Conjunction, Sir.

Teacher: "How on the earth can it be a conjunction ?"

Student: "Because, Sir, it joins Sita and Ram together."

0 0 0

Doctor: "You are working too hard. What is your profession ?"

Man: "I am a safe-breaker."

Doctor: "Well, get some lighter work like picking pockets for a while."

0 0 0

Teacher (to a pupil): Parse the word "Teacher".

Pupil: Sir, "Teacher" is an Immaterial Noun, Hopeless Case, in apposition to Headmaster, subject to the whims of Inspector, and governed by the preposition D.P.I.

0 0 0

Professor: "Give me an example of indirect taxation ?"

Student: "Dog, Sir."

Professor: "How ?"

Student: "The dog does not have to pay."

An Unscrupulous Quack

Miss Kulwant Kaur, Pre-medical

As I was on my way home after a sports meet one Sunday, I saw a crowd round a man. On investigation, I learned that he was a quack because he had no testimonial or qualification to prove that he was a medical practitioner.

When I came near him I heard him describing the uses and origin of his medicine, which he said, was the result of many years of research and experiment. He had found the medicine in the mountainous region in China known as "Tu Shan", when he was leading a hermit's life there. "My medicine can cure polio, tuberculosis, colds and leprosy," said the quack. In short, he said that it was a heavenly medicine, a panacea for all diseases including those which no doctor in the world could diagnose.

Unfortunately, some illiterate and superstitious persons were attracted by his wonderful speech. They bought up all the stock which was in his possession. The quack doctor then went home happily with his pockets bulging with money.

When he reached his home, he told his wife that he had made a large sum of money out of the divine medicine. His wife said, "Can you tell me what your medicine consists of?" At first the doctor refused to give out his secret but after great persuasion, he revealed that his heavenly medicine was made up of ten sleeping tablets, two ounces of raw opium, three grammes of sodium bicarbonate, a quarter pint of pure alcohol and two gallons of unfiltered and turbid river water. This information was given to me by a dear friend of mine who happened to live in the same house with them.

The next day as I was out for an evening walk along the Krishna River, I saw two men fighting. On inquiry, I was told that the quack had promised to cure a man in two days' time but after taking one dose of his remedy, the man fell into a coma and died subsequently. The dead man's brother gave the quack a good beating before handing him over to the police.

The Value Of A Smile

Surjit Singh Narula, 1st. year B.A.

1. It costs nothing, but produces much.
  2. It enriches those who receive, without impoverishing those who give.
  3. It happens in a flash and the memory of it often lasts for ever.
  4. None are so rich as can get along without it, and none so poor but are richer for its benefits.
  5. It creates happiness in the home, fosters good-will in business, and is the symbol of friendliness.
  6. It is solace to the weary, day-light to the discouraged, sun shine to the sad, and Nature's best antidote for trouble.
  7. Yet it cannot be bought, begged, borrowed or stolen for it is something that is no earthly good to any body till it is given away.
-

College Chronicle

Students' Union

The number of students on the college rolls having gone considerably higher this session, the Students' Union is now a full-fledged body and is already showing signs of active life.

Elections to the College Union were held on 5th September 1953. A fairly large number of students contested for various seats on the Executive, showing thereby a keen enthusiasm. Also canvassing was done in a spirit of healthy rivalry.

Mr. Rajinder Singh B.Sc. final, Miss Jaswant Bhatia B.A. (Hons.) Final, and Mr. Ashok Kumar Sood B.A. (Hons.) II Year were elected President, Vice President and General Secretary respectively.

S. Gurdip Singh was appointed the Professor-in-charge of the Union and under his able guidance we hope healthy and democratic traditions will be set up by the Students' Union and that it will function on perfectly sound lines.

Dr. G.S. Mahajani, Vice Chancellor, University of Delhi, inaugurated our

College Students' Union on 14th October 1953. In his address, he strongly condemned the tendency of the students to resort to 'direct action'.

Dr. Mahajani warned that if an institution was to work harmoniously no member of the student bodies should "preach, tolerate or encourage" direct action. Differences between the students and the university authorities must, as far as possible, be settled amicably, but in the end the decision of the authorities must be final.

Quoting Plato who said "States are not made from rocks and trees but from the character of their citizens", Dr. Mahajani pointed out that similarly it was the character of the students which would ultimately determine the fate of an institution. Whether the institution would flourish or disintegrate would largely depend upon the element of the students it had.

Speaking about the students in foreign countries, Dr. Mahajani said that during his stay in England in 1947 he was greatly impressed by the manner in which youth organisations in the country were working.

He said that in that country every care was taken to mould the character of the youth.

He asked the students to have "innate belief in the justice of God".

Speaking about the Students' Union of Khalsa College, Dr. Mahajani said that he was glad to learn that in "this

institution the Students' Union is not working on trade union lines".

He deplored that certain college unions were working like trade unions and said that such unions were highly detrimental for the progress of any institution.

Dr. Mahajani also favoured the system of co-education in schools and colleges.

Mr. R. N. Mathur has promised to donate a trophy and we hope to hold an Inter-College Debate this year. It is also proposed to intensify numerous other social, cultural and academic activities of the Union.

Hindi Association

The Hindi Sahitya Parishad has been founded in the college this year to create love and esteem for Hindi language and literature among the students. To achieve its goal, the Parishad has decided to organise different types of competitions and lectures.

The Parishad was inaugurated by Shri Jainendra Kumar Jain, one of the greatest Hindi novelists, on the 29th August, 1953. A short story competition was held in which students took keen interest.

This Parishad works under the inspiring guidance of Prof. Harbhajan Singh. Mr. Lakshmi Narain Suri, Mr. Ram Singh 'Shakunt', and Mr. Murari

Lal Gangaher hold the offices respectively of President, Vice-President and General Secretary. We hope that the Parishad will make a rapid progress in the future and also play an effective role in the furtherance of Hindi and its literature.

History Association

The History Association has been started in the college this year. Its aim is to foster among the students a keen interest in History. Mr. Lakshmi Narain Suri, Mr. Harjit Paul, Mr. Murari Lal Gangaher hold the offices of President, Vice-President and General Secretary respectively. Mr. J. S. Juneja is the treasurer.

This association is functioning under the able guidance of Prof. Fauja Singh. It has drawn an elaborate programme for the year. The members of the Association went on a trip to Agra and saw historical places and monuments on the 18th September. The association proposes to call distinguished speakers and ambassadors for talks to students. We are sure that the association will give a good account of itself in the days to come.

Music Club

The Music Club was started this year with Prof. Surjit Singh as its President. Mr. Hari Mohan Bassi, S. Rajinder Singh and Miss Gauri Bhattacharya

have been elected general secretary and secretaries of the club respectively.

The club organised a music concert in the month of September in which well-known Radio Artistes like Miss Damyanti Madan and S. Asa Singh Mastana and others participated. The function was a great success.

The club has a fine programme for the next session. Let us hope the newly-formed club enriches the life of the college in various ways.

The Dramatic Club of the college staged a variety show on the 15th September. The One-Act Punjabi play entitled "Pair Di Moch" was appreciated by the audience.

Politique

Politique—Society for political-science students - was formed last year with a view to make the students interested in the subject. During the last year, we were able to organise lively activities including lectures by eminent foreign scholars and diplomats, paper-reading and seminars. We made desperate efforts to bring out a wall-magazine of our society but due to unavoidable circumstances, we could not do so. However, it is expected that the magazine will be out soon.

Politique has made a good start this year by arranging a lecture by George Donovan on 'American Presidency'. We hope to give a good account of ourselves during the next session.

A Scene from 'Pair-Di-Moch'
Staged by the College Dramatic Club

(Left to right) : Gian Inder, Nita, Usha.

CAST (Left to right) : Gian Inder, Uma, Nita, Usha, K. Chaddha

LIBRARY

Though the college is three years old, the library is growing from strength to strength. The number of volumes added last year was over a thousand. This brings the total number of books to about 4000. The reading room continues to be very popular with the students.

Five Dailies and fifty-three magazines and journals are being subscribed by the library. The magazines are properly displayed in their stands. Science students have been given the facility to draw books at any

time within the library hours.

Another facility extended to all students is that they can get any cupboard opened and select books for themselves. A large number of Reference works is also open for inspection to one and all. Books in great demand are kept in the "over night section" and issued for a day. We expect to add more furniture for the comfort of students in the days to come.

[Librarian]

Sports Folio

The college has made a remarkable progress on the sports front. Our Hockey and foot-ball players have brought us credit in the Annual Athletic Meet. The present position is due to the keen interest and pains taken by the students and the authorities. The credit goes to our physical Director S. Pritam Singh and Principal Sachdev Singh. We give below some details of our performance in different games and athletics.

VOLLEY BALL

This year the college has become

member of the Delhi State Volley Ball Executive Committee. A team has been selected which will represent the college in various tournaments as well in the Inter College championship. This team will also go on tour from time to time.

HOCKEY.

Very keen interest is being taken in hockey this year. We expect to win the University championship shield. A strong Hockey Eleven has been formed recently and regular practice is going on these days.

The Captain of the team S. Gurcharan Singh was elected as Captain of the Delhi University Hockey Team. He also captained the Hockey Team which toured Kabul. He will captain the University Team in the next Inter-varsity Hockey championship to be held at Ludhiana. Three more players of the college, namely, Shamsheer Singh, Sajjan Singh and Harbans Singh were included in the Hockey Team which played at Kabul.

FOOT-BALL.

In spite of the fact that the college has no good Football Team as such, there are some good foot-ballers in the college. We may mention individual players like Manjit Singh, the goal-keeper and Harish Chandar. Both represented the Delhi University in the tournament held at Kabul, and the Inter-varsity foot-ball championship held at Allahabad.

BADMINTON

This game is very popular in the college. Our Principal S. Sachdev Singh likes the game and is an enthusiastic player. We are lucky in having good players like Miss Ajit Kour, Miss Surjit Kour, Prem Lughani and Ghanshyam Das. We hope to show our mettle in the next tournament.

ATHLETICS.

The Athletic Team is bound to attain a good position in the Inter College Athletic Meet. Our Athletes are practising regularly under the guidance of S. Pritam Singh.

CRICKET.

A Cricket Team has been formed this year. The team has been allowed to play cricket on University grounds for two days in the week. Our team will participate in the Inter college championship. We hope to give a good account of our potentialities, in the days to come.

Stop Press

Our college player Miss Surjit Kour beats Miss Nangia last year's champion, and thus wins the Inter-college Badminton championship. This is a major upset in Delhi Sport circle. We congratulate her on this unique success.

(Sports Secretary)

सम्पादकीय

जिस दिन मुझे 'तेरा' के हिन्दी विभाग का सम्पादन कार्य सौंपा गया, उस दिन ऐसा अनुभव हुआ कि मेरे दांय-बांय बस उत्तर-दायित्व ही है। एक कौतूहल भी मन में जगा कि आखिर तेरा कहते किसे हैं? पता चला कि तलवार को! मैंने सोचा कि जिस तलवार से हमारे पूर्वज शत्रु का सामना करते थे आज उसी का सम्पादन। जिस से पहले जीवन का भार हल्का किया जाता था, आज वही भार बन रही है। पर फिर विचार आया कि देश के असंख्य व्यक्तियों की आंखों पर अशिक्षता का जो अन्धकार छाया हुआ है वह विद्या रूपी 'तेरा' की चमक से ही तो दूर होगा। पर कैसे?

इस प्रश्न का उत्तर श्री जैनेन्द्र कुमार जी ने दिया है। हमारे कालेज की हिन्दी-साहित्य परिषद, जिसकी स्थापना इसी वर्ष की गई है, का उद्घाटन २६ अगस्त, १९५३ को हुआ। इसी अवसर पर अध्यक्ष-पद से भाषण देते हुए श्री जैनेन्द्र जी ने उक्त प्रश्न का उत्तर दिया—“भाषा कठिन शब्दों का प्रयोग करने का साधन नहीं अपितु मन के भावों को प्रकट करने का मार्ग है। कठिन शब्द भाषा के प्रवाह के शत्रु हैं। इसलिए हमें सरल भाषा का प्रयोग करना चाहिये ताकि राष्ट्र-भाषा हिन्दी का विकास हो सके और

वह पंडितों की भाषा न रहकर जन साधारण की भाषा बने।”

इसी उद्देश्य को लेकर हमें आगे बढ़ना होगा। मैंने 'तेरा' में प्रकाशित होने वाली रचनाओं के 'एटामिक शब्दों' को 'अन्दर आना मना है' कहना ही उचित समझा है क्योंकि 'तेरा' के उद्देश्य और उसकी लेख-सामग्री में सम्बन्ध होना आवश्यक ही नहीं, अनिवार्य है।

कई लोग चुटकुलों तथा पहेलियों के बिना मेगजीन को अधूरा समझते हैं। परंतु मैं इस रूढ़िवाद से सहमत नहीं हूँ। यह तो पाठकों को अन्यत्र भी मिल सकते हैं। उन्हें अनावश्यक समझना, हो सकता है, मेरी अपनी रुचि हो। उसके लिए पाठक मुझे क्षमा करेंगे।

इस बात का हमें बहुत हर्ष है कि हमारा कालेज अब काफी प्रतिष्ठित होता जाता है। देहली विश्वविद्यालय की अफगानिस्तान जाने वाली हाकी टीमके लिए हमारे कालेजके विद्यार्थी गुरुचरण सिंह का कप्तान चुना जाना इस बात का जीता जागता उदाहरण है।

'तेरा' के लिए शुभ कामना,
एम० गंगाहर,
सम्पादक

यह भी मानव है....!

—मुरारी लाल, बी० ए० द्वितीय वर्ष

प्रखर दुपहरी में गिरा
बहुत से लोगों से घिरा
हुआ प्रलय-ख—

... .. शव है !
मैंने कहा —पहचानों
यह भी मानव है !!

नेत्र हैं इसके कसे हुए,
भीतर ही भीतर धंसे हुए,
ज्योतिहीन, आभा से दूर,
रक्ताश्रु से भरपूर,
ताकि पड़े न इसकी नजर
स्वामी के तन औ' धन पर ।

ओठ इसके हैं ऊपर नीचे,
बुरी तरह से उन्हें है मीचे
ताकि खुले न इसका मुख
अपने मालिक के सन्मुख।
मत समझो कि यह दानव है !
पहचानों यह भी मानव है!!

हाड़ इसके हैं सिके हुए
मजबूरी से टिके हुए,
रक्त की बूँदें लुप्त विलुप्त
आत्मा भी इसकी है सुप्त।

अर्थ-पंक की भोंको ने
हैं किये विधौले इसके प्राण,
जीवन के संघर्षण से है
बना तृणवत और म्लान !
तुम समझे इसे क्या, कि शव है ?
पहचानो ! यह भी मानव है!!

यह भी है मां का जाया,
जग मैं हम सब सा आया,
बचपन में है हंसा खेला,
नदी किनारे सांभ की बेला
कागज की नाव चलाता था,
अपने को राजा पाता था ।

यौवन आया, मस्ती छाई
पेट में आग धधक आई,
धुआं उठा, चमके अंगार
खा करके किस्मत की मार—
डगमगाया, लड़खड़ाया
आंखों में अंधेरा छाया—

गिर पड़ा है
[पर] जी रहा है,
मत करो ख
यह नहीं शव
सांस लेता
तुम से कहता

“श्रमिक जन, शोषक दानव है।”
पहचानों यह भी मानव है ।

प्यार किया है ?

रामसिंह 'शकुन्त' बी० ए० द्वितीय वर्ष

क्यों सुनयने ! क्या तूने भी कभी किसी से प्यार किया है ?

चाँदनी शशि किरणों पर बैठ

मचलती जब हिय - आंगन में,

यौवना नाचा करती हैं,

भूम यौवन के आंगण में

थिरकते पैरों से क्या तूने भी नूपर का झंकार किया है ?

मधुमास सौरभ देता जब

रसमय विकसित कलियों में,

पागल हो डूँढते मधुप

इनको मधुवन की गलियों में,

क्या तूने भी प्रेम - दान दे, जीवन का विस्तार किया है ?

फाग जन कहता डालो रंग

सभी डालते रंग प्रेम का,

नहा नहा प्रियसी के हाथों,

धन्यवाद करते हैं प्रेम का,

क्या तूने भी कभी नहला कर जीवन का उपकार किया है ?

रिमझिम रिमझिम गाती बूँदें

मधुर गीत जब प्रिय - मिलन का

गिर भू पर, हो विकल खोजनी

पथ, उठ - गिर, उदधि मिलन का,

क्या तूने भी गा गा कर प्रियतम का इन्तजार किया है ?

वीरता का दुरुपयोग

पातांजलि शर्मा 'गौरव' प्रैप.

पहला दृश्य

(सायंकाल । सूर्य अस्त होने वाला है । आकाश पर लालिमा दीख रही है । पक्षी-गण अपने-अपने बसेरों को कोलाहल करते हुए लौट रहे हैं । शीतल वायु से तत्त तालियां बजा रहे हैं । कृषक अपने हल-बेल लिये, मधुर गीत गाते हुए लौट रहे हैं । हस्तनापुर से कोई एक कोस पूर्व में पांडव तथा कौरव एक कूप के समीप गेंद खेल रहे हैं । उनके कोलाहल से कभी कभी गगन भी गूँज उठता है ।)

दुर्योधन—अरे कर्ण ! इधर फैंको । मैं जरा भीम के टिकाऊँ ! वाह ! वाह ! खूब मारा । खूब मारा, युधिष्ठिर को । और लगाओ । फिर लगाओ ।

(इसी समय गेंद का भीम के हाथ लगना और उसका जोर से दुर्योधन को मारना)

दुर्योधन—ऊई ! मेरी मां !

शेष राजकुमार—क्या कहने भीम । खूब लगाई । खूब लगाई !

(इसी क्षण भीम का कर्ण को गेंद मारने की कोशिश करने की चेष्टा करना । कर्ण का बैठ जाना और गेंद का कूप में जा गिरना । सब कौरवों का भीम को घेर कर खड़े हो जाना)

दुर्योधन—हमारी गेंद दो, भैया भीम ।

भीम—मैं अब कहां से दूँ ?

दुर्योधन—हमें चाहे कहींसे लाकर दो । चाहे

कूप से निकालो चाहे निकलवाओ । और चाहे....

भीम—मैं क्यों निकालूँ और क्यों दूँ ? (क्रुद्ध होकर) सभी खेल रहे थे ।

कर्ण—(जरा चिढ़कर) तो फैंकी तो सबने नहीं ना !

युधिष्ठिर—भई । तुम लोग इतने क्रुद्ध क्यों होते हो । आप को गेंद चाहिए न । घर चल कर मुझसे ले लेना ।

दुर्योधन—नहीं ! हमें अभी गेंद चाहिए । हम अभी लेंगे । इसी से लेंगे और वही लेंगे ।

भीम—मुझ से गेंद लो (जरा अकड़ कर) वही लो और अभी, इसी स्थान पर लो ।

सब कौरव—(जोर से) हां ।

भीम—तो आओ । फिर ले लो । (आंखें निकालता है)

(सभी कौरवों का भीम पर टूट पड़ना । भीमका थप्पड़ों और घूसों से प्रहार करना । कौरवों का वृत्तों पर चढ़ जाना । भीम का वृत्तों के तनों को पकड़ कर हिलाना । कौरवों का गिरना और फिर भीम से पिटना और भागना । (द्रोणाचार्य का प्रवेश) युधिष्ठिर का उन्ह प्रणाम करना । उसकी देखा देखी सभी पांडवों का प्रणाम करना । द्रोणाचार्य का आशीर्वाद देना)

द्रोण—क्या बात है बेटा ? तुम लड़ क्यों रहे हो । (भीम की ओर देखते हुए) बेटा । इन बच्चों को क्यों मारते हो ?

सभी कौरव—(रोकर) देखिये ! एक तो भीम ने हमारी गेंद कूप में फेंक दी और दूसरे हमें मारता है ।

भीम—नहीं जी ! सब खेल रहे थे । यह मुझे मारने के लिए भपटे तो मैं ने भी इन्हें पीटा । कहिए मैं गेंद कैसे निकालूं ।

द्रोण—बेटा ! अच्छे लड़के लड़ते नहीं । (कौरवों से) अच्छा तो तुम्हें अब वही गेंद चाहिए ।

सब कौरव — जी हां ।

द्रोण — अच्छा सभी जाओ और एक एक नड़ ले आओ ।

(सभी राजकुमारों का जाना और नड़ें लाकर द्रोणाचार्य को देना । द्रोणाचार्य का पहली नड़ धनुष वर चढ़ाकर कूप में गेंद को मारना और फिर एक के ऊपर एक चलाना । नड़ों का द्रोणाचार्य की पहुँच तक आ जाना और द्रोणाचार्य का गेंद निकाल कर दुर्योधन को देना । सभी राजकुमारों का धन्यवाद कहते हुए तथा प्रणाम करते हुए प्रस्थान) (द्रोणाचार्य का प्रस्थान)

(पटाक्षेप)

दूसरा दृश्य

(समय रात्रि, राजमहल। अन्धे राजा घृतराष्ट्र, अपनी आंखों पर पटी बांधे हुए पत्नी गन्धारी, कुन्ती, मादरी सहित बैठे हैं। उनके नीचे मखमल के गद्दे और पीछे तकिये लगे हैं। उनके रत्नजटित वस्त्र प्रकाश से चमक रहे हैं। शमादानों में सुगन्धित तेल जल रहे हैं जिन की सुगन्धि से सारा महल महक रहा है। नौकर खड़े चंवर भल रहे हैं।)

घृत०—अभी तक सांयकाल से गये हुए बालक लौटे नहीं, ईश्वर जाने क्या कारण है। उन के बिना तो महल सूना २ लग रहा है। गन्धारी—मुझे तो सन्देह हो रहा है। आज उन पर कोई विपदा आ गई होगी

(कांपती हुई) भ—ग—वा—न, भ—ग—व—न

तू ही रक्षक है—स्वामी, तू ही रक्षक है।

कुन्ती—माता जी आप डरिये नहीं। मैं अभी उन्हें किसी नौकर से बुलवाती हूँ। (जोर से, अरे गोपाल। गोपाल।

(गोपाल का प्रवेश)

गोपाल—(प्रणाम करते हुए) जी महारानी जी।

कुन्ती—गोपाल, दौड़ कर जाओ और राजकुमारों की खोज करो, माता जी चिन्ता कर रही हैं।

गोपाल—सत्य वचन (गोपाल का नमस्कार करते हुए प्रस्थान) (मन्त्री का प्रवेश)

मन्त्री—महाराज प्रणाम।

घृत०—आइए मन्त्री जी, आपकी ही प्रतीक्षा हो रही थी।

मन्त्री—आज्ञा महाराज।

घृत०—देखिए मन्त्री जी, राजकुमार अभी तक लौटे नहीं। आप जरा खोज निकालिए।

मन्त्री—सत्य वचन महाराज।

(मन्त्री का प्रस्थान और फिर राजकुमारों का गोपाल के साथ प्रवेश)

मन्त्री—(प्रणाम करते हुए) महाराज, राजकुमार आ गये हैं।

घृत०—बेटा युधिष्ठिर, आज देर क्यों लगा दी ?

यु०—महाराज ! आज हमने एक विचित्र कला देखी है।

घृत०—वह क्या है बेटा ?

(युधिष्ठिर का सारा वृत्तांत सुनाना)

घृत०—बेटा भीम। क्या कभी भाई २ भी लड़ते हैं। तुम मूर्ख हो गए हो क्या। (मन्त्री से) आप प्रातः युधिष्ठिर के साथ जाकर उन महात्मा की खोज कीजिए और उन्हें मेरे पास लाइए।

मन्त्री—सत्य वचन, महाराज।

(मन्त्री का नमस्कार कर प्रस्थान)

(पटाक्षेप)

तीसरा दृश्य

(प्रातःकाल। पत्नीगण अपने २ घोंसलों से

उड़कर जा रहे हैं। चिड़ियों ने कलरव करना आरम्भ कर दिया है। फूल खिल रहे हैं। उनकी पंखड़ियों पर पड़े हुए ओस बिन्दु ऐसे शोभायमान हो रहे हैं। मानों प्रकृति ने उन पर रत्न जड़ दिये हों। मन्द मन्द शीतल पवन उपवनों में से उनकी सुगन्धि से महक कर आ रही है। खेतों में कृषक लोग हल आदि जोत रहे हैं। बैलों के गले की घन्टियों की ध्वनि बड़ी मधुर प्रतीत होती है। इन्हीं खेतों से होकर युधिष्ठिर और मन्त्री का उसी कूप के निकट पहुँचना। कुछ दूरी पर एक महात्मा को भोंपड़ी में समाधि लगाये बंठे देखना)

युधि०—(निकट पहुँच कर) मन्त्री जी, यह वही महात्मा हैं जिन्हें हम खोजने आये हैं।

(युधिष्ठिर और मन्त्री का द्रोणाचार्य के पास बैठ जाना। द्रोणाचार्य की समाधि खुलती है।

द्रोण—आप कौन हैं ?

मन्त्री—महामुने। मैं राजा धृतराष्ट्र का मंत्री हूँ।

युधि०—महाराज, मैं वही बालक हूँ जो कल सायंकाल आपको मिला था।

द्रोण—कहो। कैसे आये ?

मन्त्री—राजा जी ने हमें आपको बुलाने भेजा है सो मैं आपकी सेवा में उपस्थित हुआ हूँ।

द्रोण—अच्छा चलते हैं।

(द्रोणाचार्य का उनके साथ राज दरबार में पहुँचना।

राज दरबार में महाराज धृतराष्ट्र राजसिंहासन पर बैठे हैं।)

मन्त्री—महाराज। मुनिवर पधारे हैं।

(धृतराष्ट्र का उनके पैरों पर गिरना।

द्रोणाचार्य का उन्हें उठाना। धृतराष्ट्र का उन्हें राज सिंहासन पर बिठा स्वयं नीचे बैठना।)

द्रोण—कहो राजन्। आपने मुझे किस लिए बुलाया है ?

धृ०—महाराज यदि आप उचित समझें तो अपना परिचय दे दें।

द्रोण०—राजन। मैं महामुनि भृगु का पुत्र तथा श्री परशू राम जी का शिष्य द्रोणाचार्य हूँ।

धृ०—धन्य भाग मेरे। हे ब्राह्मण देवता आपने मेरे यहां पधार कर मुझे तथा मेरे राज दरबार को अपने चरणों से पवित्र करने की कृपा की है। मैं इसके लिए आपको हार्दिक धन्यवाद देता हूँ। आप आज से मेरे पुत्रों को विद्या पढ़ायें।

द्रोण—सत्य वचन। राजन्।

(आज कौरव तथा पाण्डव अपनी शिक्षा समाप्त कर चुके हैं और उनकी परीक्षा ली जायेगी। मैदान में एक ओर पाण्डव और दूसरी ओर कौरव खड़े हैं। शंखध्वनि सुनकर पाण्डवों का कौरवों दर धावा बोलना सभी लोगों का पाण्डवों की, विशेषकर भीम की प्रशंसा करना। युद्ध का पूर्ण रूप पकड़ जाना। द्रोणाचार्य का युद्ध समाप्त कर देना।)

द्रोण—(क्रुद्ध होकर) तुम आपस में लड़ते हो। जाओ चुल्लू भर पानी में डूब मरो। भाई होकर आपस में लड़ते हो। जाओ अब घर जाओ।

(सब राजकुमारों का द्रोणाचार्य को प्रणाम करते हुए प्रस्थान)

(पटाक्षेप)

शास्त्रीय संगीत

हेम 'वीरान' प्रेप.

शास्त्रीय संगीत का विकास आज के प्रत्येक संगीतज्ञ पर निर्भर है। संगीत की मंजिल तक पहुँचना हमारे लिए बड़ा ही सरल हो जाता है, यदि हमारा हृदय विशाल, मस्तिष्क सुलभा हुआ तथा विचार दृढ़ हों। हमारे पूर्वजों ने संगीत के विकास में बड़ी सहायता दी। उन्होंने संगीत को वास्तविक रूप में समझा और समझाया। इसलिए सबसे पहले हमें अपने शास्त्रीय संगीत के पूर्व इतिहास पर भली प्रकार विचार करने की आवश्यकता होगी। तब कहीं हम संगीत विकास के मार्ग पर चल सकते हैं।

मुगलकाल में संगीत का विशेष विकास हुआ। अमीर खुसरो, सुलतान हुसैन शर्की, हरिदास, बैजू, तानसेन, सदारंग, अदारंग, श्री निवास, पुण्डरीक विट्ठल, रामदास, लाल खां, दैरंग खां, तानरंग, जयदेव और गोपाल नायक आदि महान् संगीतज्ञ इसी काल में उत्पन्न हुए। परन्तु किसी सीमा तक उनकी कला उनके साथ ही समाप्त हो गई। उसका कारण यह कि उन उस्तादों ने वह विद्या

उन गिने-चुने शिष्यों को दी जो कि उनके पुत्र - प्रपुत्र अथवा निकट संबंधी थे।

हमारे देश में कई तो ऐसे संगीतकार हुए हैं जिनके न तो कोई संतान ही हुई और न ही कोई अच्छा शिष्य। वह अपनी कला अपने साथ ही लेकर मर गये और मर रहे रहे हैं। यदि आगे यही हाल रहा तो क्या होगा—यही कि कला का जनाजा निकलेगा। परन्तु कला की मृत्यु न कभी हुई है, न ही हो सकती है। जब तक सृष्टि है तब तक कला है। हां, यह दशा कला की उच्चता पर गहरा प्रभाव छोड़ सकती है। 'संगीत' तथा संगीतज्ञ का चोली-दामन का साथ है। संगीत का विकास तभी हो सकता है यदि संगीतज्ञों की संख्या में वृद्धि हो। जितना गुड़ डाला जायगा, उतना मीठा होगा। संगीत-यज्ञ में जितने कलाकार आहुति देंगे, यज्ञाग्नि उतनी ही ज्वलन्त होगी। इसलिए आधुनिक संगीतज्ञों को लकीर के फकीर न बन कर अपनी कला को दूसरों में परिष्कृत करना चाहिए। यही उनकी साधना की चरम सीमा होगी।

शलभ और शिखा

शम्भूनाथ कपूर तृतीय वर्ष

शलभ ने शिखा की ओर देखा, मौन आमन्त्रण पा वह आगे बढ़ा यहां तक कि शिखा से जा टकराया और भस्म-पुंज हो गया। शिखा खड़ी मुस्कराती रही लेकिन सारी रात जलती रही।

और उधर भूमर नव विकसित कली का मौन आमन्त्रण पा प्रेममय गीत गुन-गुनाता हुआ आगे बढ़ा और कली का पराग लूटकर आगे बढ़ गया और फिर लौटकर नहीं आया। कली जीवन की सुरभिविश्व को दोनों हाथों से दान करती हुई खिलती रही और इतनी खिली कि उसका शरीर खील खील हो गया।

ਤੇਗ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਦਿੱਲੀ

ਐਡੀਟਰ :- ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ. ਫਾਈਨਲ

ਨਵੰਬਰ ੧੯੫੩

ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ

ਵਖੋ ਵਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਇਸ ਦਿਸਦੇ ਵਸਦੇ ਕਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਇਥੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਡ ਅਡ ਖ਼ਿਆਲ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੇਖਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਭਾਵੇਂ ਵਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮੁਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਇਕੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਹੋਇਆਂ ਸੁਚੱਜੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਭਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਕੁਝ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਰਹਿ ਵੀ ਗਈਆਂ ਵਖਰੀ ਤੁੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋੜੇ ਜਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਪਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਜਵਾਨ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਖੋ ਵਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਥਾਂ ਦੀ ਬੁੜ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਆਰਟੀਕਲ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਹੋ ਕੁਝ ਛਪਵਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ, ਜਾਂ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਆਰਟੀ- ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਣ ਲਈ ਅਖਰਾਂ-ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਖਿਮਾਂ ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਤਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਹਰੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ ਹਰੇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਦੇ ਕਾਰਣ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਚਿਤ੍ਰ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਉੱਚੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਸੰਵਰੀ ਦਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਹੋਈ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਅਤੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਬੇਦੀ'
ਬੀ. ਏ. ਬਰਤਈਅਰ

ਇਕ ਰਿਵਾਜੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਜੋ ਐਡੀਟਰਾਂ ਨੂੰ

ਗੁਨਾਹ

ਹਰਸਿਮਰਨ 'ਦੀਪਕ' ਪ੍ਰੀ-ਮੈਡੀਕਲ ਫਸਟ ਈਅਰ

“ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਿਆਂ ਤੋਰਾ ਕੋਹਲੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ? ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੋਟੀ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। ਵਿੱਡ ਈ ਕਿ ਭੰਗੀਆਂ ਦੀ ਤੋਪ? ਜਾ ਕੇ ਪਿਓ ਤੋਂ ਮੰਗ ਰੋਟੀ” ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਦੋ ਠੋਕੀਆਂ ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਕਹਿਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਚਲੀ ਗਈ ਜਿਥੇ ਟੁੱਟੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਿਆ ਉਹਦਾ ਪਤੀ ਖੜ੍ਹੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਭਲਾ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਤਾਹਨਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਾ? ਉਹ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਨ ਰਿਹਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਤੂੰ ਬੱਚੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਗੁੱਸਾ ਕਢਨੀ ਏ? ਇਹਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ? ਕਸੂਰ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮੇਰੇ ਜੋ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਹੱਡ ਕਾਠ ਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਈ ਦਸ ਪਿਆਰੀ ਮੈਂ ਸੇਠ ਦੀਆਂ ਘਟ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਨੌਕਰੀਓਂ ਜਵਾਬ ਨ ਦੇਵੇ? ਪਰ ਉਹਨੇ ਇਕ ਨ ਸੁਣੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖੰਘ ਤਾਪ ਦਾ ਰੋਗੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਾਸਤੇ ਮਾੜਾ ਕਹਿਕੇ ਨੌਕਰੀਓਂ ਕਢ ਦਿਤਾ। ਬਬੇਰੀਆਂ ਟਕਰਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੂੰ ਵੀ ਅੜਨ! ਖੋਰੇ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਈ ਧੱਕੇ ਲਿਖੇ ਨੇ? ਬਹੁਤਾ ਤਰਸ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਏ ਉਸ ਕੋਠੇ ਜੇਡੀ ਹੋਈ ਕੁੜੀ ਤੇ ਮਿਦ੍ਰੇ ਖਾਣ ਹੰਢਾਣ ਦੇ ਇਹੀ ਦਿਨ ਨੇ। ਜਦ ਸਕੂਲ ਆਪਣੇ ਨਾਲਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਦੇਖਦੀ ਹੋਇਗੀ ਤਾਂ ਕੀ ਮੋਚਦੀ.....” ਉਹਦੇ ਗਲੇਡੂ ਭਰ ਆਏ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਨ ਬੋਲ ਸਕਿਆ। ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਤੋਂ ਪਤੀ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਦੇਖੀ ਨ ਗਈ, ਉਹ ਤਰਲਾ ਕਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਰੱਬ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਜੇ ਚੁਪ ਕਰੇ। ਮੇਰੇ ਸੜੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨ ਸਾੜੇ। ਰੋਟੀ ਦਾ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਪਰ ਗੋਰੀ ਦਾ ਵਿਵਾਹ?..... ਅੱਛਾ.....ਰੱਬ ਤੇ ਰਖਦੇ ਹਾਂ” ਉਹਦਾ ਪਤੀ ਜਗਨ

ਜਗਾ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੈਰ ਤਾਂ ਮਾਰਨੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਨਿਰੇ ਰੱਬ ਤੇ ਰਖਿਆਂ ਕੀ ਬਣਨੈ? ਅਜ ਕਲ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਕਿਹਤੇ ਸੋਖੇ ਲਭਦੇ ਨੇ ਤੇ ਫੇਰ ਗਾਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ?”

ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਖੜਾਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗਲ ਬਾਤ ਵਿੱਚੋ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਗੋਰੀ ਅੰਦਰ ਆਈ। ਉਹਦਾ ਰੰਗ ਗੋਰਾ ਤੇ ਨਕਸ਼ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਦਿਲ-ਖਿਚਵੇਂ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਦਸਵੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਨੇ ਹੈਡ ਮਿਸਟਰੈਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੁਹਾ ਕੇ ਉਹਦੀ ਫੀਸ ਮਾਫ਼ ਕਰਾ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਸਕੂਲੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਗਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੁੱਟਣ ਤੇ ਵੀ ਇਹਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਗੋਰੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਸਨ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਗੋਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਏ ਅੰਗੂਠਾ ਚੁੰਘਦੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ। ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਪਤੀ ਨਾਲ ਹੁਣ ਰਾਤੀਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।

* * *

ਰਾਤੀਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਵਿਆਹ ਸਬੰਧੀ ਗਲਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਨ ਪੁੱਜ ਸਕੇ “ਵਿਆਹ ਲਈ ਪੈਸਾ ਕਿਥੋਂ ਆਏ?” ਦਾ ਸਵਾਲ ਔਖਾ ਸੀ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਦੀ ਚੁੱਪ ਪਿਛੋਂ ਜਗਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਬੋਲਿਆ, “ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨ ਕਰ ਗੋਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਚੰਗਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।”

ਗਲ ਅਸਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਸੇਠ ਕੋਲ ਜਗਨ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਹਨੂੰ ਜਗਨ ਦੀ ਜਵਾਨ ਧੀ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਜਗਨ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸੇਠ ਦਾ ਪੈਂਤੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਅਤੇ ਦੋ ਵਹੁਟੀਆਂ ਦਾ ਅੱਗੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਗਨ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਜਿਦ੍ਰਾ ਸਿੱਟਾ ਜਗਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਜਵਾਬ ਸੀ। ਅਜ ਤਕ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਇਹ ਲੁਕਾਈ

ਗਲ ਉਹਨੂੰ ਦਸਦਿਆਂ ਉਸ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਰਜ ਕੀ ਏ ਜੇ ਗੋਰੀ ਸੇਠ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇਈਏ। ਨਾਲੇ ਉਹ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਸੇਠ ਹੀ ਕਰੇਗਾ”..... ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਕੰਬ ਗਈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹਨੇ ਠੰਡੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਚਾਰਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ?” ਆਖਰ ਉਹਨੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗਲ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਸੇਠ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ।

* * *

ਸਵੇਰੇ ਜਗਨ ਸੇਠ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸੇਠ ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਂਗਲੀ ਹਾਸਾ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਆਵੇਂਗਾ। ਤੂੰ ਅਛਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਆ ਗਿਆ।” ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਨੀਅਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਜਗਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਇਧਰ ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਜਗਨ ਦਾ ਰਾਹ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਨ ਨਾਲ ਕਈ ਖਿਆਲ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮੀ ਜਾਂਦੇ। ਕਦੀ ਉਹਨੂੰ ਆਸਾ ਤੇ ਕਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦਿੱਸਣ ਲਗਦੀ। ਫਿਕਰਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਇਕ ‘ਜੇ’ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਤੰਗ ਕੀਤਾ, “ਜੇ ਸੇਠ ਨ ਮੰਨਿਆਂ?” “ਜੇ ਉਹ ਘਰ ਨ ਹੋਇਆ”।

ਪਿਆਰੀ ਅਜੇ ਸੋਚ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁਬੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਜਗਨ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਮੁਸਕਾਹਟ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਸੂਚਕ ਸੀ।

ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਇਤਨਾ ਅਖੀਰ ਵਰ ਲਭ ਜਾਣ ਤੇ ਗੋਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੁਡਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਪਰ ਗੋਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਉਹਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਏ। ਉਹਨੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਗੁੜੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਹਦਾ ਪਤਾ ਕਢੇਗੀ।

ਰਾਤੀਂ ਸੌਣ ਲਗਿਆਂ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੀਆਂ ਗੋਰੀ

ਦੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧੀ ਗਲਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੋਰੀ ਬੂਹੇ ਨਾਲ ਕੰਨ ਲਾਈ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਹੀ ਹੈ? ਗੋਰੀ ਨੂੰ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਪਈ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬਿੰਜ ਆਣ ਡਿੱਗੀ ਜਿਵੇਂ ਮੁਹਾਣਾ ਬੇੜੀ ਰੋੜ ਕੇ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਰੋਈ ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਂਦੀ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਪੰਜਤਾਲੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਧਕੜ ਨਾਲ ਵਿਆਹ? ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ, ਭਾਵੇਂ ਗਰੀਬ ਨਾਲ ਵਿਆਹੁੰਦੇ? ਬਾਊ ਜੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ “ਗੋਰੀ ਓਥੇ ਐਸ ਕਰੇਗੀ” ਕੀ ਪੈਸਾ ਈ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ? ਕੀ ਪਿਆਰ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਮੈਂ ਕਦੀ ਇਹ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਆਂਗੀ। ਕਲ ਮੈਂ ਸਾਫ ਸਾਫ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗੀ। ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ “ਤੇਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨਣਾ ਈ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੂੰ ਨਾਂਹ ਕਰੇਂਗੀ ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਨੂੰ ਭੁਗਤਨੀ ਪਏਗੀ, ਫਿਰ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ.....” ਉਹ ਸੋਚਨ ਲਗੀ, “ਪਰ ਮੈਂ ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤੇ ਜਿਸਦਾ ਇਹ ਬਦਲਾ ਹੈ?” ਅੰਦਰੋਂ ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ, “ਤੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਗਰੀਬੀ ਹੈ।

“ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ?”

“ਜਾਂ ਤੇ ਹੁਸਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੇ ਜਾਂ ਮੌਤ”

ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਉਹ ਅਪਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ। ਅਖੀਰ ਉਹਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ “ਮੈਂ ਸੇਠ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ। ਕੀ ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਾਪੇ ਹਨ ਜੋ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਣ ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ? ਕਲ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਾਂਗੀ, ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਨ ਸਮਝੇ? ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸੇਠ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਬੇਸ਼ਕ ਗੁਨਾਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੁਰਸਾਰਥ ਨਾਲ ਧੋਤਾ ਜਾ ਸਕਦੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਰੱਤੇ ਖੂਨ ਨਾਲ”

ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ

(ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੀ.ਏ. ਫਾਈਨਲ)

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਬੋਰਸਟਲ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਦੀ ਇਕ ਨੁਕਰੇ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ, ਹਥ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਲਈ, ਕੰਧ ਨਾਲ ਢੇ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ, ਚਿਹਰਾ ਡਰਾਉਣਾ, ਛਟਾਂਕ ਛਟਾਂਕ ਦੇ ਡੋਹਲੇ ਕਢ ਉਸ ਵਲ ਬਿਟ ਬਿਟ ਤਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦਾ ਨੌਕਰ, ਮਾਲਕ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਨੌਜਵਾਨ ਦਾ ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਜਲਾਲ-ਭਰਿਆ ਚਿਹਰਾ ਇੰਝ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਲਗ ਜਾਣ ਤੇ ਓਹ ਆਪਣੀ ਚਾਂਦਨੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਂ ਫੈਲਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, “ਜੇ ਤੂੰ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਪਈ ਬੀਮਾਰ ਭੈਣ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।” ਸੋਚਦਾ ਹੈ “ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਇਸਦਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ?.....ਹਾਂ ਕੰਵਲ ਦਾ ਪਿਓ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੈਂ !.....ਰੋੜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ.....ਤ? ਨਹੀਂ! ਨਹੀਂ! ਇਹ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ! ਮੈਂ ਜੁਰਮ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਓਹ ਨਾ ਮਰੇ।.....ਪਰ ਮੈਂ ਜੁਰਮ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਲਵਾਂ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ। ਹੱਛਾ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ.....।” ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਪੁਲੀਸ-“ਕਿਉਂ ਬਈ ਸੁਰੇਸ਼ ਇਸ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤੈਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?”

ਸੁਰੇਸ਼-“ਜੀ.....ਨ.....ਹਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ।”

ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ-“ਤੂੰ ਅਧੇਰ੍ਹਾ-ਟੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਜਰਮ ਤੂੰ ਨਹੀਂ?”

ਸੁਰੇਸ਼-“ਜੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ।”

ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਜਦ ਉਸਦੀ ਸਚਾਈ ਜਾਨਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਚਾਕੂ ਉਸਨੂੰ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਇਸੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸੁਚੇਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।” ਉਹ ਵਾਪਸ ਚਲਾ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰੇਸ਼ ਮੁਜਰਮ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ, “ਕਿਉਂ ਜੈਰਾਜ! ਸੁਚੇਤਾ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਬਾਰੇ ਮੁਜਰਮ ਕੁਝ ਬਕਿਆ?”

ਜੈਰਾਜ-“ਜੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਦੇ ਉਹ ਮੁਜਰਮ ਨਹੀਂ।”

ਉਸਨੂੰ ਚਾਕੂ ਵਾਲੀ ਗਲ ਦਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਅਖੀਰ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਬਚਾਉਣ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਇੰਨੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਿਹੈ।” ਜੈਰਾਜ ਚੁਪ ਦਾ ਚੁਪ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

* * *

ਸੁਰੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚ ਸੋਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜ ਵੀ ਜੱਜ ਦੀ ਪੇਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾਨ ਲਗਾ। “ਆਹ! ਕਾਸ਼ ਕਿ ਮੈਂ ਸੁਚੇਤਾ ਦੀ ਭੇਤ ਭਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਗੌਹ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ। ਕਿੰਨਾ ਹਿਤ ਸੀ ਉਸਦਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ। ਮੈਨੂੰ ਇਥਾਰੇ ਵੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਕਲਿਆਂ ਲਿਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ.....ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਉਸਦੇ ਇਥਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਕਾਮ ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਅਸਰ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੇ ਹਿਤ ਨੂੰ ਇਕ ਪਖੰਡ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਰਾਬੀ ਦੀ ਬਕਵਾਸ ਤੋਂ ਵਧ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਅਖੀਰ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਗਈ ਅਤੇ ਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਨ ਤੇ ਖਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੋਂ ਗਈ। ਕਿੰਨੇ ਦਰਦਨਾਕ ਸਨ ਉਸਦੇ ਅਖੀਰੀ ਬੋਲ “ਮੈਂ ਏਨੀ ਭੈੜੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।” ਐਹ ਦਿਲਾ ਪਾਪੀਆ ! ਬੇਰਹਿਮਾਂ ! ਕਿੰਨਾ ਬੇਦਰਦ ਹੈਂ ਤੂੰ। ਅਖੀਰ ਉਸਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਇਹ ਕਦਰ ਪਾਈ ਤੂੰ, ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਡੂਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ

ਦਿਤਾ ? ਲਾਅਨਤ ਹੈ ਤੇਰੇ ਤੇ । ਹੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ, ਤੂੰ
 ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਮਤ ਤੇ ਪੜਦਾ ਪਾ ਦਿਤਾ । ਕੀਹ
 ਤੂੰ ਵੀ ਉਸ ਮਾਸੂਮ ਉਤੇ ਕੋਈ ਰਹਿਮ ਨ ਆਇਆ
 ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ
 ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ।
 ਅਛਾ ਜੋ ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ! ਹੁਣ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ
 ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਥਾਂ ਦੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਟੂਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ।"
 ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਉਸਦੀਆਂ
 ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਚੱਕਰ ਕਵੇਣ ਲਗੀ ਜਿਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ
 ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ
 ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਰਬ
 ਰਖਿਅਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਅਗੇ ਹਥ ਜੋੜੀ, ਘੁਟਨੇ ਟੇਕ ਕੇ
 ਬੈਠੀ ਹੈ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਹੰਝੂ ਲੈ ਕੇ
 ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਟਿਕਦੇ, ਸਰਕਦੇ, ਫਿਰ ਉਤਰਦੇ,
 ਫਿਰ ਵਗਦੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਦੋ ਹੋਰ । ਇਹ
 ਹਨ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕੋਈ
 ਸੱਚਾ ਪਾਰਖੂ ਸ਼ਾਇਦ ਪਾ ਦੇਵੇ । ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੀ
 ਦੇਵੀ ਦਾ ਇਸ ਵੈਰਨ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ
 ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਿਵਾਏ ਸੁਰੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਬੀਮਾਰ
 ਭੈਣ ਦੇ । ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸਮਾਂ
 ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੋਂ ਲੰਘ ਗਿਆ । ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ
 ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਕੰਵਲ, ਇਕ ਦਿਨ
 ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦਾਖਲ
 ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਥੇ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ
 ਹੋਰ ਵੀ ਉਥੇ ਕਈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਉਹ
 ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹ ਗਈ
 ਸੀ ਮਾਨੋਂ ਕਿਸੇ ਕੋਮਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ
 ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਕੋਮਲ ਛੋਹ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਤਾਰ ਤੇ
 ਕੋਈ ਕੋਮਲ ਰਾਗ ਛੇੜ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ
 ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ
 ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਲੇ ਝੂਮ ਉਠਿਆ ਸੀ ।
 ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੀਆਂ
 ਨਜ਼ਰਾਂ ਕੰਵਲ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ ਜਦ ਓਹ
 ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਕਮਰਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ
 ਤੇ ਕੰਵਲ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਿਆਂ
 ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਕਿਹੀ

ਮਿਠਾਸ ਸੀ ਉਸਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿਚ, "ਪਲੀਜ਼ ਐਕਸ-
 ਕਿਊਜ਼ ਮੀ", ਮਾਨੋਂ ਅੱਕ ਦੇ ਕੋੜੇਪਨ ਨੂੰ ਵੀ
 ਮਿੱਠਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦੇਣ । ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ
 ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਈ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ
 ਲਿਜਾ ਕੇ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਉਸਦਾ ਇਕ
 ਬਸ ਨਾਲ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ
 ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਸ ਪਾਸੇ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ।
 ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੋਲ ਚਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ
 ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਗ ਪਏ । ਫੇਰ ਲਾਰੰਸ
 ਗਾਰਡਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ
 ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਧੜਕਨਾਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ । ਕਿੰਨੇ ਬੋਝਲ
 ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਜਿਹੜੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਉਸਦੀ
 ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਜਦੋਂ ਓਹ ਦਿਤੇ ਵਕਤ ਤੋਂ
 ਕੁਝ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ
 ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ
 ਚੋਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਆਕੇ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ
 ਅਤੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦ
 ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਜੈਰਾਜ
 ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਤਾਂ
 ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਮੰਨੀ । ਇਹੀ ਹੈ ਕਾਰਨ ਜਿਸ
 ਕਰਕੇ ਕੰਵਲ ਦਾ ਪਿਓ ਸੁਰੇਸ਼ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਨ
 ਬਣ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਜਿਸਦੀ ਬਦੌਲਤ ਸੁਚੇਤਾ ਉਸਨੂੰ
 ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ, ਤੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਹੋਰੀ
 ਵੀ ਅਜ ਜੇਲ੍ਹ-ਕਮਰੇ ਦੀ ਨੁਕਰੇ ਬੈਠੇ ਬੀਤੀ ਦੇ
 ਖਾਬ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਧਰ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ
 ਕੰਵਲ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ ਦੋ ਸਿਰਫ ਦੋ ਹੰਝੂ,
 ਹਥ ਉਸਦੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਘੁਟਨੇ ਟੇਕੇ ਹੋਏ ।

* * *

ਸੁਰੇਸ਼ ਅਖੀਰੀ ਵਾਰ ਜੱਜ ਅਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ
 ਤੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ।
 ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ੧੮ ਨਵੰਬਰ ਸੋਮਵਾਰ ਸਵੇਰੇ
 ਛੇ ਵਜੇ ਉਸਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਤੇ ਲਟਕਾਇਆ ਜਾਏਗਾ ।
 ਇਧਰ ਸੁਭ ਇੱਛਕ ਅਤੇ ਨੇਕ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ ਸਬ-
 ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਜੈਰਾਜ, ਕੰਵਲ ਦੀ ਉਸਤਦੀ ਦੁਨੀਆਂ
 ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ, ਸੁਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀਆਂ
 ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਸ

ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਉਹ ਉਸਦੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ।

* * *

ਅਜ ਸੋਮਵਾਰ ਹੈ ਤੇ ਨਵੰਬਰ ਦੀ ੧੮ ਤਾਰੀਖ। ਸਵੇਰ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਬੌੜੀ ਬੌੜੀ ਸਰਦੀ ਵੀ ਭਾਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਅਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਨੂੰ ਸਮੋਟੀ ਛੁਪਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਮਿਓਂ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਵਾਰਡ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦੋ ਦੇਵੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ ਹੰਝੂ ਕੋਰਦੀਆਂ, ਹਥ ਜੋੜਦੀਆਂ ਤੇ ਅਰਈਜ਼ੋਆਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਕਮਰੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ, ਬਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰ-ਖੇਰੂਆਂ ਦੇ ਚਹਿਚਹਾਨ ਦੀ ਮਧੁਰ ਤੇ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਅਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਮਾਨੋਂ ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖੀਆਂ ਚੋਂ ਡਿਗੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲ ਕਿਸੇ ਮੱਚੇ ਪਾਰਖੂ ਨੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪੰ-ਖੇਰੂ ਖੁਸ਼ ਹਨ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਦੋੜੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਕੇ ਚਿੱਲਾਈ, “ਵੀਰ ਤੂੰ ਫੁਟ ਕੇ ਆ ਗਿਆਂ।” ਤੇ ਦੂਜੀ ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ ਖਿੜੀ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਡਿਗ ਪਈ ਤ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਦਿਤਾ।

* * *

ਆਫਰੀਨ ਅਜਿਹੇ ਸਬਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਜੈਰਾਜ ਤੇ ਜੋ ਸੁਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਸੁਰੇਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੁਰੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਕੋਈ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਬਕਾ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੰਵਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ ਹਥ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ੧੭ ਤਰੀਖ ਨੂੰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਜੈਰਾਜ ਕੰਵਲ ਦੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਹਥਕੜੀ ਮਾਰ ਲੈ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੁਰੇਸ਼ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਹੋਈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੀ ਜੈਰਾਜ ਦਾ ਕੰਵਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਸਾਥੀ ਉਤੇ ਇਕ ਅਹਿਸਾਨ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣਗੇ।

ਚੋਣਵੇਂ ਮੋਤੀ

੧. ਜਜ਼ਬੇ ਸਾਡੇ ਭਾਵੇਂ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਲਈ ਰੋ ਪੈਣ ਪਰ ਫੈਸਲੇ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤਕ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ)

੨. ਉਠ ਜਾਗ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸੌਂ ਜਾਹ।

(ਮਿਲਟਨ)

੩. ਭੁੱਖੇ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਤੇ ਰਬ ਵੀ ਆਉਣੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਰੋਫੀ ਦੀ

ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਵੇ।

(ਗਾਂਧੀ ਜ)

੪. ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਰਗਵਾਨੀ ਸਵੇਰਾਂ ਵੇਲੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੈ।

੫. ਫਿਲਾਸਫਰਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਮੁਖ-ਕੰਮ ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਹੈ।

(ਮਾਰਕਸ)

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਗੀਤ

ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਭਾਟੀਆ ਬੀ. ਏ. (ਆਨਰਜ਼) ਫਾਈਨਲ

ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਜਾਂ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਹੋਆਂ ਆਪਣੇ ਅਮਿੱਟ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਦੇਸ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਰਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲਿਆ।

(ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ)

ਲੋਕ-ਗੀਤ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਉਛਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਲਫਜ਼ੀ ਚਿਤ੍ਰ! ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧੜਕਨ ਦਾ ਫਲ-ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੋ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਧੜਕਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖੀ! ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਨਮ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਮੌਤ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ, ਹਿਰਖ ਸੋਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਭਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ।

ਬਚਪਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੀਤ ਨਿਰਾਰਥਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਲਾਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਉਂ ੨ ਸਾਡਾ ਬਚਪਨ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਫਲਦਾ ਜ ਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਗੀਤ ਵੀ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਗੀਤ ਪਿਆਰ ਦੇ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਰੰਗ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ.....ਬਿਰਹਾਂ ਦੇ, ਮਿਲਣ ਦੇ, ਤਾਂਘਾਂ ਦੇ, ਉਡੀਕਾਂ ਦੇ। ਹਰ ਇਕ ਗੀਤ ਵਿਚ ਇਕ ਲਗਨ, ਤਾਂਘ ਅਤੇ ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਦੀ ਚਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ

ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਮਨ ਦਾ ਚਿਤਰ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਹੋਣ।

ਪੇਂਡੂ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਝੁਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਛੋਟੇ ਹਨ। ਇਕ ਇਕ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਕ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ, ਮੁਸਲ-ਮਾਨ ਸਭ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਪੇਂਡੂ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ-ਮਹਿਲ ਦੀ ਨੀਂਹ ਦੇ ਪੱਥਰ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੋੜਾਂ ਗੀਤ ਅਜ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣੇ ਸਨ ਤੇ ਨਸਲ ਦਰ ਨਸਲ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਤਾਂ ਏਦੂੰ ਵੀ ਬੁੱਢੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਗੀਤ ਬਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਇਕ ਘਟਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਵਧਾਈ ਦੇ, ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗ, ਸਿਠਣੀਆਂ ਅਤੇ ਲਾਵਾਂ ਆਦਿ ਅਤੇ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਨੇਂ ਜਾਂ ਵੈਣ ਅਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਵਿਸ਼ੇ ਜਾਂ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਜਾਂ ਤੋਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜੀਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਾਗ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਾਂਭ ਰਖੀ ਰੀਝ ਨੂੰ ਬਾਬਲ ਅਗੇ ਰਖਦੀ ਹੈ :-

ਬੇਟੀ ਚਨਣ ਦੇ ਉਹਲੇ ਉਹਲੇ ਕਿਉਂ ਖਲੀ,
ਮੈਂ ਤਾਂ ਖਲੀ ਸਾਂ ਬਾਬਲ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ,
ਬਾਬਲ ਵਰ ਲੋੜੀਏ।

ਫਿਰ ਡੋਲੀ ਵੱਲੋਂ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ ਦਿਲ ਖਟ-
 ਖਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਓਪਰੇ ਘਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ
 ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਹਿਮ ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ
 ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਉਸਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ
 ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਬਲ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲਈ
 ਤਰਲੇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਬਲ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਥ
 ਜਕੜਿਆ ਉਸਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਂਦਾ ਹੈ :-

ਅਸੀਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਛਾਬਾ ਵੇ ਬਾਬਲ
 ਅਸੀਂ ਉਡ ਜਾਣਾ ।

ਤੇਰੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਵੇ ਬਾਬਲ
 ਡੋਲਾ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦਾ ।

ਇਕ ਇਟ ਪੁਟਾ ਦਿਆਂਗਾ ਜਾਈਏ
 ਘਰ ਜਾ ਆਪਣੇ ।

ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ
 ਜਵਾਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਨੂੰਹ ਸਸ ਦਾ ਝਗੜਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ

ਕਾਫੀ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ
 ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ
 ਪੇਕਿਆਂ ਦੀ ਝੋਂਪੜੀ ਨੂੰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ਮਹਿਲ
 ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤ
 ਵਿੱਚ ਸਸ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਦੇ ਜੁਆਬ ਵਿਚ ਨੂੰਹ
 ਆਖਦੀ ਹੈ:-

ਪੇਕੇ ਮੇਰੇ ਪੇਕੇ ਮੇਰੇ ਵਸਣ ਉੱਚੀ ਮਾੜੀ,
 ਮੁਢੋਂ ਦੇ ਬਾਹੂਕਾਰ ਸੁਣੀਦੇ ਪੈਸਾ ਲਖ ਹਜ਼ਾਰੀ
 ਸਸਾਂ ਤੇ ਸੌਂਕਣਾਂ ਦੇ ਸਾੜੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ
 ਰਚ ਮਿਚ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਉੱਚੇ
 ਹੀ ਸਾਡਾ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ
 ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸਭਯਤਾ
 ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੀਤ ਸਿਰਫ ਪਿਆਰ
 ਦੇ ਗੀਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਭਾਈ
 ਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪਲਟਿਆਂ ਦੇ ਸੂਚਕ
 ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਬਿਰਹਨ ਦੇ ਮਨ ਤੰਗ

ਲੋਕੀਂ ਕਹਿਣ ਸਾੜਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ,
 ਠੰਡ ਪੈ ਰਹੀ, ਮੀਂਹ ਜੂ ਵਸ ਪਏ,
 ਪਰ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਬਿਰਹੋਂ ਦੀ ਅਗ ਨਾ ਘੱਟੀ
 ਇਹ ਮੱਘਦੀ ਹੈ, ਲਟ ਲਟ ਬਲਦੀ ਹੈ ।
 ਲੋਕੀਂ ਕਹਿਣ ਰੁਣ ਝੁਣ ਹੋ ਰਹੀ, ਸਾਵਣ ਆ ਗਿਆ ।
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਕੰਤ ਜੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹਨ
 ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵਰਥਾ ਦੀ ਕਿਣ ਮਿਣ
 ਸਾਵਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ,
 ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਫੁਹਾਰਾਂ
 ਮੇਰੀ ਬਿਰਹੋਂ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਤੇ, ਤੇਲ ਪੈਂਦਾ ਪਿਆ ਦਿੱਸੇ ।
 ਇਹ ਮੇਰੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਮਕਾਉਣ, ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ
 ਮੇਰਾ ਕੰਤ ਲਈ ਚਿੱਤ ਦੂਣਾ ਹੋ ਹੋ ਉੱਠੇ ।

ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਬੇਦੀ'

کی چٹان۔ تمہیں مجھ سے نہیں سیٹھ کی دولت سے محبت تھی۔ اور میں تڑپ اٹھی۔ ”یے وفا کون تھا؟“ دل پر جبر کرتے ہوئے میں نے محبت سے لہر نہ تمہیں ایک خط لکھا۔ اس امید پر کہ تم اس کا جواب تو دو گے۔ اور میری امید پوری ہوئی۔ تمہارا خط آنے پر میں نے کئی مرتبہ اُسے چوما۔ اور پھر جاگ کیا لیکن ”اُف اوستمگر!“ اس میں میرے ہی خط کے ٹکڑے اور یہ دیکھ کر میرا دل بھی ٹکڑے ٹکڑے ہوتا اڑتا ہے دردی! کہاں گئے وہ وعدے؟ کیا ہوئیں وہ قسین؟ میں سیٹھ کی عیاش طبیعت سے نالاں ہوں۔ دل کا ناسور رس رس کر اب گہرا گھاؤ بن چکا ہے۔ اب صبر کرنے کی حکمت باقی نہیں رہی۔ اس وقت رات کا ایک بجنے والا ہے۔ سیٹھ صاحب ابھی تک محفل عیش و طرب سے لوٹے نہیں۔ میرے سامنے میز پر ایک پیالہ ”آب حیات“

کا دھرا ہے۔ اور میرے لب اُسے چومنے کے لئے بہتر اور پورے ہیں۔ تمہیں جس وقت یہ چھٹی ملیگی۔ اس ظالم دنیا کے چمکنے والے اور دستبرد سے محفوظ کہیں وہ جا چکی ہوگی۔ وہ باہر کھٹکا ہوا۔ شاید وہ آگے۔ میں آپ جیات کو منہ سے لگانے لگی ہوں۔ شاید میری خاموشی اگر ہو سکا تو میری یہ آخری یاد گا۔ تم تک پہنچا دے گی۔ اچھا الوداع۔ میرے راجو الوداع.....

ایک بد قسمت شمی

لی ہوئی ہے۔ چاند سمارے سبھی خاموش ہیں۔ رات سکوت کا عالم طاری ہے۔ ہم ہی باتیں کر کے اڑیں گے؟“

”تم نے میری بات تو مان لی۔ مگر دیکھتے ہی بخت آسمان بادلوں سے گھر گیا۔ اور چاند چھپ گیا۔ نے میری چوٹی گھسیٹتے ہوئے کہا۔ اب بھی باتیں نہ دیں۔ تمہارا چاند تو تم سے روٹھ گیا۔ اور ہم بہت نگے تک باتیں کرتے رہے شاید تمہیں یاد ہوگا۔ دن میرے والدین گھر پر نہیں تھے۔ ہم نے محبت کے وعدے کئے۔ قسین کھائیں اور آخر تم اپنے گھر چلے۔ مگر میں تمہارے تصور میں کھو گئی۔

اور زمانہ بدلنا گیا۔ اس ظالم سماج نے آخر کار دولت کی قربان گاہ پر قربان کر دینے کا فیصلہ صادر کیا۔ میری شادی ایک ادھیڑ عمر کے سیٹھ سے کر دینے تیاریاں کی جانے لگیں۔ میں نے تمہیں آگاہ کیا اپنے مستقبل کا واسطہ دیا۔ لیکن تم ٹس سے مس نہ ہوئے۔ تم نے اتنا کہا۔ ”میرے والدین ابھی میری شادی نہیں چاہتے۔“ اور میں چونکہ عورت ذات تھی! سماج کا شکار! اس دوزخ میں ایندھن سمجھ کر جھونک دیا گیا۔ دائمی طور بننے کے لئے۔

پھر تم بہتی چلے گئے۔ شادی کے ایک ماہ بعد میری بی بی نے تمہاری ایک چھٹی لا کر دی۔ لکھا تھا۔ دولت

عجائبات عالم

- (۶) دنیا کی سب سے چھوٹی تصویر ایک گندم کے دانہ پر ہے
- (۷) ایک چکی کے پاس چکی والا بسمہ کندھے پر پوری کے سیڑھیوں پر چڑھ رہا ہے۔ نزدیک ہی چھکڑا کھڑا ہے۔ تمام منظر ضابطہ نظر آتا ہے
- (۸) برطانیہ میں ۲ ہزار ۵ سو ہونٹل ہیں جن میں ۶ لاکھ اشخاص روز کھانا کھاتے ہیں۔
- (۹) جاپان میں لوگ سانپ ادر کھوے کھاتے ہیں۔
- (۱۰) دنیا کا مچھلی ایک ہزار میل فی گھنٹہ سفر کر سکتی ہے۔

- (۱) دنیا کی سب سے چھوٹی کتاب 3/5 انچی کے نیچے چھپا ہے۔ اس میں عرفیام کی رباعیات درج ہیں۔
- (۲) ۱۸۹۵ء میں برطانیہ اور روسوں میں ۲۰ منٹ کی یلین جنگ ہوئی
- (۳) جزیرہ ملایا کا ایک سکہ نقطہ کے برابر ہوتا ہے۔
- (۴) ہالینڈ کی ایک عورت کا قد ۲۵ انچ اور عمر ۲۶ سال
- (۵) ساوتھ کنگسٹن کے عجائب گھر میں ایک سگے ۲

ن پو چھٹا تک ہے۔

از درگاہ اس۔ بی۔ اے (فائنل)

چچ چیخ کر باتیں کر رہا تھا۔ اتنے میں منیجر اپنے کمرے میں آ گیا۔
 منیجر..... (چچر اسی سے) دفتر کے کمرے میں کون
 شور کر رہا ہے؟
 چچر اسی..... بابو جی میرے ٹھہ سے بات کر رہے ہیں
 منیجر..... تو ٹیلیفون کیوں نہیں استعمال کرتے؟
 (۴۱) ایک دوست..... پارٹم تو سینما میں کام کرتے ہو
 کسی دن میرے لئے ایک ٹکٹ تو لاؤ۔
 دوسرا دوست..... اور تم بینک میں کام کرتے
 ہو۔ کسی دن میرے لئے مسور دیپے کا ایک نوٹ
 تو لاؤ۔

(۱) لڑکے کا دوست..... دیکھو تو تمہارے آبا جان
 سوتے میں کیسی بری آواز سے خراٹے لے رہے ہیں۔
 لڑکا..... آبا جان! کسی کے کو خواب میں دیکھ
 رہے ہوں گے۔ اور یہ آواز اسی کے کی ہے۔
 (۲) لڑکا..... سپاہی سپاہی! دوڑ دو..... میرے
 باپ کو کوئی آدھ گھنٹے سے مار رہا ہے۔
 سپاہی..... تو تم نے پہلے مجھے کیوں نہیں
 خبر دی؟
 لڑکا..... اس لئے کہ پہلے میرے باپ اُسے
 مار رہے تھے۔
 (۳) دفتر کا کلرک اپنے کمرے میں ٹیلیفون پر کسی سے

آب حیات

جلودوں میں مستغرق تھی۔ دنیا و مافیہا سے بے خبر! دفعتاً
 عقب سے بڑھے ہوئے دو ہاتھوں نے میری آنکھیں بند
 کر لیں۔ میں چونک اٹھی..... اور وہ تم تھے.....
 جو چوروں کی طرح آئے اور میرے دل کا امن و سکون چور
 چلے گئے۔ اور اس رات کو میرے پاس کھڑے ہو کر تم نے
 کہا تھا۔
 ”شہی! کیا مجھ سے زیادہ تمہیں چاند سے محبت ہے؟“
 اور میں نے جواب دیا تھا۔ اس چاند میں میرے راجہ
 جو بستے ہیں۔ اور تم نے پیار سے میرے گال پر ایک تھپڑ
 رسید کیا تھا۔ پھر ہم دونوں خاموش چاند کو دیکھتے رہے۔ آخر
 تم نے طلسم سکوت کو یہ کہہ کر توڑ ڈالا۔ ”اب چھوڑ دو جی چاند کو
 اور کچھ اور باتیں کریں؟“ کیا باتیں کریں؟ دیکھو! چاندنی

جان من..... تسلیم!
 میں بخوبی جانتی ہوں کہ تم جب میری چٹھی دیکھو گے
 تو بغیر پڑھے ہی اُسے پڑھ کر پڑھ کر کے ردی کی ٹوکری کی
 نذر کرنے کی سعی کر دو گے۔ لیکن نہیں! غالباً عہد گذشتہ کی
 وہ رومان انگیز نفسا میں اور میری محبت کی کشش تمہارے دل
 کی غلش بن کر۔ تمہارے صبر و قرار کو تم سے چھین لیگی اور تم مجھ
 پہ چاؤ گے۔ بالآخر میری چٹھی کو پڑھنے پر۔ میں یہ چٹھی لکھ کر
 تم سے رحم و کرم کی طلبگار نہیں۔ نہ ہی نگاہ التفات کی خواہا
 ہوں۔ البتہ اپنی محبت دیرینہ کے زخم کو تازہ کرنے کی مستنی
 ضرور ہوں۔ کاش میں ایسا کر سکتی !!!
 آج سے ایک مدت پہلے..... ایک سہانی رات کو
 اپنے مکان کی چھت پر کھڑی میں چاند کے برق پاش

ناتواں سٹیٹس

(افسانہ)

ازکیول کرشن میگو

بی۔ اے (فائنل)

سٹیٹس کھنہ ڈیرہ دون کا ایک بہترین فوٹو گرافر تھا۔ چودھواہا ہونیکے کھنہ اسٹوڈیو اعلیٰ وادنی دونوں طبقہ میں کافی بڑل تھا اور اس مقبولیت کا راز سٹیٹس کی عالی ظرفی اور خوش فہمی میں مضمر تھا۔

پچھلی چولانی کا واقعہ ہے۔ آسمان بادلوں سے گھرا تھا۔ وہ کپھلی کرکھتی۔ بادلوں کی گرج اور کھلی کی کرکھ کے ساتھ تو موسلا دھار بارش کا شور شگامہ خیر قیامت پیدا کر رہا۔ سٹیٹس کا کام دن بھر سرد رہا۔ ہند کوئی شام کے چھ بجے ہو گئے اس پر ہول ماحول سے متاثر ہو کر نیز سرد بازاری کو مد نظر رکھتے ہوئے شہ نے دوکان بند کر کے گھر جانے کا فیصلہ کیا۔ گھر وادو دوکان ہی اس کا گھر تھی۔ ادپر کی منزل پر اس نے ایک چھوٹا سا گھر کر رہے تھے۔ گھر کی گلیاں اور دروازہ بند کر کے بعد جب اسے سیڑھیوں کی راہ پر جانے کا قصد ہی کیا ہو گا کہ دفعتاً وہ فرط خوف سے دیوار سے لگ گیا۔ ڈیڑھ کے مین وسط میں کوئی شخص کھڑا تھا۔ جس کا چہرہ تاریکی میں بندھا تھا۔ قریب تھا کہ وہ چیخ اٹھے۔ دفعتاً اس پر اسرارہستی نے اچھ سے جنبش کی۔ چہرے پر نگاہ پڑتے ہی سٹیٹس کے دل میں خون کی تیز تکی لے چلے جذبات کا سیجان سپا ہو گیا۔ یہ تو دین دیال تھے۔ ناہار میں کپڑے کے بیوپاری! لیکن دروازہ کے بند ہونے کے جو وہ کہو کر اندر داخل ہو گئے اور اس وقت ان کا وہاں کیا کام ابھی تھا وہ سوال جس نے سٹیٹس کو مضطرب کر دیا تھا۔ دفعتاً تالیوں محسوس ہوا گویا دین دیال جی نے فوٹو کھنچوانے کی خواہش ہر کی سٹیٹس نے بجلی کا مین دبا کر کمرے کو بقیعہ ڈر بنا دیا اور فوٹو کھنچنے کی تیاری میں مشغول ہو گیا۔ عین اس وقت دروازے کی جانتے سے ٹھنڈی ہوا کا ایک جھونکا آیا۔ فوٹو کھنچتے وقت سٹیٹس کو یوں محسوس ہوا گویا وہ کسی جاندار کا نہیں مرنے کا فوٹو کھنچ رہا ہو! یہ خیال مرنے کا ایک لمحہ کیسے رہا۔ سٹیٹس نے جلد ہی اپنے جذبات پر قابو لیا اور کیرہ سینڈا تھا کہ پردے کے سبھی رکھ دیا۔ سٹیٹس ہر ممکن

کوشش کی کہ حسب سابق کی طرح دین دیال جی کو بھی خوش کرنے کی کوشش کرے لیکن وہ خاموش رہا۔ ان کے چہرے پر گہرے اضطراب کی جھلک نظر آتی تھی۔ البتہ ان کی حرکات و سکنات سے عیاں ہوتا تھا کہ وہ نہایت سرعت سے فوٹو کھنچوانے کے خواہشمند تھے۔ اور سٹیٹس دل میں سخت حیران و پریشان تھا۔ سٹیٹس نے کلے کپڑے سے اپنا منہ ڈھانپ کر دین دیال کی طرف دیکھا۔ اسے کرسی پر ایک تیز روشنی نظر آئی جو فلیش لائٹ کے بلب کی جگہ پر تھی اور اس روشنی کے درمیان ایک چہرہ نظر آیا۔ فوٹو کھنچنے کے بعد..... وہ دفعتاً چنچ اٹھا۔ اُن! کرسی خالی تھی اور دین دیال غائب ہو چکے تھے۔ اس نے بے اختیار بار بار اپنی آنکھیں مٹیں۔ اور دروازہ اندر سے بند تھا۔ آخر یہ کیا ماجرا تھا۔ حقیقت یا خواب اور آخر عالم اضطراب میں وہ چھتری لئے چند ہی لمحات کے بعد گرتا پڑتا بارش میں شرابور دین دیال جی کے گھر کی سمت جا رہا تھا۔ چونہی وہ گھر میں داخل ہوا۔ اس نے دین دیال جی کے چچا زاد بھائی کو کسی شخص سے کہتے سنا۔ انہوں نے ہمیشہ اپنا وعدہ دیا کیا۔ بڑے نیک آدمی تھے۔ سٹیٹس چونک اٹھا۔ اس کے خدشات نے ایک غیر مرئی شکل اختیار کرنا شروع کی۔ وہ سرعت سے اگے بڑھا اور دین دیال جی سے ملنے کی خواہش ظاہر کی۔ جسے سنتے ہی ان کے بھائی نے ایک آہ سرد لیکر فقط اتنا کہا "وہ تو صبح آٹھ بجے فوت ہو گئے مران کے دل میں بستر مرگ پر بھی ایک خواہش تھی اور وہ تھی فوٹو کھنچوانے کی۔ وہ بار بار آپکی دوکان کی سمت جانے کی کوشش کرتے تھے۔ لیکن جسمانی کمزوری اور تعاہت کے باعث ہم نے ہر مرتبہ انہیں روکا۔" اسی دوران میں انکی روح نفس غمگین سے ہر روز گئی۔ اس واقعہ کو گذرے ایک سال کا عرصہ ہو گیا ایک دن سٹیٹس اس پلیٹ کو دھویا جس پر دین دیال کا فوٹو کھنچا ہوا تھا۔ اب اس فوٹو میں روشنی اور چمک پہلے سے کم تھی۔ یہ دیکھ کر وہ بھر خیال میں مستغرق ہو گیا

طلب خواب

از رفیق راجندرنگری - بی - اے (فائنل)
(ادب لطیف)

سراب زندگی سے تو انھیں بیدار ہونے دے
ذرا خود ہوش میں رہنا انھیں بخوار ہونے دے
تری بیتابیوں کے تذکرے میں نے سنے ان سے
رقیبوں کی نظر میں تو رہا ہر دم ہی بے گانہ

اگر دل کی تڑپ ہے انھیں غموں سے ہونے دے
تعداد میں گرے زیست کو پھر سے جواں کر دے
تری بریلوں کے مشورے میں نے سنے ان سے
انھیں جو ابدہ نظروں میں پڑھائیں تجھے افسانہ

مقابل رک کے تو آنا - انھیں تیار ہونے دے
جلانا خرمن امید - ان کا تم کو تڑپانا۔
ذرا تو صبر کر - اور دوڑے آزار ہونے دے

یہ ہے شیوہ بیدار - کرنا ظلم چھپ جانا
ابھی تو میکدے میں عیش کے سامان باقی ہیں
کسی کی زندگی میں عشر تو نئے لاکھ سامان ہیں
مگر اک روز حسرت ہوگی نہ ارمان یہ ہونگے

ترا حال زبوں یہ حسرتیں ارمان باقی ہیں
تری بیتابیوں میں حسرتوں کے خار پنہاں ہیں
کسی کی مے کشی کے روز نہ سامان یہ ہونگے
انھیں اپنی طرح اک روز تو نادار ہونے دے

ذرا تو صبر کر - اور دوڑے آزار ہونے دے
ابھی تو میکدے میں عیش کے سامان باقی ہیں
کسی کی زندگی میں عشر تو نئے لاکھ سامان ہیں
مگر اک روز حسرت ہوگی نہ ارمان یہ ہونگے
ذرا ان فرصتوں سے تو انھیں بیکار ہونے دے

ہاں ہونے دے رفیق اس کیفیت سے ہیشہ ہونے دے
سراب زندگی سے تو انھیں بیدار ہونے دے

بزم ادب

آپ غالباً باخبر ہوں گے اس حقیقت کے گذشتہ برس کالج ہال میں بزم ادب کے زیر اہتمام منعقد کردہ مشاعرہ میں میں نے بزم ادب کا میزبان بن گیا۔ سامعین کی تعداد کو دیکھ کر حیرت و آفریں کے کلمات سن کر شعرا گرامی "وجد کرتے تھے" اور اس کے مجموعی مضمون سے سامعین بھی کچھ کم لطف اندوز نہ ہوئے ہونگے۔ اس مشاعرہ کے انعقاد کو چند یوم ہی ہوئے ہونگے کہ ہمیں ایک اور نوید مسترت ملا۔ بزم ادب کی زیر نگرانی ایک افسانہ نگاری کے انعامی مقابلے میں طلباء نے خود کو اہل ادب ثابت کرتے ہوئے درجہ امتیاز حاصل کیا۔ جن کے نام مندرجہ ذیل ہیں۔ (۱) جگند راتھ اتھ (اول) (۲) منظور احمد (دوم) (۳) مراری لال (سوم) مجھے اس بات کا فخر ہے اور میں توقع کرتا ہوں کہ گذشتہ روایات کو برقرار رکھتے ہوئے طلباء بلا امتیاز "زبان" اپنا اہل ادب ہونے کا برابر ثبوت دیتے رہیں گے اور بزم ادب کی ہر مکن مدد کرنیکی سعی کریں گے۔ علاوہ ازیں میں پروفیسر بھگت سرنی (پٹنہ کالج) پروفیسر گلن ناتھ ماقتر اور پروفیسر بھجن سنگھ کامنوں ہوں۔ جنہوں نے افسانہ نگاری کے انعامی مقابلے میں حجام کا فرض سر انجام دے کر طلباء کی جو صلہ افزائی کی..... فقط

از قیس مسعود رشیدی بی۔ اے (فائل)

پیوں اور پٹی کے بہسکوں یہ خیال خام ہے ساقی
 بہت بدنام تے نوشوں میں میرا نام ہے ساقی
 ہماری عالی ظرفی تو زمانے میں مسلم ہے
 وہ ہیں کم ظرف جن کی کئی بدنام ہے ساقی
 ترے گن گار ہے ہیں۔ دیکھ لے پہچان لے۔ ہم کو
 وفا کرنا و فاداروں کا ہر دم کام ہے ساقی
 طلوع صبح کے ممنون ہوں گے ہم بھلا کیونکر
 نگاہوں میں ہمارے میکدے کی شام ہے ساقی
 جسے پی کر میری دشواریاں آسان ہو جائیں
 نگاہوں میں تری ایسا بھی کوئی جام ہے ساقی
 ذرا میری طرف بھی ایک نظر ساقی ترے قریاں
 شکستہ سارے ہاتھوں میں بھی ایک جام ہے ساقی
 بجز اس کے علاج قیس بھی ممکن نہیں شاید
 اٹھا ساغر کہ دنیا کشتہ آلام ہے ساقی

(افسانہ) از برجیشور ناتھ نگم (بی۔ اے۔ فائل)

کی کشمکش میں مبتلا تھا اور موت صرف ایک منزل کی دوری
 پر تھی۔ اگر وہ چاہتا تو خود بھی بھاگ کر اُسے پکڑ سکتا تھا۔
 لیکن اس وقت اسکے دل میں تمنائیں تھیں۔ آرزو تھی کہ
 ارمان تھے۔ جو بات تھی۔ اگرچہ وہ سب چیزیں اب اسکے
 لئے کچھ وقعت نہ رکھتی تھیں۔ لیکن پھر بھی ایک امید منہم
 کے سہارے شمع آرزو کو جلا کر اس نے اپنی زندگی کی تاریکیوں
 میں چراغوں کو رکھا تھا۔ ڈاکٹر مہتہ کے ریمارک کو یاد کر کے
 اکثر اُسے یوں محسوس ہوتا کہ گویا موت اسے اپنی آہنی گرفت میں
 لینے کے لئے دروازوں ہاتھ پھیلائے اس کی جانب بڑھ رہی ہو۔
 اور..... وہ زندگی سے لاپرواہ ہو جاتا۔
 وہ اپنے کمرے میں ٹہل رہا تھا۔ دفعتاً اس کی نظر سٹین

..... اور پھر وہ آج پچھ سالوں کے گریجویٹ عرصہ
 کے بعد گھر واپس چلا آیا۔ وہ اُسے نہ مل سکا۔ جس کی لئے
 تلاش تھی۔ گذرے ہوئے زمانہ کی یاد اُسے دہرا نہ سنے دیتی
 تھی۔ وہ اُسے ایک بار پھر دیکھنا چاہتا تھا۔ تلاش کرنا چاہتا
 تھا۔ مگر نہیں۔ وہ اُسے نہیں ملیگا۔ یہ اسکا غم مہم تھا۔
 غروب آفتاب کا وقت تھا۔ پرندے اپنے گھونسلوں
 میں جا چکے تھے۔ ہر طرف سکوت کا عالم طاری تھا اور اسکا دل
 آج اس سکون میں خود کو کھودنے کا معنی تھا۔ مگر وہ بیتے دن
 انہی بیتے دنوں کی یاد ہی تو اب اسکا سرمایہ حیات تھی۔ جسے
 کھو کر شاید وہ ہرگز زندہ نہ رہ سکتا۔ آج سے چند برس پیشتر
 وہ بھوانی کے سینے ٹوریم میں زیر علاج تھا۔ موت اور زندگی

نگراں
فیسر جگن ناتھ ماحر
ایم۔ اے

تیسرے میگزین

بابت
سنہ ۱۹۵۶ء

جگندر ناتھ آنند
بی۔ اے فائنل

مضمون	صاحب مضمون	نمبر شمار	مضمون	صاحب مضمون
ایڈیٹریل	"ایڈیٹر"	۶	نا قابل فراموش	کیول کرشن میگو
ساتی (نظم)	قیس مسعود رشیدی	۷	عینچے	درگاداس
یاد (افسانہ)	برجیشور ناتھ ننگم	۸	آب حیات	ہر سمن کوردیک
طسم خواب (نظم)	رفیق راجندر نگری	۹	زندہ دلی	راجندر سنگھ
بزم ادب	سکرٹری بزم ادب بی این ننگم			

اپنے ارتقائے ابتدائی منازل کی دشواریوں کو طے کرتے ہوئے آج آپ کے پیش نظر یہ "تیسرے میگزین" کا دور سوار چہ ہے۔ ملک کی تقسیم کے بعد جو طوفان بدتمیزی مچا۔ حوادث زمانہ اور گردش فلک کی بے رحم آہنی شتی و الفت کی جگہ دلوں میں نفرت کی تخم دیزی کی۔ اس دور بہریت اور دشواریوں میں حالات میں ملک کے لاکھوں جوانوں کا تامل نظر آنے لگا۔ لیکن اس ذات برتر کے فضل و کرم سے آج ان خدشات کا تدارک ہو چکا ہے۔ وہی درس و تدریس کا سلسلہ سینکڑوں مشکلات کے باوجود جاری ہو چکا ہے۔ یہ کالج! یہ میگزین! یہ ماحول! یہ سب اسی درس و تدریس کی گڑھی ہی جو ان ہر ملک کا ایک قیمتی سرمایہ ہیں۔ اس کے جذبات اور محسوسات کو نیکی اور اخلاق کی جانب راغب کرنا سماج اور کافر اسی ہے۔ اور اسی فرض کا احساس ہمیں بھی کرنا ہے۔

اس میگزین کا مقصد محض جوانوں میں آنکے ذہنی اور جذباتی ذوق کو پورا کرنا ہی نہیں بلکہ مضامین کی وساطت سے انکی یہ صلاحیتوں کو اٹھارنا مقصود ہے جن کا نہ تو وہ خود احساس ہی کر سکتے ہیں نہ اظہار ہی۔ لہذا میری ناچیز رائے میں اس طرح ائمہ اور ادبی رسالوں کے اجراء بڑی حد تک جوانوں کے لئے مشعل راہ بنکر انکے راہ راست پر گامزن ہونے میں ان کا ہمدردی اور کرتا ہے۔ میں معذروں یہ کہتے سے کہ مطالعہ کے بعد ناظرین کی رائے کیا ہوگی۔ اس میگزین کے بارہ میں! لیکن جہاں تک اہم تعلق ہے "لکھنے والوں" کی کوشش قابل ستائش ہے۔ اور میں توقع کرتا ہوں کہ طلباء کی یہ دلچسپی اور اشتیاق دیر با ثبات ہوگا۔ اس امر کا شدید ترین احساس ہے اور غالباً ناظرین کو بھی ہوگا کہ اردو مضامین کے لئے منظور کردہ صفحات کی کمی، نہایت قلیل ہے جو وہ حالات میں ہیں اس تعداد پر ہی شاکر رہتا اور تقاضا کرتا ہے۔ لہذا میں ان تمام حضرات سے معذرت خواہ ہوں کہ ان کی جگہ کی کمی کے باعث اشاعت محدود رہے علاوہ ازیں میں ان تمام حضرات کو یہ تہنیت پیش کرتا ہوں کہ جی جی انہماک۔ کہ وہ کاوش و نامداری کی بدولت ہم اس قابل ہوتے ہیں کہ اپنے جذبات کا عکس ان صفحات کے آئینے میں دیکھ سکیں اور اپنی خواہش کو عملی جامہ پہنا سکیں "آنند"

The Teg

**Sri Guru Teg Bahadur
Khalsa College
Delhi**

MAGAZINE

Vol. II. No. II.

March 19

The 'Teg' Delhi

EDITORIAL BOARD (1953-54)

Dr. Gobind Singh, M.A., Ph. D., LL.B.,—Chief Editor
Prof. Harbhajan Singh, M.A.,—Prof.-in-charge Hindi
Prof. Surrinder Singh Kohli, M.A.,—Prof.-in-charge Panjabi
Prof. J. N. Mathur, M.A.,—Prof.-in-charge Urdu
Gurbachan Singh, M.A. Student, Editor English Section
Lakshmi Narain Suri, B.A. Student, Editor Hindi Section
Jaswant Singh, B.A. Student, Editor Panjabi Section
Joginder Nath Anand, B.A. Student, Editor Urdu Section

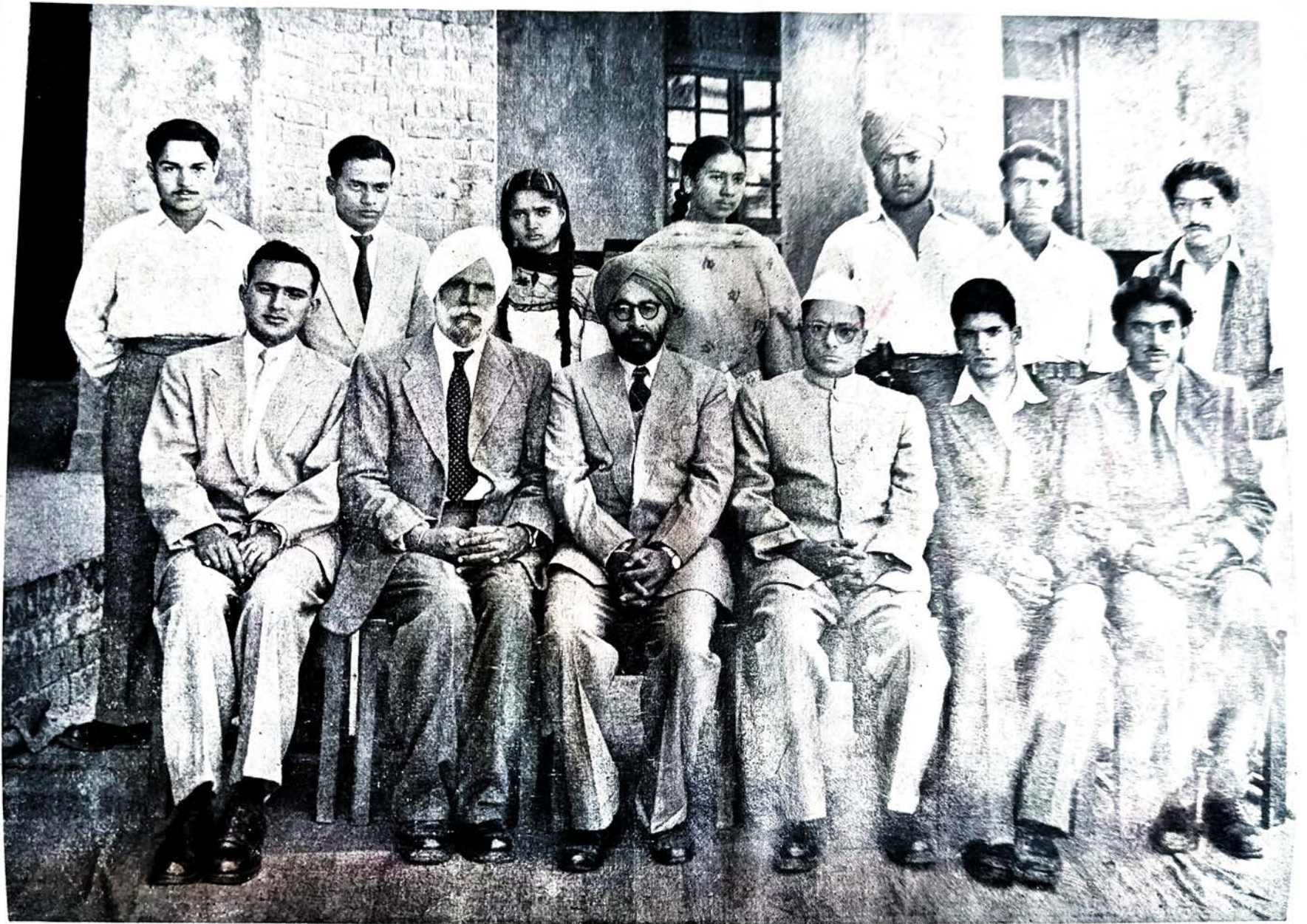
Contents.

1. The role of students in a Welfare State—Dr. Gobind Singh	1
2. Stalin, Russia's man of destiny—Dr. R. N. Mathur	3
3. The university and the nation—Gurbachan Singh	5
4. It is better.....—Krishan Chaddha	6
5. Education for life—P. N. Mathur	8
6. Chacha Nehru, a poem—K. K. Soni	9
7. A fancy letter—Ved Parkash	10
8. A candle worth a pice—Sajjan Singh	10
9. Population planning—R. R. Jindal	11
10. So it is said that—S. Narula	13
11. College chronicle—Editor	13
Hindi, Panjabi and Urdu Sections	

Printed and Published by Dr. Gobind Singh Mansukhani for
the S.G.T.B. Khalsa College at the Kapoor Art Press,
Karol Bagh, Delhi.

English Association Executive Committee 1953-54

Chairs : (L. to R.) Shri V. N. Sharma, Shri Sachdeva Singh, Dr. Gobind Singh, Hon'ble K. C Reddy,
(Vice President) (Principal) (Prof-in-charge) (Union Minister of Production
 Shri Krishan Kumar Soni, Shri K. D. Puri,
(General Secretary) (President)

Standing : (L. to R.) Shri Murari Lall, Shri B. M. Prera, Miss. Harsmirn Kaur Deep, Miss Sunila, Rabinson,
(M. of Ex.) (M. of Ex.) (M. of Ex.) (M. of Ex.)

The Teg

S. G. T. B. KHALSA COLLEGE
Delhi

Vol II, No. II.

March 1954.

EDITORIAL

THE ROLE OF STUDENTS IN A WELFARE STATE

The students of today are the citizens of tomorrow. They are the builders and torch-bearers of posterity. They should therefore be properly handled and trained for their responsibilities as citizens of an enlightened and free state. They ought to know all about their country, its past, its culture, its traditions and its politics. Students should not take *active part* in politics but must take an *active interest* in it, so that they know how they are governed. They must know the problems of the country. In the past, students took an *active part* in India's freedom-struggle and contributed their mite to the winning of freedom. The responsibilities which students of a free country have to undertake must be studied carefully.

to make their contribution to its development. They must realise their duties and obligations to their mother country and strengthen the forces of peace and discipline. They must not engage themselves in subversive activities. The recent strikes of University students particularly at Lucknow have shown that students must be weaned away from destructive activity. The *student potential* is a mighty force for good or evil of the country. Given proper condition, the student's initiative and energy can be mobilised for the good and development of the country as a whole. It is worth our while to examine the role of students in the new set-up.

There are numerous fields of national activity open to enthusiastic and zealous students. India is lagging behind other

Dr. P. N. Arora

countries in the field of education. A little over ten percent of the population of India is literate. We must utilise the students for the literacy drive. They can go to the villages during vacations or holidays and help the cause of adult education. They can also teach elementary methods of simple hygiene to the rural population. There are various other forms of social service which students can engage in. They may also organise cultural pageants, plays and dances for the entertainment of the village folk. But such activities must be planned and organised with the support and co-operation of the local people.

Students studying technical courses can bring new knowledge and technique to the solution of the problems of the rural population. There is a great lag between scientific advancement and village farming. Students of agriculture will be able to teach new techniques of scientific farming and thereby help in solving the food problem of the country. The agricultural pattern or economy of India is still unscientific and primitive. In America and Russia, agricultural production has increased as a result of the pursuit of new techniques. Similarly students of medicine can give the villagers knowledge of public health and the measures to control epidemics. Rural life, generally speaking, is insanitary and leaves much room for improvement. The advance in the field of medicine and control of diseases can be profitably followed to make village life happy and attractive. Similarly engineering students can design better farm-implements, better means of irrigation and housing for the rural population. They may also devise ways and means of providing mechanical and electrical power and improving the methods

and production of cottage and small scale industries. The students of law may tell the villagers of their rights and duties in a welfare state and also the need of avoiding litigation, and organising Panchayats, and settling disputes by arbitration or negotiation.

All this work of nation-building requires planning, finance, organisation and co-ordination. The community—projects recently launched in India are steps in the right direction. The *student-power* has to be mobilised for the successful execution of the Five Year Plan. A beginning was made in 1952 by organising a land army consisting of University students. They visited the villages, dug manure pits, constructed roads and helped in the literacy campaign. Last year, the N. C. C. platoons were utilised for rural reconstruction. The large number of University students under proper guidance can convert a desert into a paradise. Let the University authorities take up this work and assign groups of students to different villages.

In this way, we shall be able to utilise students' potentialities and energies in creative and constructive work. Let the students come into close contact with realities and not dream of cushy jobs or live in their ivory towers. They ought to have a definite goal, the goal of building up a new India, an India of Gandhi ji's dream, where the lowest and the meanest will take pride in rural surroundings. The students have indeed a glorious future open to them, one of contributing to the establishment of a welfare state. Let us hope that the youth will rise as a man and make India an ideal country to live in.

Stalin - Man of Destiny of Soviet Russia

It is for the future historian to evaluate Stalin's place in history, but there can be no two opinions that he was a man of giant stature who deeply influenced the thoughts of millions of people all over the world by his new concept of socialist economy and by his struggle for the independence of colonial peoples. Whatever differences people might have regarding the methods pursued by him to consolidate the economic revolution ushered in by his teacher and preceptor Lenin, all agree that he lived to build his country into a mighty industrial nation.

This great leader of the Russians was born in the hill-village of Gori, near Tiflis, on December 21, 1879. He was the son of a cobbler and rose to pre-eminence by sheer dint of merit. His father admitted him to a local church school with a view to prepare him for priesthood. But he had little interest in such studies and was expelled from the seminary. He adopted politics as his career and had to suffer persecution, torture and exile due to his revolutionary activities. He was imprisoned several times but managed to effect arduous escapes.

He met Lenin in 1903 and this proved a turning point in his career. His life and activities since then became bound up with the activities of Lenin, with the history of the Communist Party and of the great Soviet people.

After the overthrow of the Czar regime in March 1917, Stalin returned to Petrograd

from his Siberian exile. Lenin appointed him Commissioner for Nationalities to guide the destinies of the multi-national Socialist State. Stalin long before the revolution had studied the question of minorities and had declared that the proletarian party must support the national liberation movement of the oppressed people against imperialism. Stalin and Lenin both advocated the right of self-determination of even the smallest nationality, also of concession of cultural autonomy to 'national minorities' included within states. It was this factor which secured the participation of the national minorities of Tsarist Russia in the revolution of February and October 1917.

Stalin was able to guarantee cultural autonomy and self-government to the various hundred eighty national minorities. All sections of community today enjoy throughout the USSR, according to law, equal rights and duties, equal privileges and equal opportunities. This has been possible without impairing the unity of the Soviet Republics in national matters.

Stalin inspired such confidence in Lenin that he was called his right-hand man. The main problem with which Stalin was faced was the work of peaceful development of the Soviet Republic long ravaged by war. The shattered economic life of the country had to be re-built, its industry, railways and agriculture restored. Lenin in 1921 announced the New Economic Policy. He abolished compulsory labour and promised peasants freedom to rent land, hire help, and grow whatever they liked. The Gov-

ernment retained heavy industry, banking, finance, foreign trade, and transport and kept a monopoly of political power and the transmission of ideas. The Communists began to call this regime State Capitalism and set up a State Planning Commission, Gosplan, to manage it.

Lenin fell sick in 1922, ceased to manage the government, and died in January, 1924. Trotsky entered a contest with Stalin over the leadership and over Communist policy, desiring to stake everything on world revolution. Stalin who was more realistic wanted to consolidate socialism in Soviet Russia and held that the objective of Trotsky was too far away. He was general secretary of the party and had built up a personal following within it. He therefore got Trotsky exiled, so that he might feel free to pursue his plans of economic planning. He determined that the New Economic Policy of Lenin had done its work and embarked on the industrialization of Russia in the five year plans. Never had anything so ambitious been attempted. These plans caught and held the imagination of the world. The first five year plan stressed the socialization of production and distribution. It set into operation an ambitious scheme for building numerous state factories, constructing buildings and dams, extending electrification, developing natural resources, creating collective farms, improving agricultural methods. Much of these was accomplished with the willing co-operation of the Soviet people. In addition to this, large number of schools were opened; educational curriculum was integrated with the programme of the Communist Party and the facilities of the theatre and radio were extended for the purpose of propaganda.

One plan was not enough and was succeeded by three others. The second five year plan was started in 1933. There were certain charges that numerous high officials were doing their best to sabotage the goals set. There were also allegations that persons in the army and navy, as well as in civilian posts, were in the pay of the Germans and were attempting to wreck the Communist system for the purpose of bringing back the capitalist State. Many were tried in a series of sensational cases for treason, were convicted and summarily shot. The third Five Year Plan was put into effect in 1938. It carried forward many of the objectives listed in the earlier plans. The fourth Five Year Plan was inaugurated in 1946 to rehabilitate the areas devastated by the Germans and to augment industrialization, especially in the heavy industry field. This plan also gave equal attention to education and culture.

There is no doubt that Stalin had to employ stern measures to put through his plans. He enforced rigid discipline in the Communist Party which was frequently purged whenever individuals faltered in the performance of their duties. It is entirely due to Stalin's efforts that Russia occupies the foremost position as an Industrial Power. Cultural advancement has kept pace with technological advancement and all this has transformed the face of Russia and has improved the lot of millions of Soviet people. The death of Stalin has been a great blow to Soviet citizens who were able to enjoy better chances and opportunities in the New Russia shaped by its architect, Stalin.

(Dr. R. N. Mathur.)

The University and the Nation

Never has there been a stronger desire than at present to extend the inestimable advantages of education on sound and rational lines. Of the insistent demand for improved and extended facilities, no sane man alive can legitimately complain. On the other hand, we all wish that they should be widened still further and they should be within the reach of every man.

Indian Universities should be regarded as institutions for the organisation and advancement of research and the systematic creation and growth of schools of Indian scholars in every department of the everwidening domain of human knowledge. Now India is free and is anxious to occupy a place in the foremost rank of the civilized nations of the world, and this lofty ideal can only be achieved through the Universities.

Through its students, every institution of learning exerts a power for good or for evil upon the community. The character of the institution and the quality of its instruction are of vital importance to the nation. The object of all training, of all education, of all human effort is not the rearing up of an isolated individual who dies and is forgotten. The achievements of the day are relatively of little account. Benefits to the community, to the nation, to civilization are all that are of perennial value, and the production of men whose influence shall far ever permeate the progress of humanity. That is the real and great object of the University.

Civilization proceeds in its majestic course

and the civilized persons trained in the Universities keep pace with its progress. The University imparts a liberal education, liberal in manifold sense - catholic, expanded, free from narrowness and bigotry in ideas and doctrines, appropriate for a broad and enlightened mind. The University fulfils its mission to send forth men in the service of society who are fitted to contribute a special element towards the common stock of rational judgement in the country.

Education reveals to a person the full meaning of life and instructs him to do his duty faithfully which is, I think, the highest form of patriotism. The World is cursed by ignorance and darkness, it will be blessed by knowledge and light.

Now-a-days much stress is laid on technical education, literature is rather neglected, which is an entire wrong view-point. Literature is the true mirror of a society and has always occupied the supreme place. The spirit of science, the spirit of letters and the spirit of arts are the three faces of the spirit of learning, and no University worth the name can without a grave danger dedicate itself exclusively to one as the greatest of the three.

Universities should not preach the hateful doctrine that what is foreign should as such be excluded from the field of education or the ignorant and presumptuous doctrine that what is our own is necessarily the best and we have nothing to learn from other peoples. The root of the matter is that the things

which have universal human value are the things of great importance in education. Consequently, while we recognise and appropriate all that is wholesome in the culture of the West, we are equally concerned with the preservation and development of the organs of our national culture and civilisation.

If the strongest and finest minds among the youth are to be prepared for the Universities, the staff of secondary schools should be composed of teachers of special ability and extensive culture and must be trained, if not specially gifted, in the art of teaching. Under such staff, the students will not be driven by discipline but led by enthusiasm, but will have

their faculties steadily developed.

No one will venture to contradict the position that the system is essentially wrong if it treats the youth as machines rather than as reflecting responsible beings, if it paralyses rather than invigorates the intellectual faculties.

So the Universities should inaugurate a system of training which will befit every youth of average industry and intelligence to stand the most exacting demands of his intellectual development. Any waste of fine brains, not directed towards useful channels will be at present a great loss to India.

Gurbachan Singh (*M. A. Student*).

It is Better to Have Loved and Lost Than Never to Have Loved at All

We are all born for love. It is the only principle of existence and perhaps its only end. But the man who has never loved and the person who has lost what he loved are considered to be most unfortunate and unlucky people in the world. In the opinion of the master-poet *TENNYSON*, the latter is less unfortunate than the former.

Struggle is the law of nature. Those who try hard, but fail, face a defeat and a sort of disappointment. On the other hand there are men who never struggle and live an unperturbed and a calm life. A life of calmness and quietness is a life without any charm and so

no happiness or prosperity is possible without struggle. Struggle we must. It has its own rewards, wounds, victories and defeats. But this thing is certain that happiness is the ultimate reward of the struggle. It is an open secret that life in itself is not a victory but a great struggle that has no end. So it does not matter what may be the result but struggle we must. More-over in other aspects of life, the struggle is for an end and in the achievement of it lies the whole pleasure. But in love it is the struggle which is ecstasy.

There are three possibilities of this case. First is the case of the man who does not

believe in love and does not love. Second is the case of the individual who has loved and succeeded in love. The third is the case of the man who has failed and a sort of disappointment is marked on his countenance. To me the case of the first man appears to be the worst of all. Life has been a blank for him, because he has not undergone the exciting experience of love. Such a person is like a flute into which no one has breathed the breath of life. The second man has, of course, achieved his '**HIGHEST GOAL**' of life. The imperfections of his life ultimately made him a perfect sample of life. But are not such people rather few in this world? The case of the third man is not so bad as that of the first man, because he has at least gained the experience of love which may again induce him to make further efforts to be successful in his love. To plead my case, I think we would rather have a sad and tragic song than none at all. And even the contention that the sad melodies are sweeter than gay ones is not wrong..... "our sweetest songs are those that tell us of the saddest thought". But still I do not mean to say that for this particular reason, we should always face a failure. Failure or success is to a great degree beyond the control of man. Much depends upon *FATE*, yet one should put one's best efforts for success in love affairs. The case of the first man is like that of a person who stands on a beach of an ocean, but at the same time refuses to swim as he does not realize the joy of swimming. The second man feels a sort of pleasure, after taking a plunge into it, but the case of the third

man is like an individual who takes a plunge into it but is thrown back by the buffeting of waves. He has at any rate known or rather tasted the joys which lie spread out before him.

But we all believe that love for the sake of love is very good and its pleasures are final. On the day of judgement at the end of the world, God will sit enthroned with Saint Peter by his side and all the dead will rise from the graves and appear before the Judgement-seat of God ..... One man suddenly got up with an anguished rage in his looks and cried 'Oh God'. 'Who are you?' was the question.

'I am a dictator.'

"Saint Peter, send him to Hell".

Another man with be-spectacled scholarly countenance, lean and thin, came with a book under his arm and sang, "Thou has made me endless, such is thy pleasure. This frail vessel of life emptieth again and again and filleth with fresh life".

"Show him the way to Earth again".

A third man came in with a bouquet of flowers in his hands, but was *NOT ALONE*. He was with his beloved. Both were as gay as the silver Thames.

God interrupted while they were talking and asked rather happily, "Who are you?"

We are *Platonic lovers*.

"Take them to Heaven immediately".

K. Chaddha (B. A. Final)

Education for Life

Life is a precious gift given by God. He has created man in this world for some definite purpose. God expects that we should do good to all and earn name and fame by doing great deeds. We are expected to die as creditors and not as debtors. In order to know how we can achieve the desired objects in life, there should be some guiding force to lead us on. Education serves the purpose of such guiding force in life.

There is a close relation between life and education. Education for life is as essential as food. Food is necessary for human existence and makes us hale and hearty to do work, while education is the food for the development of the mind. Education develops in man all those faculties which remain dormant in him. It leads his soul to what is most essential and draws what is best out of him. Truly says Shakespeare, "Ignorance is the curse of God, education shewing, where-with we fly to heaven." It is education which sharpens our intellect, develops our imagination, enriches our experience, broadens our mind, widens our knowledge and enlarges our outlook on life.

It has been very aptly said that "Knowledge is power." There is another similar saying that "the Pen is mightier than the Sword." These remarks are true and practical. If we are strong and sturdy but without the gift of education, we are of no use to our society. We shall fight each other on petty matters and waste our valuable time for nothing. Mere physical energy will not do if it is not followed

by mental skill and general knowledge.

This world is full of mysteries and myths. Man is God's best creation. Probably he is next to God. He is endowed with all the useful faculties which the poor animals do not possess. With his knowledge and skill, a man can do every thing in this world provided he has a strong determination and an iron will. Napoleon used to say that "Impossible is a word written in the Dictionary of fools. Indeed it can be true if we work with strong determination. We can conquer air, water, power, mountains and what not. But one must have enough strength and skill to achieve all these. Education is the source of such skill and ability to achieve our ends and show us the ways and means to surmount difficulties inevitable in our life.

It is said that the world is a battle-field where we have to fight for living. Here we are confronted with many problems and difficult situations. The cowards who cannot face the problems of life take life as something boring and so prefer dying to living. But educated people will not adopt this course because education teaches them to live and fight boldly and heroically the struggle of life. It produces true and strong warriors against whom struggles of life are insignificant. Great leaders like Gandhi ji, Subhas Chandra Bose, Pandit Jawahar Lal Nehru are all the products of education.

Again the need of education can be hardly exaggerated. It imparts training and know

ledge in almost every sphere. Physical education provides us knowledge about our body. Education in science develops our power of reasoning and understanding. It shows the cause and effect of a thing and leads us to truth. Education in the field of agriculture tells us how we can improve our agricultural industry. All these types of education have an importance in life.

Education is a boon which enables man to be superior to all other creatures of God. It distinguishes between right and wrong, good and bad, beauty and ugliness. Education also teaches us the rules of society that is, what we should do what attitude we should have towards others and how we should behave on

different occasions. In a word, it teaches us good manners. And as we know "Manners maketh a man." We learn these manners during our School and College days. So we owe much to education as it makes us true men and good citizens.

A man without education is like a blind man groping in the darkness of the world. Education for life is as essential as a lamp in darkness. It really serves the purpose of a lamp and shows us the right path in this world which we should follow. We may do away with food and luxuries at one time in life but we can not do away with education.

P. N. Mathur (B. A. Final)

"CHACHA NEHRU"

Nehru the idol, a leader of millions,
Faith in his leadership have billions,
For the freedom of India, he struggled,
And the ship of storms, he bridled.
What he says, says without fear,
Children to him are very dear.
He hath earned his name through skill,
The world regards him in its will.
Amongst bright stars he shines,
Whenever thou find he smiles.
He bears an honest and lonely face,
And always suggests us to work apace.
Bharat hath progressed under his shade,
It is Chacha who hath made
Bharat a glory, toiling day and night,
The things he does are quite right.
One very good quality in him lies,
He never looks at stars and reads people's eyes.
He is as pure as the crystal shining,
Superb as writer, a man of learning.

Krishan Kumar Soni (B. A. 1st yr.)

A Fancy Letter

My darling,

Most worthy of your estimation after a long consideration and much meditation, I have a strong inclination to become your relation.

As to my education and qualification, it is no exaggeration that I have passed the Matriculation examination without any hesitation and very little preparation.

What say you to the solemnization of our marriage celebration according to the regulation,

to the glorification of modern civilization?

On your approbation of this application, I shall make preparation to improve my situation. And if such obligation is worthy of your consideration, it will be an augmentation of this joy and exaltation of our joint propagation.

Thanking you in anticipation,

I remain,

A victim of your fascination
(Ved Parkash)

A Candle Worth A Pice

It was sleeting outside; it was a pitch dark and bitterly cold night. My examination was at hand, and I was burning the mid-night oil in order to get through the examination with flying colours. A candle was glowing on the table. I was absorbed in my ideas. Suddenly, I glanced at that candle. An idea came to my mind. Look at this little thing, it is shedding light to others by burning itself. Why is it so? For this, that you should get light. As long as it lives, it gives light to others. The inventor is successful in his aim, as it sheds light to the

last moment.

Oh wordly creature, think for a while, have you ever thought, whether the purpose for which you have come on the earth, is being fulfilled? Have you ever guided others? Have you ever given courage to others or have you ever tried to share the troubles and sorrows, like a candle which is giving light to you. If you have not performed your duties, you are inferior to a candle of a pice.

Sajjan Singh
(Prep. class)

Population Planning

The growth and faith in economic planning has led to the realisation that a country's population should be planned. Over-populated countries are becoming more and more over-populated, while under-populated countries are losing man-power. Any how in every advanced country, steps are being taken towards population planning.

We were not always so many. We have doubled ourselves within the last 70 years. The present birth rate is 26 per thousand of population, the highest in the world. At one time our death rate was also as high. But now it is gradually coming down due to adoption of western ways of sanitation and medical science. At present our death rate is about 16.8 per thousand. The present net increase of 10 per thousand may increase still further in the years to come, when our welfare schemes start bearing fruit.

No doubt India is over-populated. But the question is : Can India support her ever-increasing population ? We represent an agrarian economy with a low standard of living, mass illiteracy, starvation and disease-ridden people and chronic unemployment. Those, who say that we are not over-populated at present, over-look the poverty, starvation, famine, over crowded towns, ill-health and early deaths etc. At present, one in every five infants born, dies before he is one year old.

Almost from every point of view, India today, is definitely over-populated. But it is

to be noted that India is becoming more and more over-populated, progressively. This is seriously threatening the future economic progress of the country. The limitation of the size of family is necessary for the remaking of the nation.

"The Bhore Health Survey Committee in its report of 1946 stated that the growth of population will become an increasingly serious problem in the years to come and the population will out-strip the productive capacity of the country. The Committee further considers that the only practical steps that can be taken are, first, to adopt measures to raise the standard of living and, second, to spread the knowledge of birth control as far as the situation of the country will permit. The future welfare of India depends on a better balance between births and deaths. To prevent unnecessary waste of human life and its accompanying misery and ill-health, the people of India will need to restrict their power of producing children. Only when India can adopt the modern methods of family planning that it can improve herself a lot and can also help in the stability and peace of the world."

Now, the question arises, how we should tackle the problem. Should we start by having a population commission to study our problems and devise suitable remedies ? The possible remedies can be as follows :

Emigration. Though emigration has played a great part in affecting the size of population

of many countries, but it is practically insignificant for our country. The total number of Indians living in other countries, roughly estimated is 2½ millions, about 1½ millions live in Ceylon, Burma, Malaya, Guiana and South Africa. But in most of these countries Indians have to suffer great hardships. So, India is the only living place for our people. Secondly, we can adopt the method of internal migration. Though internal migration cannot affect the total size of the population, even then, it will certainly relieve population pressure in highly congested areas to some extent. There is considerable waste land in our country, which is nearly 1/5th of the total area. The density of population is relatively low in some states.

Control of Birth-Rate. No amount of migration, external or internal will be an effective solution of our population problem unless we plan for a reduction in our birth rate. The important factors are: universality of marriage with religious and social sanction, low standard of living of the masses, absence of the use of contraceptives and the low status of women. If we want to reduce our birth rate, we shall have to control the above factors.

The institutions of early marriage and universality of marriage are very powerful contributory factors to our high birth rate. Marriages in India are sacramental. To have a large family is one indication of the blessings of God. The social and religious customs should also be reformed. The old traditions and ways of life cannot be changed over night, so this will necessarily take some time. There are certain things which can be attempted now, for example, raising the marriage-age for boys and girls through legislation, which can help us in lowering the birth rate, restriction on aged widowers from marrying virgin girls, restriction

on large families etc. In all these cases, there will be the need for a well-directed propaganda in order to create favourable public opinion.

Increased Production. Since poverty and high birth rate go together, a planned scheme for the development of our agricultural and industrial resources will take us nearer to our object. Through increased productivity we can raise the standard of living of the people. True it is that the immediate effects of a rise in the standard of living may be an increase in birth rate, but this will be only temporary. Soon it will be over-taken by ultimate effects of increased productivity and standard of living. Many new industries were set up to meet the war needs during the war period. In this period a great fall was recorded in our birth rate, from 34 per thousand in 1939 the birth rate declined to 26 per thousand in 1943. The relation between this fall in the birth rate and growth of industry is a matter of vital importance.

Family Limitation. Another factor that can restrict the growth of population is birth control. It is very important too. In all western countries, birth rate has come down to very low figures due to the widespread use of birth control methods, health and longevity have increased and infant mortality has come down. Birth control is now treated as one of the primary means of attacking poverty, and the people are coming round to the conclusion that the birth control is both necessary and desirable. But still the movement is in its infancy in our country. There is the need of propaganda on this subject for educating public opinion. The general public will be educated through health centres, maternity and child welfare centres and special Planned Parenthood Centres.

The means of propaganda are advertisement through the press, the radio, the cinemas, plat-form, posters and hand-bills. The work of propaganda, when started, will of necessity be among the poor and low-income groups, who are ignorant and illiterate and need controlling their families the most. On the other hand, the educated people are familiar with birth control and other preventive checks. They hate the frequent births and are also

unwilling to have a big family. "Whether a baby or a car"—this is the problem for the young couple, and often the car wins.

The campaign for "Grow more food" should be coupled with the new campaign for "Fewer Babies."

Raja Ram Jindal (B. A. Final)

So It Is Said That.....

1. Every thing in our life costs trouble or pain, when we get born our mothers suffer, when we die, we.
2. Man begins by loving love and ends by loving a woman, woman begins by loving a man and ends by loving love.
3. We blame others only for the faults by which we do not profit.
4. The best part of beauty is that which a picture can not express.
5. To mourn a mischief that is past and gone. Is the best way to draw a new mischief on.
6. We have just enough religion to make us hate but not enough to make us love one another.
7. Love is an ocean of emotion entirely surrounded by expenses.
8. Do not trouble till trouble troubles you.
9. If you want to command, learn to obey.
10. Not failure but low aim is a crime.
11. Friendship ends where borrowing begins.
12. There are no ugly women, there are only women who do not know how to look pretty.

Surjit Narula (B. A. 1st year.)

COLLEGE CHRONICLE

Students' Union.

The Students' Union of the College gave a remarkable example of its organization by arranging a fairly large number of functions during the current session, of social, artistic

and cultural interest. The students Union broke new grounds by starting from this year an Inter—College English Debate. The response to the debate was very encouraging, in which many speakers from the different colleges of

Delhi took part. Our thanks are due to Prof. J. N. Mathur, who was kind enough to donate a beautiful Running Trophy for the said debate. We invited the troupes of Folk Dancers, who participated in the Republic Day celebrations in the Capital, to our college. The teams from Assam, Rajputana and Pepsu gave performances of the highest order. The team from Pepsu deserves special mention, as this team received high praise from the audience for its well-known Punjabi 'Bhangra.' The U. N. Day was also celebrated by arranging a number of informative talks and games etc. in the College; the Boys V/s Girls Cricket Match was one of the highlights of the day.

Recently the Union held a Mushaira in collaboration with the Bazmai—Adab of the college; a number of first rank poets of India participated there-in, thus making it a grand success. A few talks of general interest were also arranged. Miss Shanta Vashit, Deputy Minister, Delhi State, was also among the distinguished speakers. The Students, Union with the help of the general body of the students collected funds for the Prime Minister's National Relief Fund and for the S. P. C. A., Delhi Branch.

The Students' Union is proud of Prof. Gurdeep Singh, but for whose proper guidance and most valuable friendly suggestion, it would not have been able to do so much.

We dare not ignore the general body of the students and the college authorities who gave unstinted cooperation so readily, whenever there was an occasion for the same.

The English Association was formed in December last under the chairmanship of Dr. Gobind Singh. The following office bearers were elected :—

K. D. Puri
V. N. Sharma
K. K. Soni

President
Vice President
General Secretary

The inaugural function was held on the 25th Feb. 1954. Shri K. C. Reddy, Union Minister for Production, delivered the Inaugural Address. He pointed out the need of the English Association in the College. There was a danger that English studies might be neglected in view of the importance of Hindi. But English is the language of science, technology and international commerce. It should therefore be made a compulsory Second Language in educational institutions. He exhorted the students to maintain discipline and cultivate character and place their services at the disposal of the country. The Association is lucky in having the guidance of Dr. Gobind Singh, the Head of the Department of English.

The Association held an English debate on 5th March 1954, on the following subject: "In the opinion of this House, modern civilization is a disease". Three prizes donated by Shri K. D. Puri were won by Murarilal, K. K. Soni and Pereira.

The Hindi Sahitya Parishad, formed to foster among students a keen interest in Hindi, has intensified a number of creative activities. A short story competition was held in the month of September which was a great success. A debate was organised on 1st January, 1954, the proposition for which was, "In the opinion of the house, freedom to women will upset the world-organisation." Seventeen students participated in the debate.

Shri Uday Shankar Bhatt delivered a very informative lecture on 22nd January. Shri Vishnu Prabhakar gave a valuable talk on 4th February.

Panjabi Sabha came into being in this coll-

culture and language. Under the able guidance of Prof: Surindar Singh Kohli, the Sabha organised several functions which created great enthusiasm among the students.

The second session of Panjabi Sabha was held on the 24th October, 1953. Mr. Gurbachan Singh B. A. 2nd year and Mr. Dalip Singh Deep B. A. 2nd year (Hons.) were elected Vice President and General Secretary respectively.

Panjabi Sabha was inaugurated by Prof: I.C. Nanda, one of the greatest Panjabi dramatists on the 12th November, 1953.

An 'Inter college short story competition' was arranged by the Sabha in which Miss Harsimran Kaur stood first. Her story "Khuni Smaj Nu Bheta" was upto the mark; three individual prizes were awarded.

An 'Inter class Panjabi debate' was held on the 2nd February, 1954, in which seven teams took part. The subject for the debate was, "In the opinion of this house, the third World War is not inevitable." Three individual prizes were awarded.

The Panjabi Sabha held a function entitled "My Singing Punjab" on the 24th February, 1954. The programme included, Panjabi folk dances, folk songs, and 'evolution of Panjabi Poetry'.

Mr. Harbans Singh (B. A. 2nd year) has donated a trophy to the Panjabi Sabha for 'Inter College Panjabi debate'.

The History Association began to create among students interest for the subject and arranged a trip by bus to Delhi monuments on 24th January, 1954. The members visited Safdar Jang, Navjait Begam, Haus-Khas, Qutab Minar, Tughlaqabad, Hamayun's Tomb, Old Fort and Feroz Shah Kotla. It

was both a historical trip and a happy picnic. Two papers on "Social Conditions under the Mughals" and 'Religious Policy of Ranjit Singh' are being prepared which will shortly be read.

Economics Society came into being under the patronage of Dr. Dalip Singh this year. The following are office-bearers of the current session.

1. Miss Jaswant Bhatia (President)
2. Mr. Ghansham Dass Khemani (Vice-President)
3. Mr. N. N. Seth (General Secretary)
4. Mr. Jagan Nath (Joint Secretary)
5. Mr. Ram Singh Shakunt (Treasurer)

The society at present, has been holding seminars in the college. The society proposes to invite lecturers and to hold symposiums in the near future.

Science Union

The Science Union was started last year with Prof. Kulbir Singh as its President. Its aim is to foster among the students a keen interest in science. S. Raghbir Singh, Mr. P. C. Kehar, Mr. G. S. Rana were elected Vice President, Secretary and joint secretary respectively. Mr. M. M. Bhatia is the treasurer.

The Science Union was inaugurated by Dr. M. L. Bhatia, Head of the Zoology Department, Delhi University. Principal M. M. Beg of Delhi College gave a very interesting talk on 'Science and Philosophy' on 8th Jan. 1954.

The Science Union arranged two Scientific film shows and this Union also arranged trips to Dehli Chemical Mills, Nation Physical Laboratory and Modi Mills, Modinagar, which were of great interest to the students.

Sports Department

One of the fields in which our college has excelled many other local colleges is sports. We have made all-round progress in a short time and the various victories won by our sportsmen speak for themselves.

HOCKEY. The College Hockey team had a breezy season, and but for a last minute goal in the final of the University Hockey tournament would have won the University championship. The Captain of the College Hockey team Gurcharan Singh was duly elected the University Hockey team captain and then he led the Delhi University Hockey team which had four players from our College, Gurcharan Singh, Shamsher Singh, Sajjan Singh and Harbans Singh to participate in the Afghanistan Jashan Celebration. Our Hockey team made a successful tour of the Punjab and among many others defeated Government Agricultural College, Lundhiana, the Punjab University Champion. The team selected for the All India Inter University Hockey team was also led by our Hockey captain and included Kewal Kishan, Kuldip Singh, Nirmal Singh, Jaswant Singh. And so we have eight University blues in our Hockey team, a unique achievement for a college of Delhi University.

ATHLETICS. In athletics too, our College team has done creditably well. Our team has been adjudged the second best team in the Delhi University Athletic Meet. Balbir Singh and Sajjan Singh were declared the champion athlete and the second best athlete of the University respectively. Our two athletes, Pritam Singh and Sajjan Singh were members of the University team which participated in the All India Inter-University Athletic Meet held in Ceylon.

The Annual Athletic Meet of our College

was held on February 18th, 1954. The meet was declared open by Bawa Bachittar Singh and the most notable feature of the show was the breaking of the University record in throwing the hammer by Sajjan Singh.

The following students of our College have got the following positions in the Delhi University Athletic Meet :

1. Balbir Singh : 1st in 400 metres
1st in Hop-step and jump.
2nd in Long jump
2nd in 400 metres hurdles.
2. Sajjan Singh : 1st in Discus throw.
1st in Javelin throw.
2nd in Hammer throw.
3. Pritam Singh 2nd in shot put.
4. Balbir Singh, Balbir Singh
Raj Narain, Jagmehar Singh 1st in 4 x
100 metres relay.
5. Raj Narain, Jagmehar Singh 1st in 4 x
400 metres relay.

VOLLEY BALL. Our volley ball team, like those of Hockey and Athletic rose to the occasion when it defeated Ramjas College, the last year University champions, by three straight games in the final of the University Volley ball tournament. Six members of our team Jaswant Singh, Sukh Lal, N. S. Shokeen, Iqbal Singh, Balbir Singh, Jaimal Singh are also members of the University Volley ball team. One member of our team, Jaswant Singh has been selected to represent Delhi State in the 1954 National games.

FOOTBALL. The college football team, thought not as good as those of Hockey, Athletics and Volley ball, still has very good players like Manjit Singh, who was a member

of the University Football team which participated in the Afghanistan Jashan Celebrations. Another player Harish Poli represented Delhi University in the All India Inter University Football tournament.

CRICKET. To provide facilities for all departments of sports in the College, we have started cricket also this year. Though we do not have many players of the University calibre now, we hope to do well in the coming year.

KABBADI. Mention must also be made of College Kabbadi team which reached the semi finals in the University Kabbadi tournament. Jawant Singh is the most outstanding player.

BADMINTON. We are the joint winners of the Inter College Badminton Championship along with Lady Irwin college. Surjit Kaur annexed the ladies singles title and also reached the ladies doubles final along with her sister Ajit Kaur. Though the boys practised very hard, none of them could secure any position in the inter-college championship.

TENNIS. The college has started a Tennis club under the guidance of Dr. Daleep Singh who himself is a well-known tennis player.

Also it would not be out of place to mention that S. Pritam Singh, our College Physical Director, has been selected by the Delhi University to act as Manager and coach of the Delhi University Hockey team for the All India Inter University Hockey Tournament. He has also been invited as a member of the Selection Committee of Delhi State Volley ball team for the National Games and has been selected by the Services Sport Control Board to act as an official in the National Games; besides he has been elected as member of the executive committee of the Delhi State Volley ball association.

COLLEGE LIBRARY

Our library is a growing organism. It has grown not only in the number of books but also in offering service to the members. Students are encouraged to look into Reference works and select books for themselves. Students attending University classes have been given special facilities in the matter of the borrowing of books. They can draw books at any time convenient to them. The total number of books in the library is nearly 5,000 which includes 1,200 added this year.

A big hall for the library is likely to be constructed by the beginning of the next session. We expect to have a separate Reference Room for the comfort of students and staff. The present Reading Room is inadequate for the growing needs of our College. A separate Reading Room will be provided in due course. At present, we subscribe to six dailies and 65 magazines on different topics, but with more space at our disposal, the number is likely to be increased.

COLLEGE HOSTEL

We have undertaken a new venture this year in starting a College hostel by renting three barracks at Anand Parbat from the Ramjas Trust Society. Students and some members of the staff have availed of this opportunity, and lead a corporate life, which has had a very healthy effect. My thanks are due to the Superintendent for the keen interest he took in helping to undertake the venture and afterwards doing his best to make it a success.

Annual Prize Distribution

Annual Prize Distribution was held on the 13th March. Dr. K. N. Katju, Minister for Home Affairs, presided at this function. Addressing the students, Dr. Katju said:-

The students of today are the nation builders of tomorrow. The Sri Guru Teg Bahadar Khalsa College is named after the immortal name of the Ninth Guru Ji and it is my greatest pleasure to note that within a period of less than three years this college has gone ahead in sports and studies alike. The partition divided us and our third brother is missing, for which we are very sorry. We are brothers and we have to live like brothers. The Sikhs have played the most important role in the sacrifices made for the country and the entire country is their own. If I were a Sikh, I would not demand a Punjabi speaking state but the entire country. The future of the country depends upon the healthier relationship of the students and the teachers. Let both of them rise to the occasion and contribute their might to the healthier growth of India".

Earlier the report was read on behalf of S. Dan Singh, Secretary College Governing Body, by S. Kuldip Singh. The College was started in 1951 and the college classes are held in Honours in Economics, Mathematics and Punjabi, also in M.A. in English and Punjabi, in B.A., B.Sc. and Preparatory classes. The College is starting M.A. in Economics next session. The College is run

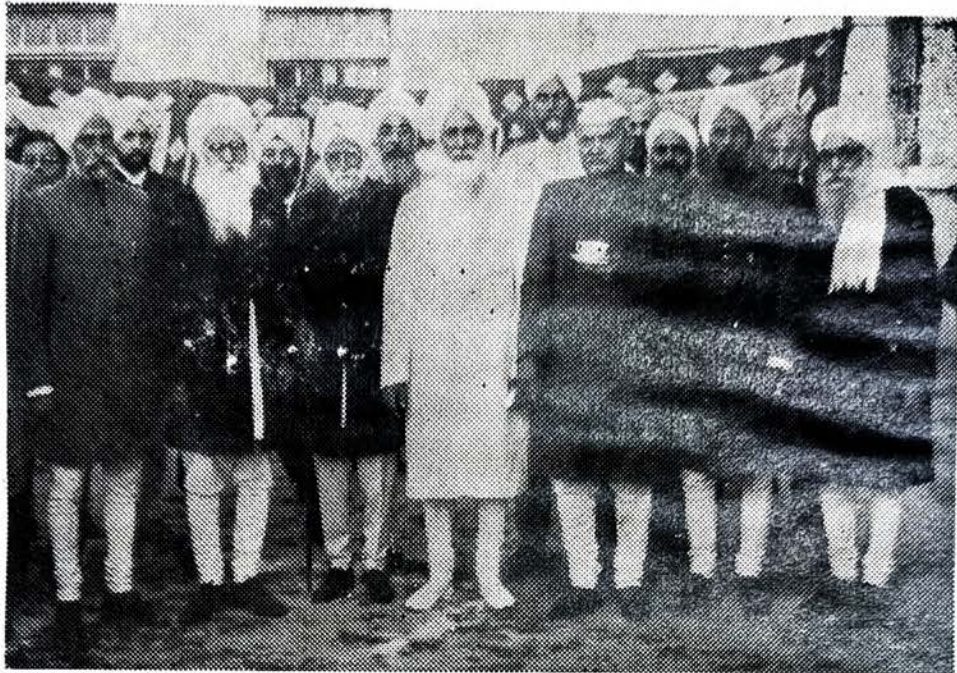
by Gurdwara Prabandak Committee of the Delhi State, the most representative body of the Sikhs in Delhi. The Committee has so far incurred a net expenditure of Rs. 4,65,500/- in addition to Rs. 2 lacs deposited in the bank as Endowment Fund.

Principal Sachdev Singh in his report said that the staff included 3 doctors and nine Ist class M.A.s. The number of girls was 54 and the College library had over five thousands books. The College Union is run on a democratic basis. In sports the college has been going very much ahead. The Volley ball team won the University championship and 8 university colours have been awarded to Hockey players. N.C.C. cadets have also been doing well. The College was given grant-in-aid by the Government of India, last month.

As many as 62 academic and 78 sports prizes were distributed. In the end Bawa Bachittar Singh, President of the Gurdwara Parbandak Committee, thanked the President and the guests on behalf of the Governing Body of the College and requested the chief guest to help them in getting play grounds and a site for the college building within the University Enclave. The guests then moved to the lawns for tea.

COLLEGE PRIZE DISTRIBUTION

Dr. K. N. Katju with the Governing Body.

(Left to Right) S. Kartar Singh, S. Shivdev Singh, R. B. S. Baisakha Singh, Bawa Bachittar Singh (*President*) S. Dalip Singh, Dr. K. N. Kajtu (*Home Minister*), Chawdry Balwant Singh, S. Dan Singh, (*Secretary*) S. Gurmukh Nihal Singh.

TEA PARTY

(Left to Right) Dr. Gobind Singh, Prof. Surjit Singh, Dr. K. N. Katju, On the extreme right is S. Dan Singh (*Secretary*.)

Students in the College 'Eye'

LAKSHMI NARAIN SURI
(B.A. Final)
Editor, Hindi Section, and
First in 2nd B.A. Examination.

SURJIT KAUR
Inter-College (Women's)
Badminton Champion

JASWANT SINGH
B.A. (Final)
Editor, Punjabi Section

MOHAN SINGH
Captain, College
Foot-ball Team

U./O. BALJIT SINGH Zakhmi
Best N.C.C. Cadet, first in
'B' certificate examination.

RAJINDER SINGH
President,
Students' Union

तेग

श्री गुरु तेग बहादुर खालसा कालिज, देहली

सम्पादक:- लक्ष्मी नारायण सूरी

वर्ष २

मार्च १९५४

अंक २

सम्पादकीय

शिक्षा का उद्देश्य विद्यार्थियों की बौद्धिक तथा मानसिक उन्नति है। यह उन्नति केवल कक्षा में पुस्तकें पढ़ने से ही संभव नहीं, अपितु उसके कई अन्य साधन भी हैं जिनमें कालिज 'मैराजीन' मुख्य हैं। इसके द्वारा विद्यार्थी अपनी लिखने की शक्ति को सचेत कर सकता है तथा इसमें उसे भविष्य लेखक, समालोचक तथा साहित्यिक बनने का सुअवसर मिलता है। हमें इस बात का बड़ा सतोष है कि हमारे कालिज के विद्यार्थी इस विषय की ओर पूर्ण रूप से जागरूक हैं। कालिज की अन्य सभाएं भी विद्यार्थियों की इस उन्नति की ओर सजग हैं। उनकी वाद विवाद तथा अन्य प्रतियोगिताएं बढ़ी सफल रहीं तथा इस से विद्यार्थियों में उत्साह आया और परिणामतः हमें कई उच्च कोटि के लेख प्राप्त हुए। पृष्ठों की कमी के कारण पिछले दो अंकों से हम कालिज के नव विकसित लेखकों को पूरा अवसर

नहीं दे सके थे। इस अंक से इस कमी को पूरा करने का यत्न किया गया है। पृष्ठ संख्या की वृद्धि के लिए हम कालिज प्रबन्धकों का हार्दिक धन्यवाद करते हैं।

लेखों की अधिकता के कारण सब को प्रकाशित करना असम्भव सा था। आशा है कि विद्यार्थी निराश नहीं होंगे। अन्य लेखों को आगामी अंक में प्रकाशित करने का यत्न किया जायेगा हमें विद्यार्थियों से एक शिकायत है कि हमारे पास कविताएं कहानियां तो बहुत आती हैं, परन्तु साहित्यिक लेखों का कुछ अभाव सा है। आशा है कि विद्यार्थी भविष्य में इसका ध्यान रखेंगे।

सम्पादक

लक्ष्मी नारायण सूरी

पापा और ममी कहने वाले

अंग्रेजियत के खण्डहर

माना कि आपने बहुत से खण्डहर देखे हैं परन्तु जिन खण्डहरों की बात मैं कहने जा रहा हूँ, हो सकता है वे आपकी दृष्टि से न गुजरें हों। वे हैं अंग्रेजियत के खण्डहर ! यदि उन्हें देखना हो तो मेरा कहा मानिये आप जरा उन घरों में हो आये जहाँ बच्चे माता को ममी और पिता को पापा कहने में तथा माता-पिता ऐसा कहलवाने में गर्व अनुभव करते हैं। हाँ अन्य खण्डहरों की तरह इनकी विकरालता (जो देखने में मधुरता प्रतीत होती है) आपको काटने न दौड़ेगी।

हमारी संस्कृति पर जितना मार्मिक प्रहार अंग्रेजियत ने किया है, शायद ही किसी अन्य पाश्चात्य सभ्यता ने किया हो। दासता का प्रभाव तो रहता ही है परन्तु जो लोग उसे अनुकरण बनाये रखने का प्रयास करते हैं उन्हें क्या कहा जाये। अंग्रेजों की नकल कर हमारे देश के शिक्षित परिवारों में पिता पर बच्चों से पापा और मां पर ममी कहलवानेका भूत सवार हो गया है और आश्चर्य तो इस बात पर होता है कि इसे सभ्यता का परिचायक समझा जाता है, सांस्कृतिक होने का द्योतक माना जाता है। जो बच्चे मां-बाप को माता-पिता कहते हुए लजाते हैं, सचमुच यदि वे और उनके माता-पिता भी सभ्य हैं तो असभ्य कौन होगा ?

संस्कृति को भली भाँति समझने के नाते शिक्षित वर्ग ही तो उसका वास्तविक रक्षक होता है। परन्तु यदि वही उसका विदेशीकरण करने पर तुल जाये तो ऐसी संस्कृति के भगवान हो मालिक है। जापान के शिक्षित वर्ग में भी पिता को पापा कहने की प्रथा का सूत्रपात हो चला था। वहाँ के दूरदर्शी शिक्षा-मन्त्री ने इसकी हानियों पर विचार किया तो वह

बौखला उठा। उसने देश के सभी समाचार पत्रों द्वारा इस प्रथा का प्रतिवाद किया, परिपत्रों द्वारा इस का विरोध हुआ यहाँ तक कि एक महीना तक नित्य आकाशवाणी द्वारा इसकी रोक-थाम पर बल दिया गया। फलतः इस कुप्रथा का पूर्णतः बहिष्कार कर दिया गया।

साधारण सो कथा समझ कर हमें उपरोक्त घटना की अवहेलना नहीं करनी चाहिए। बूँद बूँद करके ही समुद्र बनता है। अतः हमें इस उदाहरण से शिक्षा ग्रहण करनी चाहिए तथा पापा के भूत से पिता की और ममी की डायन से माता की रक्षा कर अपनी संस्कृति का गला घोटने से बचना चाहिये। वाह्य प्रदर्शन की इस सभ्यता के निकारण से हमारी पवित्रता बढ़ेगी।

शायद कुछ आलोचक यह कह कर हम पर संकीर्ण होने का आरोप लगायें कि ऐसी छोटी छोटी बातों से भला संस्कृति को क्या हानि पहुंच सकती है ? खेद तो इस बात का है कि हम इतने उदार हैं कि सोच ही नहीं पाते कि ऐसी छोटी २ बातें भी भविष्य में हमारी संस्कृति के लिये घातक सिद्ध होंगी। देखने में यह बात तिल लगती है परन्तु इसी में ताड़ छिपा है। ऐसी छोटी २ बातों के रहते हुए हमारी संस्कृति का उत्थान होना हिजड़े के घर बेटा पैदा होना है।

पापा और ममी कहने का शौक अपने तक ही सीमित नहीं। यह हमारी मनोवृत्तियों में, दृष्टिकोण में और आचार-व्यवहार में अंग्रेजियत घोलता है। यही कारण है कि हमारा उच्च वर्ग अपने रहन

सहन, वेशभूषा चाल-ढाल और यहां तक कि अपनी आत्मा को भी अंग्रेजियत के रंग में रंगता जा रहा है, राष्ट्रियता से दूर हो रहा है, अपने देश में विदेशियों की तरह रह रहा है। ऐसी स्थिति में क्या हमारी संस्कृति की रक्षा हो सकेगी, उसका पुनर्विकास हो पायेगा ? कदापि नहीं। जब भारतवासी अपनी संस्कृति की रक्षा आप न करेंगे तो क्या विदेशी करेंगे ? पापा और ममी कहने की साधारण सी बात इतना भयंकर रूप धारण कर सकती है, यह देख कर आप को विस्मय अवश्य होगा परन्तु यही उन खण्डहरों की विकरालता है। यह हमारे उज्ज्वल भविष्य की ओर नहीं, अंधकारमय भविष्य की ओर ही प्रगति है अतः इस पर जोरदार चोट होनी चाहिए।

एक बार एक स्वेडिश युवक ने इंग्लैंड से जहां

कि वह पढ़ने के लिये आया हुआ था, अपनी माता को अंग्रेजी में पत्र लिखा। प्रत्युत्तर में माता ने जो मर्मस्पर्शी उक्ति लिखी वह हमारे विषय का भली भांति स्पष्टीकरण करती है। उसने लिखा "पुत्र तुम्हारा पत्र पाकर जितना हर्ष हुआ उससे अधिक दुःख हुआ। हर्ष हुआ तुम्हारी कुशलता का समाचार पाकर और दुःख हुआ पत्र को अंग्रेजी में लिखा हुआ देखकर। क्या तुम इतनी जल्दी अपनी मातृ-भाषा को भूल गए ? यदि हां तो नीच ! किसी दिन अपनी माता को भी भूल सकते हो।

पापा और ममी कहने-कहलवाने की कुप्रथा का पालन करने वाले हमारे देश के परिवारों का यह उदाहरण पथ-प्रदर्शन करे, यही कामना है; इन खण्डहरों के स्थान पर भारतीय संस्कृति का भव्य प्रासाद निर्मित हो, यही अभिलाषा है।

—मुरारीलाल गंगाहर, द्वितीय वर्ष

दीप

अंधेरी सी बेला
न जग में उजेला
प्रणय के न बन्धन
नहीं उर है हारा,
अली ! ये कली सी
शिखा को उठाए,
अजब डगमगाते,
निज आशा खिलाते
बढ़े जा रहे हैं,
जले जा रहे हैं ?

(२)

क्या प्रेमी किसी के ?
निज प्रणय हृदय का

यह जग को दिखाते
प्रलय गीत गाते,
या अपने सजन के,
ही मिलने की धुन में
निज सिर को ही धुन धुन ?
जरा विल विलते,
जरा अटपटाते,
मचल कर प्रणय में
मगर शांत रह कर
निज आशा जला कर
भलक इक दिखा कर
चले जा रहे हैं। जले.....

(३)

हैं तारक क्या नभ के,
या आकाश गंगा ?
मही पर उतर कर,
मिल मिल बिछुड़ कर,
एक आशा दिखा कर
अलौकिक हृदय की
इक भाषा सिखा कर
प्रबल मुस्कराते,
इस जगती के बन्धन
में भी फिलमिलाते
बढ़े जा रहे हैं। जले.....

(४)

है क्या क्रन्ति कारी
जो इक आग ले कर
स्नेह को मिटाते
महा ज्वाल से
सारी रूढ़ि जलाने
निज तोड़े हैं बन्धन
मिटाने को क्रन्दन
बढ़े जा रहे हैं। जले.....

(५)

या हैं मुक्त गायक
बने जग के नायक
निज उरही की वीत्ती
में ले एक वीथी,
प्रबल गीत गाते,
है जलना ही जीवन,
यह जग को सिखाते
चले जा रहे हैं। जले.....

(६)

अरे ! क्या विलासो
अली ! या उदासी
विरह गान गाते
निज आशा मिटाते
या ईश्वर मिलन को
स्वयम् को तपाते,
'है स्नेह एक धोखा',
यह जग को सिखाते,
या जगती के धोकों से,
जग को बचाते
प्रणय के अन्धेरे को
दिल से हटाते,
या जग के अन्धेरो से,
जग को रचाते,
बढ़े जा रहे हैं। जले.....

(७)

यह पागल किसी के,
ये साधक किसी के
ये पोषक हृदय के
औ' घातक हैं तम के
अंधेरे के शत्रु
अली ! दीप हैं ये,
जो हैं जगमगाते,
औ' मिटना सिखाते
जगत् तम मिटाते
बले जा रहे हैं
बढ़े जा रहे हैं। जले.....

— एस. एन. कपूर तृतीय वर्ष

मृत्यु-दूती

मेरे वार्ड में न जाने किधर से आज पुनः वह आकर घूम रही थी। शायद किसी रोगी की मृत्यु निश्चित थी।

अपने रोगी को अस्पताल ले आने के तीन-चार दिन बाद तक मुझे ज्ञात नहीं था कि वह मेरे वार्ड में मृत्यु का परवाना लेकर आती थी। उसकी चाल ढाल, आकृति उसका रूप रंग सभी वस्तुओं में कुछ असाधारण विचित्रता का आभास होता था। पहले दिन मेरे वार्ड में वह लगभग पौने ग्यारह बजे रात में आई थी। कुछ ही मिनटों बाद बत्ती बुझने वाली थी। मरीज एवं उनकी सेवा सुश्रूषा करने वाले व्यक्ति सतर्क हो छोटे डाक्टर की प्रतीक्षा कर रहे थे। इसी बीच वह मेरे वार्ड में एकाएक पहुंची। डाक्टर आये और चले गये, परन्तु वह एक रोगी के पास ही रुकी रह गई। कुछ क्षण बाद अजीब गम्भीरता से उस मरीज के पलंग को छूती हुई वह चली गई।

और प्रातः काल वह रोगी मृत पाया गया। इस घटना के पश्चात भी उसके रहस्यमय आगमन तथा रोगी की मृत्यु में कोई रहस्य था— यह मुझे ज्ञात न था।

दूसरे दिन संध्या को वह पुनः आई। मैं वार्ड के एक सिरे पर होने के कारण इस छोर से उस छोर तक अनायास ही देख सकता था। वार्ड में पलंगों की दो कतारें थीं जिनके बीच से वह आई। बत्तियां जल चुकीं थीं। बाहर अन्धकार था और अन्धकार से अकस्मात् प्रकाश में आने के कारण वह चकाचौंध हो गई थी। कुछ क्षण स्तम्भित रहने के पश्चात

उसके कदम आगे बढ़े। ऐसी मंथर गति मैंने कभी देखी ही न थी। एक एक कदम मानों वह फूंक फूंक कर रख रही थी। चार कदम चल कर वह रुक जाती थी। क्षण दो क्षण रुक कर पुनः आगे बढ़ती थी। ऐसा प्रतीत होता था मानो वह जगह पहचानने की चेष्टा कर रही हो—और अब वह एक रोगी के पास आकर खड़ी हो गई थी। कुछ क्षण बाद पलंग को अपने शरीर से रगड़ती हुई उसी मंथर गति से वार्ड के बाहर निकल गई। वह मरीज भी चल बसा।

तीसरे रोज वह मेरे वार्ड में न दिखी। दूसरे दिन दोहपहर के लगभग मेरी दृष्टि उस पर पड़ी। वह आकर एक विचित्र ढंग से खड़ी हो गई। उसने सांस भी ली या नहीं— उसकी निश्चलता देख कर कहना कठिन था। डाक्टर, कम्पाउन्डर, नर्स सभी उसके पास से कई बार निकले, पर उसकी निश्चलता न भंग हुई। और तब सहसा मानों उसे कुछ याद आया और वह अंगड़ाई लेती हुई बाहर निकल गई। उस रात्रि कोई मृत्यु न हुई।

पर अब तक मैं उसके आगमन तथा मरीजों के सम्बन्ध से अनभिज्ञ ही था रोगी की दशा शोचनीय थी तथा उसकी सुश्रूषा में दिन रात लगा रहना पड़ता था। एक रोज मैं आराम कर रहा था तथा मेरे मस्तिष्क में नाना प्रकार की बातें चक्कर काट रही थी अचानक मेरे दिमाग में उसके आने तथा मरीजों के मृत्यु की बात टकराई— ध्यान रखिये दिमाग में आई नहीं। मैं कांप उठा— मुझे अपने विचार पर विश्वास न होता था। यद्यपि मैं अंधविश्वास और रूढ़ीबादिता का कट्टर शत्रु हूं तथापि मेरे शरीर से

पसीने की धारें फूट पड़ीं ।

और आज वह पुनः किसी की मृत्यु का परवाना ले मेरे वार्ड में घूम रही थी । मैं उसे देखते ही कांप उठा । इन चन्द दिनों के भीतर कितनी बार मैं उसे देख कर रोमांचित हो उठा था यह मैं ही जानता हूँ — अन्य किसी को उसके रहस्यमय आगमन का पता था — यह मैं नहीं जानता ।

और आज से पहले उसे देख मैं अंतर्कित और भयभीत हो उठता था आज उस से सहस्र गुण अंतर्कित और भयभीत हो रहा था । डाक्टर ने कहा था कि यदि चौबीस घण्टे तक मेरे मरीज की हालत में कोई परिवर्तन न हो तो मेरा मरीज शीघ्र ही स्वस्थ होजाएगा । चौबीस घण्टे में ही रोग में परिवर्तन होने की आशा थी । उन चौबीस घण्टों के व्यतीत होने में अभी बारह घण्टे शेष थे ।

जिस दिन से मुझे इसके वार्ड में आने का रहस्य मालूम हुआ था उसी दिन से मैंने यह निश्चय कर लिया था कि अपनी जान रहते उसे अपने मरीज के पास नहीं पहुंचने दूंगा इसी कारण मैंने अपने पास टार्च घड़ी आदि रखकर पूरी किलाबन्दी कर ली थी । उस पर दृष्टि पड़ते ही सभी समानों से लैस मुकाबले के लिये तत्पर हो जाता था । मेरा हृदय धड़कता रहता था ।

आज पुनः वह मेरे वार्ड में घूम रही थी और आज न जाने क्यों मैं उसे देख अपने मरीज के लिये चिन्तित हो उठा । मेरी चिन्ता अकारण नहीं थी तीन दिन पूर्व, जब मेरे रोगी की बिमारी बढ़ी थी, मेरी आंखों के सामने उस चुड़ैल की आकृति एक बार घूम गई परन्तु दो दिन से वह आ नहीं रही थी । वह आई आज जब मेरे मरीज का मर्ज हल्का पड़ता जा रहा था तथा केवल रात काट लेने की कसर रह गई थी । मगर प्राण तो पलक मारते निकल जाते हैं ।

उसके घुसते ही मैं सतर्क हो गया । इस समय

संध्या के आठ बजे थे बत्तियां जल रही थीं । डाक्टर और नर्स अपने काम में व्यस्त थे । मैं अपने दाहिने हाथ में छड़ी पकड़े उसकी गति-विधि सतर्क सशंक दृष्टि से देख रहा था ।

इन बीस इक्कीस दिनों के अन्दर आज तक वह मेरे मरीज के पलंग से छः सात पलंग दूर तक ही आकर रह गई थी । लेकिन आज वह उस सीमा को पार कर रही थी । मेरा कलेजा धड़ धड़ा उठा और एक दम निश्चल हो गया । मेरी कनपटियां जलने लगीं और ऐसा प्रतीत होता था मानों वे फट जायेंगी । छड़ी को मैंने पूरी ताकत से पकड़ लिया और आंखें फाड़े देखता रहा कि वह और कितना आगे बढ़ती है । मेरे मरीज से अब वह केवल दो पलंग की दूरी पर रह गई थी । जैसे जैसे वह निकट आरही थी वैसे ही छड़ी पर मेरी मुट्टी कसती ही जा रही थी । सहसा उसने मेरी ओर देखा — उसकी आंखों से लपटें निकल रही थीं ऐसा मुझे आभास हुआ । कुछ देर हम एक दूसरे को अपलक दृष्टि से देखते रहे । उसके मन में सहसा किसी दुविधा का उदय हुआ । आगे बढ़ने के लिये उसने संकोच करते हुये अपना एक पांव एक बार उठाया — मैंने भी छड़ी उठाई । वह रुक गई तथा कुछ देर बाद पास ही के द्वार से विचार मग्न चली गई मेरी जान में जान आई । इतनी सरलता से मुक्ति की आशा न थी ।

लग भग पौने घण्टे के पश्चात् मैंने रोगी को दवा दी । आधे घण्टे पश्चात् मुझे उसे बाली वाटर देना था । प्याले में बाली ढाल मैं मरीज को पिलाने ही वाला था कि मेरी नजर पुनः उस पर पड़ी । कब किधर और किस राह से वह भीतर आई यह मैं न देख पाया । उस पर नजर पड़ते ही बाली का कप हाथ से छूटते छूटते बचा । कप वहीं छोड़ मैंने छड़ी हाथ में ले ली । उसे सम्भवत् मालूम हो गया कि मैं सतर्क हो गया हूँ । अपना सर उठा कर उसने मेरी ओर देखा । हम दोनों की आंखें एक बार फिर टकराईं । दो चार क्षण बाद वह वहीं से लौट गई

सगाई

पात्र:- विनोद, सुरेश, रमेश, इन्द्र — कालिज के विद्यार्थी ।

स्थान:- बोर्डिंग हाऊस का एक कमरा ।

समय:- प्रातः ८ बजे ।

दृश्य १

(विनोद अपने कमरे में सो रहा है)

खट खट खट.....

.....श्रीमान् कुम्म कर्ण दरवाजा भी खोलो क्या सारा दिन सोते ही रहोगे ?

विनोद:- अरे भाई कौन है जो सुबह ही सुबह आके तंग करता है । रविवार वाले दिन तो कुछ आराम कर लेने दिया करो (उठ कर आंखें मलता हुआ दरवाजा खोलता है) कौन ! अरे सुरेश आओ भाई आओ किस पर छुरी चलानेका विचार है ।

सुरेश:- विनोद, आज कालेज से छुट्टी है । मैं यहां पढ़ने आया था कि आज कहां चलने का विचार है ।

विनोद:- आवारा देखने का विचार था अभी तक किसी का मनी आर्डर नहीं आया है । सब की जेब खाली है ।

सुरेश:- विनोद, पैसे की तुम चिन्ता मत करो । उसका प्रबन्ध तो मैं किसी युक्ति से कर ही लूंगा ।

विनोद:- तो हम से ही चालाकी ! अभी तक तुमने

पैसे बचा कर रखे हुए हैं ?

सुरेश:- भाई तुम्हें तो पता है कि मेरी जेब में कितने बड़े २ छेद हैं, पैसा तो दूर पाई तक नहीं ठहरती। (कुछ सोच कर) रमेश को तो जानते ही हो ना वही किताबी कीड़ा जो इस वर्ष परीक्षा में प्रथम आया उसने काफी रुपया बचा रखा है उसे उल्लू बनाने का विचार है ।

विनोद:- रमेश तो पैसा पैसा दांत से पकड़ता है । उससे रुपया लेना टेढ़ी खीर है ।

सुरेश:- कोई न कोई युक्ति तो कार्य करेगी ही हम से कौन बच सकता है । लो सुनो... (कान में कुछ कहता है ।

विनोद:- (हर्ष से) भाई वाह ! क्या युक्ति सोची है ? अच्छा, मैं इन्द्र के घर जाकर उसको सब कुछ समझाता हूँ । तुम बाकी मित्रों सहित ठीक समय पर रमेश के पास पहुंच जाना ।

सुरेश:- चिन्ता न करो ।

दृश्य २

स्थान बाग

समय प्रातः- लगभग ११ बजे ।

(रमेश बाग के एक कोने में बैठा पढ़ रहा है रमेश, विनोद, इन्द्र इत्यादि आते हैं ।)

रमेश:- आओ मित्रों, आज तो बाग का भाग्य खुल गया जहां तुम जैसे साथी भी पढ़ने आगये ।

इन्द्र:- प्रिय रमेश, हम मूर्ख नहीं जो तुम्हारी पढ़ाई में विघ्न डालेंगे। तुम से कोई आवश्यक कार्य पड़ गया है।

रमेश:- बोलो भाई मैं तुम्हारे किस काम आ सकता हूँ ?

इन्द्र:- रमेश तुम्हें यह सुन कर बड़ी प्रसन्नता होगी कि आज मेरी सगाई हो रही है। कृपा करके सांय ६ बजे उत्सव में आजाना। यही प्रार्थना करने आया था। सारा प्रबन्ध मेरे इन मित्रों के सहयोग से होगा।

सुरेश:- रमेश तुम हम सब से अधिक बुद्धिमान हो इस कारण हम प्रबन्ध में तुम्हारी सहायता तथा सम्मति लेने आए हैं।

रमेश:- मैं इस योग्य कहाँ हूँ, जो ठीक समझो करो
विनोद:- देखो मित्र, हमें भी अपनी बुद्धि का कुछ लाभ उठाने दो। बोलो खाने के लिये क्या रहे ? भोजन हो या चाय ?

रमेश:- चाय ठीक रहेगी। साथ में कुछ मीठा और नमकीन !

सुरेश:- इन्द्र की आर्थिक दशा का तो पता ही है। हमें कम से कम खर्चा करना है। इन्द्र के भार को हलका करने के लिए हम सब मित्र एक एक वस्तु का स्वयं प्रबन्ध कर रहे हैं जिसका खर्चा हम सब अपनी जेब से देंगे।

रमेश:- क्या मतलब ?

सुरेश:- जैसे चाय का खर्चा मेरा होगा। मेजों कुर्सियों का प्रबन्ध विनोद करेगा, और श्याम मिठाई का। क्या तुम भी एक आइटम (Item) न लोगे ? इन्द्र की सहायता करना हमारा कर्तव्य है।

रमेश:- यह मैं मानता हूँ पर मुझे यह विश्वास नहीं हो पाता कि तुम सच कह रहे हो।

विनोद:- क्या तुम्हें मित्रों की बात पर विश्वास

नहीं ? स्वयं इन्द्र से ही पूछ लो।

रमेश:- मैं तुम सब को खूब जानता हूँ तुम सदा ही किसी न किसी को मूर्ख बनाते रहते हो।

सुरेश:- रमेश, क्या कभी ऐसा भी मजाक हुआ करता है। देखते नहीं इन्द्र मन ही मन कैसा प्रसन्न हो रहा है।

रमेश:- अच्छा तो मेरा निमंत्रण-पत्र मुझे देदो।

विनोद:- इन्द्र, रमेश को निमंत्रण-पत्र देदो।

इन्द्र:- (जेबों में हाथ डालते हुए) इस समय तो कोई नहीं है, घर पर पड़े हैं। मुझे क्या पता था कि इतने परम मित्र को भी पत्र देने की आवश्यकता पड़ेगी।

रमेश:- तो फिर तुम मुझे अवश्य ही मूर्ख बनाने का यत्न कर रहे हो।

सुरेश:- घर चलो और जितने पत्र लेने हों लेलो। हमने रास्ते में सामान भी लेना है, तुम्हारे साथ चलने से अच्छा मिल जायेगा।

विनोद:- (जेब से एक पुराना सा कागज निकालते हुए) यह देख हमने 'सेठी टैन्ट हाऊस' को आर्डर भी दिया हुआ है।

इन्द्र:- मुझे आशा थी कि रमेश की शुभ कामनाएं मेरे साथ होंगी। पर यहां तो बधाई के स्थान पर शक हो रहा है कि हम भूठ बोल रहे हैं।

सुरेश:- चलो मित्र, जब रमेश इन्द्र की सहायता नहीं करना चाहता हो उसे विवश क्यों करते हो।

रमेश:- नहीं नहीं, मेरा ऐसा विचार नहीं है।

विनोद:- तो फिर चलो हमारे साथ।

रमेश:- नहीं साथ जाने की क्या आवश्यकता है।

(सोचता है कि व्यर्थ ही समय नष्ट होगा), मुझे तुम पर पूरा विश्वास है। लो यह बीस रुपये मेरे भाग के, जो अच्छा समझो ले आना।

सुरेश:- तुम साथ चलोगे तो ठीक रहेगा।

रमेश:- मैंने कालिज का कुछ काम करना है। लो पैसे।

सुरेश:- (पैसे लेते हुए) अच्छा शाम को ६ बजे इन्द्र के घर पहुंच जाना। चलो मित्रो।

(सब जाते हैं)

(पटाक्षेप)

सुरेश:- (सिनेमा-हाल से बाहर आते हुए) क्यों विनोद कैसी रही 'आवरा' आज देख ही लिया नचित्र

विनोद:- और वह मूर्ख रमेश इन्द्र के घर टकरें मार रहा होगा।

(पटाक्षेप)

लक्ष्मी नारायण सूरी

तृतीय वर्ष

उद्बोधन

मनुष्य ! कल्याण कारी बन।

अपने विलास के लिये सब विश्व को तू मत डुबो अधिकार खाने का नहीं फिर जिस को पा सकता न हो।

नाश छोड़ अब तो कुछ परोपकारी बन ॥

अशान्ति की आग में है जल रहा यह विश्व घृणा का ही प्रभुत्व है न दिख रही मनुजता

प्रीति लहर विश्व में उठे तू ज्ञानी बन।

घृणा नहीं घृणा से दूर होगी घृणा प्रेम से-

बलिदान, भक्तिभाव से औ 'सत्य, पुण्य नेम से

तममय अशान्त युग में तू गगन बिहारी बन।

मनुष्य कल्याण कारी बन ॥

हरि मोहन "शरर" द्वितीय वर्ष

अपूर्णा प्रश्न

रोक ली अधरों पे मैंने आँसुओं की धार क्यों ?
रात भर अली कमल मन में टीस सी भरता रहा
प्रेम की अग्नि से जब उसका हृदय जलने लगा-
दिन निकलते ही किया उड़ जाने का व्यापार क्यों ?
देख कर चातक तृषित चीरा जलद ने निज हृदय,
स्वाति-कण से बुझ गई तृष्णा हुआ जब शान्तिमय-
उड़ गया देखा न उसने मुड़के हा ! एक बार क्यों?
प्रियतम-मिलन की लेके इच्छा रात भर जलता रहा;
प्रेम में साधक बना तम दूर वह करता रहा;
किन्तु प्रिय के दर्शन ने किया प्रहार क्यों ?
चुप करके रोता था समझते थे कि रोकर चुप हूं;
खिल कर हुआ जो खील-खील ऐसा अभागा पुष्प हूं;
ढोता रहा फिर भी तुम्हारे प्यार का मैं भार क्यों ?
स्वर्ग के साम्राज्य में हैं बिक गए सुख-उपकरण;
हो गए हैं एक अब मेरे लिये जीवन मरण;
छोड़ दूंगा अब लगानी आस, बहाने अश्रुकण-
औरों के हेतु नष्ट कर दूँ मोतियों के हार क्यों ?

मुरारी लाल गंगाहर द्वितीय वर्ष

दुनियां बदल रही है आंसू.....

दिसम्बर का महीना था सर्दी बहुत थी। सारा दिन अपने कमरे में पुस्तक रटते रहने के कारण सांय काल तक मैं बहुत थक गया था। मुंह ने और अधिक घोटा लगाने से तथा दिमाग ने और अधिक याद करने से साफ़ इनकार कर दिया। उधर नौद ने भी आ जकड़ा। परन्तु सामने मैट्रिक की परीक्षा अपना भयानक रूप दिखा रही थी। यह सोच कर कि यदि सो गया तो शायद नौद तीन या चार घण्टों से पहले न खुले, मैंने बाहर सैर को जा कर एक दो घण्टों में ही सारी थकावट को दूर करने का निश्चय किया और कुछ ही देर में कपड़े आदि बदल कर चल पड़ा।

अभी कुछ ही दूर पहुंचा था कि मैंने कोई ५० गज के फासले पर पांच छः लड़कियों के समूह को जाता देखा। उनमें से प्रत्येक की आयु १५ और १८ वर्ष के बीच होगी। सबने अपने २ दुपट्टे गले में लपेट रखे थे और दो-दो चोटियां कर रखीं थीं। शायद तीन चार ने कोट भी पहन रखे थे। तात्पर्य यह कि उन में से कोई भी आधुनिक फैशन के प्रतिकूल न थी। उसी समय एक १८ वर्ष का युवक सूट-बूट पहने क्वार्टर में से निकला और सिर मुड़ा कर धीरे २ चलने लगा। दो तीन मिनट के पश्चात जब उस ने सिर उठाया तो उन लड़कियों को कुछ ही दूरी पर आगे चलते हुए पाया। यह सोच कर कि कहीं पीछे से आता हुआ कोई व्यक्ति उस पर किसी प्रकार का शक न करे (जैसा कि आजकल होता है), उस ने एक बार पीछे की ओर देखा और फिर उन युवतियों

से आगे निकलने के लिये कदम तेज किये। वह उन से कुछ ही कदम आगे बढ़ पाया था कि लड़कियों ने उस के कदमों के साथ लैफ्ट-राईट करना आरम्भ कर दिया। उस की घबराहट बढ़ी। घबराहट की तेजी के साथ २ कदमों में और भी तेजी आई और वह शीघ्र ही उनसे काफी आगे बढ़ गया। लड़कियां खिलखिला कर हंस पड़ीं। लड़के की इस डरपोक़ी तथा लड़कियों की इस निडरता पर मैं भी मुसकराए बिना न रह सका।

उस रात मैं दस बजे तक इसी घटना के बारे में सोचता रहा। दिमाग में दो तीन घण्टे तक बहुत हलचल मची रही। जब मैंने आधुनिक तथा प्राचीन भारत का आपस में मुकाबला किया तो पता चला कि किस प्रकार प्राचीन काल में भारतीय स्त्रियों के मुखों में दांत नहीं होते थे और अब समय ऐसा भी आ गया है कि वह दांत मुंह से बाहर निकले जा रहे हैं। कोई समय ऐसा था जब कि इन्हें फैशन रूपी परों का ज्ञान तक न था और अब वह समय भी आ गया है कि वह इन परों को लगा कर उड़ने भी लग गई हैं। इसी प्रकार के सैकड़ों विचार मुझे घेरे बैठे थे कि अकस्मात् मेरे कानों में यह शब्द पड़े, "दुनिया बदल रही है, आंसू बहाने वाले"। इन शब्दों ने मेरे चित्त में बैठे हुए सब विचारों को पछाड़ कर स्वयं वहाँ शरण ली। इन शब्दों से कि दुनिया (विशेषतः औरतों की दुनिया) बदल रही है, सहमत हो कर मैंने शान्ति पाई।

जवाहर वोहरा प्रैप कलास

'वह'

सांयकाल का समय था, सूर्य दूर पहाड़ियों में अस्त हो रहा था। आकाश में लालिमा छाई हुई थी। मैं विचारों के स्वर्णिम संसार में निमग्न बाजार से लौट रहा था कि अचानक नेत्र भटक कर

'उस' पर जा पड़े। मैं उसे अपलक दृष्टी से देखता ही रह गया, नेत्र हटते ही न थे। कितनी प्यारी, कितनी सुन्दर, और कितनी आकर्षक थी 'वह'। तभी मुझे विचार आया कि सड़क पर खड़े हो कर किसी को

घूरना सभ्यता के विरुद्ध है। किसी प्रकार आगे बढ़ा, हृदय मचल रहा था, नेत्र बार २ उसी ओर देखना चाहते थे। 'वह' नेत्रों से ओझल हो चुकी थी परन्तु बार २ पीछे मुड़ कर देखता। मार्ग में एक साइकिल से टक्कर खाई, केले के छिलके से पांव रिपटता २ बचा, एक मिठाई वाले से टकरा कर उसका थाल उल्टा दिया। जैसे जैसे उस से निपट कर घर पहुँचा तो सोफे की शरण ली। बैठ कर नेत्र ज्यों ही मुन्दें कि 'वह' फिर साकार हो उठी। एक लम्बी सी आह के साथ मैंने फिर नेत्र खोले। हृदय की विचित्र दशा थी।

वह एक शुभ मुहुर्त था जब मैं 'उस' के साथ घर लौटा। अब घर में 'वह' थी मैं था या नौकर 'सुखा' 'वह' हरदम मेरे साथ रहती थी, बाजार, पिकनिक, सिनेमा आदि, हां कालिज लेजाते जरा शर्म आती थी। यों ही दिन बीत रहे थे कि अचानक मेरे एक मित्र सोलन से आ टपके। 'उसे' देख कर ललचा ही तो गये, बोले, "फर्स्ट क्लास है यह भाई, किस्मत वाले हो जो मिल गईं"। मैंने उत्तर में यही कहा, "तुम्हारे जैसी सुन्दर होने के कारण योग्य तो तुम्हारे ही थी भई परन्तु कई बार हमारे जैसे बदसूरत मनुष्य के भी भाग्य खुल जाते हैं। और फिर मैंने बर दुलार से "कहा नजर न लगा देना नहीं तो घर में कार्य कैसे चलेगा"। "क्या है? तुम्हें और मिल जायगी," वह बोले। "नहीं साहब 'इस' के होते हुवे मैं दूसरी की कल्पना भी नहीं कर सकता," कह कर मैंने 'उस' की ओर देखा। 'वह' सदा की भांति मौन थी।

मैंने सिप्रेट सुलगाई और 'उस' के मुहं की ओर बढ़ाते हुये कहा, "लो पियो"। परन्तु वह भारतीय सोसाइटी में रहने वाली यह देख कर जरा घबराई। मुझे यह बुरा लगा और मैंने उसे पकड़, सिप्रेट उसके मुहं में देनी चाही परन्तु मेरे हाथ से 'वह' जो छूटी तो धड़ाम से जमीन पर जा गिरी। गुप्त चोट लगी

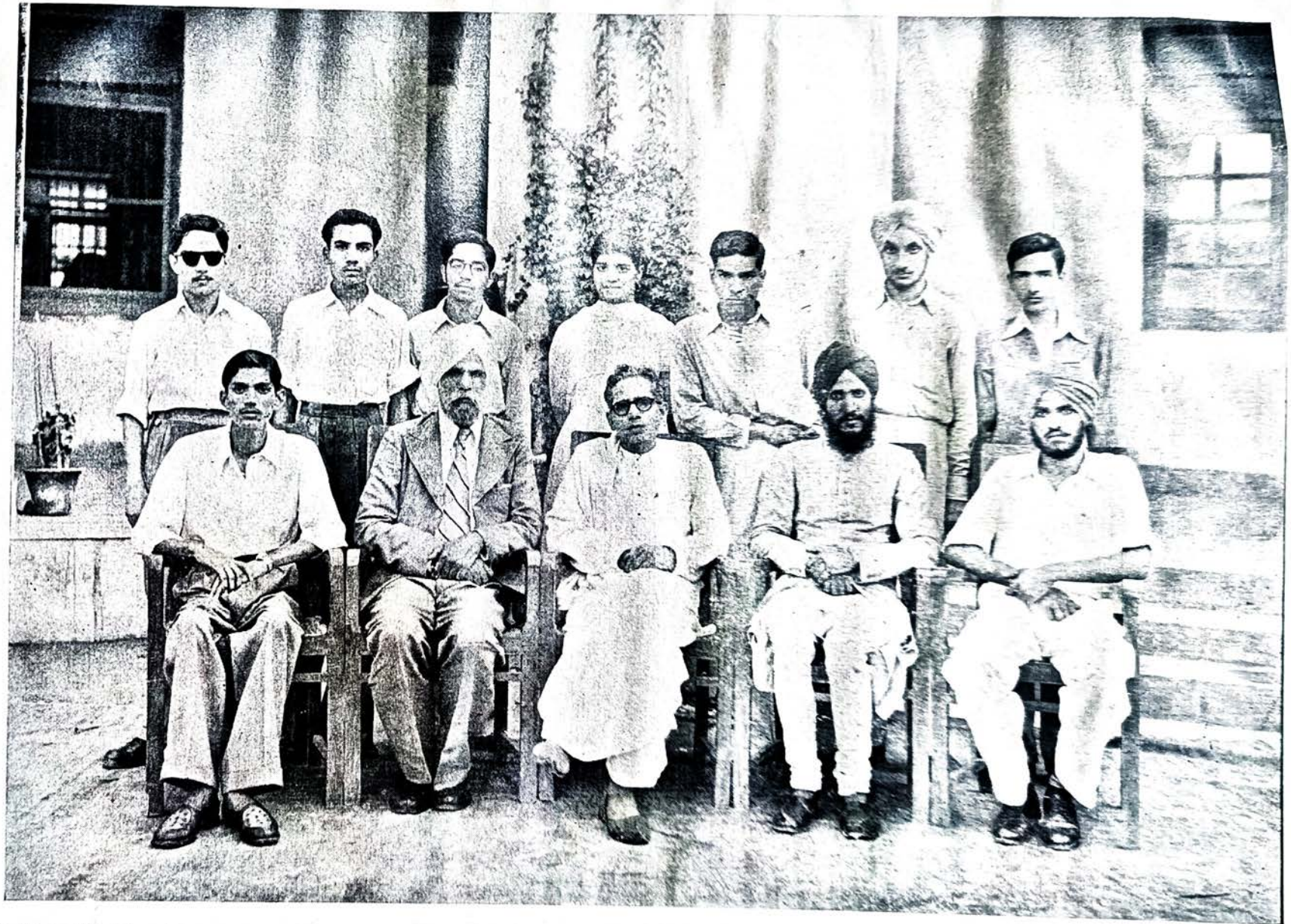
पर 'वह' सदा की भांति मौन थी, मैंने उसे उठाया और भाड़ने के पश्चात् मैंने प्यार से उस के मुहं में सिप्रेट लगा ही दी। अब क्या था उस का हृदय जल उठा और उस से एक लछे दार घूमता हुआ धुआं बह निकला। ऐसे प्रतीत हो रहा था मानो एक प्रेमिका का दिल अपने प्रेमी के प्यार में जल रहा हो। परन्तु 'वह' मौन थी करती कभी या अबला जो थी।

मैंने सिप्रेट समाप्त करते हुये पूछा "केवल कहीं जाओगे तो नहीं, मैं तुम्हारा सिप्रेट बक्स लेजा रहा हूँ"। जब लौटा तो केवल को गायब पाया, साथ में 'वह' भी थी। दिल धक से रह गया परन्तु केवल का सामान रखा था, कुछ जान में जान आई। नौकर से पता चला कि केवल 'उसे' लेकर घूमने गया। केवल के आने पर जब 'उस ने' मुझे मनाया तो माना 'उस' से क्या कहता अबला थी। केवल जब ले गया तो जाना ही पड़ा।

'उस' दिन 'उसे' मेरे पास आए एक वर्ष से कुछ अधिक हो चुका था। अब 'उस' का सौन्दर्य भी घटने लगा था। 'उस' को साथ ले मैं अपने एक मित्र की शादी पर गया हुआ था। 'उसे' वहीं छोड़ मैं मित्रों से ताश में निमग्न हो गया। जब वहां से फारिग हो कर आया तो 'उसे' गायब पाया। उठ कर दूँढा चप्पा २ छान मारा परन्तु 'वह' न मिली। आंसू उभर रहे थे, दिल बैठा जाता था। एक मित्र की शादी हुई और दूसरे की बरबादी, एक और शहनाइयां बज रही थी और दूसरी ओर मातम मनाये जा रहे थे। सोचता था 'वह' न मिली तो घर कैसे लौटूँगा कभी सोचता 'उसे' यहां पर लाया क्यों। अन्त में थका कर हताश हो मैं सिर पर हाथ रख कर बैठ गया। तब केवल ने आकर कहा अब क्यों अफसोस करते हो, पुरानी भी तो गई थी, वैसी सिप्रेट पाइप नौ दस रुपये में ले लो।

यशवन्त गुप्ता, बी० ए० द्वितीय वर्ष

KHALSA COLLEGE, DELHI
Hindi Association Executive Committee 1953-54

Left to Right :-

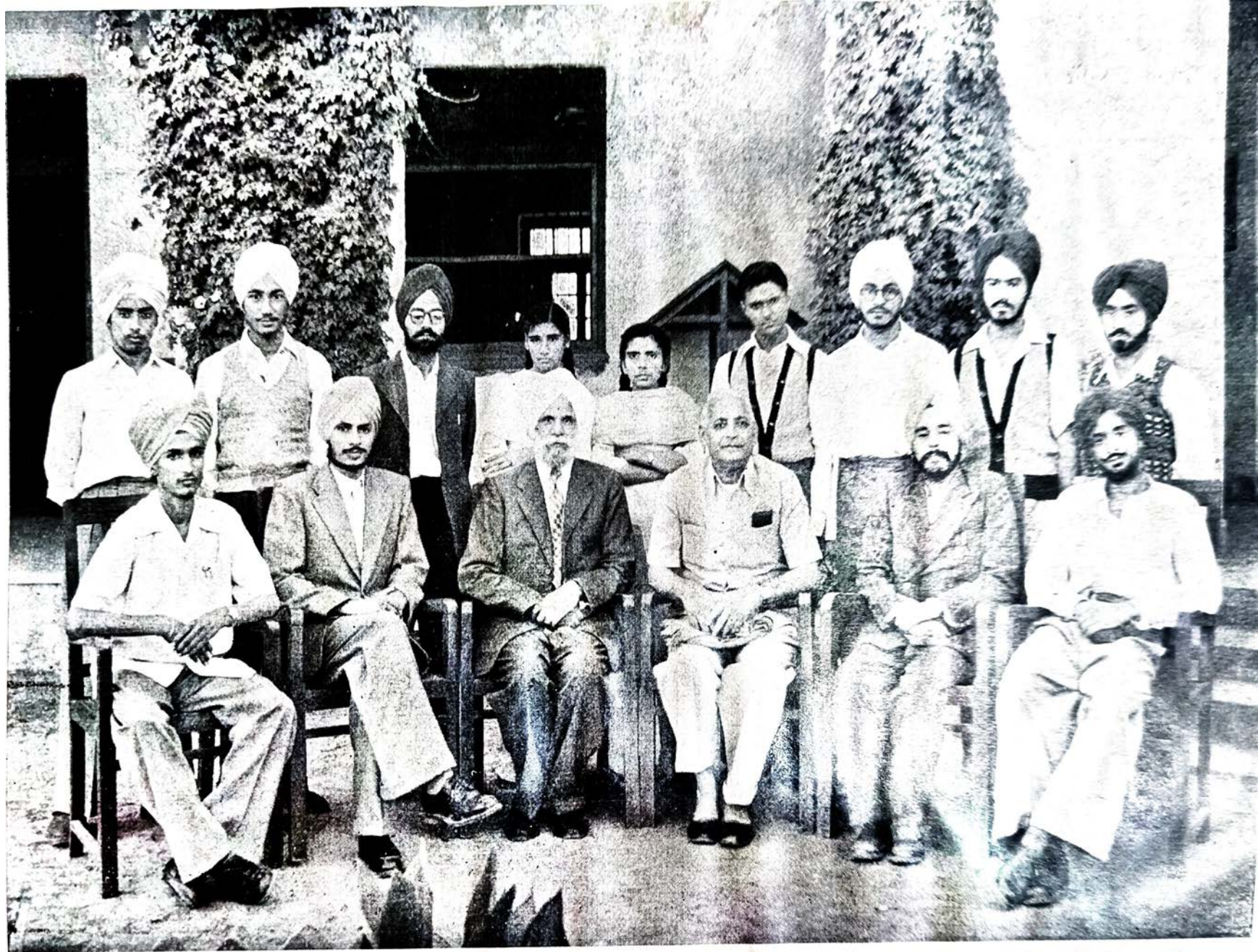
Sitting : Lakshmi Narain Suri, Sachdev Singh, Jainendra Kumar Jain, Harbhajan Singh, Ram Singh-Shakunt.
(President) (Principal) (Hindi Novelist) (Prof.-in-charge) (Vice-President)

Standing : Left to Right Murari Lal, P. D. Gupta, Jawaher Lal Vohra, Surjit Vohra, Shambu Nath Kapoor,
(Secretary) (Rep. 1st. year) (Rep. Prep.) (Girl's Rep.) (Rep. 3rd year)

Jagjit Singh Bhasin.

Gur Lal Vig

Chairs : (L. to R.)

Dalip Singh 'Deep', Prof. Diljit Singh M. A., Sachdev Singh, Prof. I. C. Nanda,
 (General Secretary) (Principal) (Punjabi Dramatist)
 Prof. Surinder Singh Kohli, Gurbachan Singh,
 (President) (Vice-President)

Standing : Left to Right

Jiwan Singh, Charanjit Singh, Jaswant Singh, Surinder Kaur, Ishwar Suri
 (Rep. 3rd year) (Ex. Rep) (Girl's Rep.) Rep. M.A.,
 Hemraj Gool, Waryam Singh, Anand Parkash Singh, Harbans Singh, Anand,

ਤੇਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦਿੱਲੀ

ਐਡੀਟਰ :—ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ. ਫ਼ਾਈਨਲ

ਮਾਰਚ ੧੯੫੪

ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ

ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇਨਾਮਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰ-
ਭਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ। ਇਹ
ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਰਚਾਏ ਜਾਂਦੇ
ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਕਾਬਲੇ
ਰਚਾਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਉਗਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਿਚ
ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ
ਲਿਖਣ ਲਈ ਉਭਾਰਨਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਪੰਜਾਬੀ
ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਰਚਾਏ ਗਏ ਅੰਤਰ ਕਾਲਜ ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ
ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਹੋਇਆ
ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸਨੇ ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ
ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਨਾਮ
ਜਿਤਨ ਲਈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰ-
ਥੀਆਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਚੰਗੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਉਪ-
ਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਦੂਜੇ
ਦਰਜੇ ਤੇ ਰਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਸੀਂ ਤੇਗ ਵਿਚ ਛਾਪ
ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲਟਕ ਲਗੇ।

ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕਾਂਗੀ, ਲੇਖ
ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਕਿ
ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਘਟ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ।

ਅਸੀਂ ਕਾਲਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇਗ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਫੇ ਅਗੇ
ਨਾਲੋਂ ਡੇਢ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਆਰਟੀਕਲ ਬਹੁਤੇ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਆਰਟੀਕਲ
ਛਪਵਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਸ ਲਈ ਖਿਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਾਚਕ
ਹਾਂ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਕੋਹਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਤੀ ਧੰਨ-
ਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਰਟੀਕਲਾਂ
ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ ਚੋਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਥ ਵਟਾਇਆ
ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖਣ ਦੇ
ਗੁਰ ਵੀ ਦਸੇ ਹਨ।

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਬੀ. ਏ. ਬਰਫ਼ਈਅਰ

ਖੂਨੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਭੇਟਾ

ਹਰਸਿਮਰਨ ਕੌਰ ਦੀਪਕ ਪ੍ਰੈਸ ਕਲਾਸ

ਰੋਗੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪਾਸਾ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇੰਜ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਉਹਦੀ ਸਿਰ੍ਹਾਂਦੀ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੱਥ ਫੇਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹਨੇ ਸਿਰ ਢਰਾ ਉਚੇਰਾ ਕਰਕੇ ਪੁਛਿਆ 'ਕੌਣ ਏ ?'

'ਮੈਂ ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ।' ਤੇ ਦੀਪ ਨੇ ਹੱਥ ਵਧਾ ਕੇ ਕੰਧ ਤੇ ਲਗੇ ਸਵਿੱਚ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ। ਬਿਜਲੀ ਜਗ ਪਈ।

'ਕੌਣ ? ... ਦੀਪ ? ਕੀ ਵਕਤ ਹੋਵੇਗਾ ਹੁਣ ?'

'ਹੋਵੇਗਾ ਕੋਈ ਇਕ ਡੇਢ ਦਾ।'

'ਹੈਂ ? ਤੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਬੈਠੀ ਏ ? ਜਾਹ ਸੌ ਜਾ ਕੇ।'

ਦੀਪ ਉਠੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਵਲ ਜਾਣ ਲਗੀ।

'ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਸੁਣੀ !' ਦੀਪ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰੀਂ ਮੁੜੀ ਤੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਸਿਰ੍ਹਾਂਦੀ ਫਿਰ ਬੈਠ ਗਈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਗਜੀਤ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, 'ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ ਪਈ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇਤਨੀ ਸੇਵਾ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਹੀ ਏਂ ? ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਤਾਂ ਪਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਵਾਲਾ ਸਬੰਧ ਕੱਢ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ।'

ਸੁਣ ਕੇ ਦੀਪ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਜੇ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਵੀਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਕੇ ਹਸਪਤਾਲ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰਦੀ ?'

'ਉਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ..... ਪਰ ਆਪਣਾ ਵੀਰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਏ..... ਮੈਂ ਤਾਂ..... ਹਾਂ ਸੱਚ, ਕਿ ਗਲ ਪੁਛਣੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੁਲ ਹੀ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਘਰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ? ਮਾਥਾ ਨੂੰ ਧੀਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਡਿਕਰ ਹੁੰਦਾ ਏ।'

'ਮਾਥਾ ਨੂੰ..... ਪਰ..... ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਚੋਂ

ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ।'

'ਸੱਚੀ ? ਤਾਂ ਤੂੰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।' 'ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਫਿਸ ਫੁਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।'

ਜਗਜੀਤ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, 'ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਭੈਣ ਭਰਾ ਹੈ ?'

'ਭੈਣ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਹੈਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਕ ਜਵਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਛਾ ਵੀਰਾ ਜਗਜੀਤ ਸੀ..... ਉਹ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ.....' ਤੇ ਦੋ ਅਥਰੂ ਉਹਦੇ ਸੁੰਦਰ ਨੈਣਾਂ ਚੋਂ ਵਹਿ ਕੇ ਜਗਜੀਤ ਦੇ ਮੱਥ ਤੇ ਆ ਪਏ।

'ਉਫ ! ਤੂੰ ਰੋ ਰਹੀ ਏਂ..... ?'

'ਹਾਂ ਪਰੋਫੈਸਰ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਵੀਰਾ ਚੇਤੇ ਕਰਾ ਕੇ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ..... ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਵੀਰਾ..... ਕਾਸ਼! ਅੱਜ ਉਹ ਹੁੰਦਾ...' ਉਹਦੇ ਨੈਣਾਂ ਨੇ ਹੌਝੂਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

'ਦੀਪ ਨਾ ਰੋ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਚੁਪ ਕਰ।' 'ਜਗਜੀਤ ਨੇ ਉਹਦਾ ਚੇਹਰਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਪਰ ਦੀਪ ਦਾ ਰੋਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

'ਦੀਪੀ... ਮੈਂ ਬਣਾਂਗਾ ਤੇਰਾ ਵੀਰਾ... ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ ਜਗਜੀਤ ਹੀ ਹਾਂ... ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਵੀਰਾ ਬਣਾਂਗਾ।'

'ਬਣੇਗੇ ਪਰੋਫੈਸਰ ?' ਉਹਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਗਜੀਤ ਦੀਆਂ ਸਾਗਰ ਜਿੰਨੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੱਭ ਦਿੱਤੀਆਂ।

'ਹਾਂ ਦੀਪ, ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾਂਗਾ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਰੋਣਾ ਬੰਦ ਕਰ।' ਦੀਪ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ। ਹੌਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਿੱਝੇ ਮੁਖ ਤੇ ਮੁਸਕਾਹਟ ਕਿਤਨੀ ਭਲੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਗਜੀਤ ਨੂੰ ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਕਹੇ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਆ ਗਏ, 'The smile which peeps through tears, is most praise-worthy smile.'

ਦੀਪ ਨੇ ਜਗਜੀਤ ਦਾ ਹੱਥ ਘੁਟ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਉਹ ਪਰੋਫੈਸਰ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਤਨੇ ਅੱਛੇ ਹੋ।' 'ਪਰੋਫੈਸਰ ਨਹੀਂ, ਵੀਰਾ ਜੀ।' ਤੇ ਜਗਜੀਤ ਨੇ ਦੀਪ ਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ।

* * * *

ਦੀਪ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਮਹਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਐਫ. ਏ. ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਜਗਜੀਤ ਉਹਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪਰੋਫੈਸਰ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਗਜੀਤ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਲਗਦਾ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਪਰੋਫੈਸਰ ਦਾ ਨਾਂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੀਰਾ ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਚਾਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਚੋਰਾਹੇ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਬੜੀ ਭੀੜ ਲੱਗੀ ਦੇਖੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਕਈ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਏ..... ਭਈ ਰਖੇ ਰੱਬ ਤੇ ਮਾਰੇ ਕੋਣ..... ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਘਰ ਘਾਟ ਵੀ ਹੋਸ਼ ਜਾਂ ਨਹੀਂ..... ਬੜਾ ਲਹੂ ਨਿਕਲਿਆ ਏ.....' ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਬਦੋਬਦੀ ਉਧਰ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਭੀੜ ਚੀਰ ਕੇ ਅਗੇ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹਦੀ ਚੀਕ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਪਰੋਫੈਸਰ ਜਗਜੀਤ ਸੀ ਜੋ ਬਿਹੋਸ਼ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਟੈਕਸੀ ਲਈ ਤੇ ਪਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਪੱਟੀ ਹੋਈ। ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਤੇ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹਸਪਤਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਏਗਾ। ਹੁਣ ਦੀਪ ਲਈ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਹਸਪਤਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਭਲਾ ਉਹ ਪਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਹਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਫਿਸ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਰਾਤ ਹਸਪਤਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਉਹਦੇ ਪਿਤਾ ਬੜੇ ਉਦਾਰ ਦਿਲ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਤੇ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।...

ਪਰ ਵਾਹ ਰੀ ਦੁਨੀਆਂ.....।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਦੀਪ ਘਰ ਵਲ ਟੁਰ ਪਈ ਪਰ ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਪਿਆ। ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ, 'ਉਹ ਆਗਈ ਜੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਖੋਹ ਖਾ ਕੇ..... ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲਜੋਂ ਆਉਣ ਦਾ ਹੁਣ ਟਾਈਮ ਹੋਇਆ ਏ... ਪਿਓ ਹੀ ਝੁਝੂ ਸੁ..... ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਿਆ ਸ਼ਾਨ ਏ.....।' ਤੇ ਇਕ ਮਨ ਚਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿਣੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ, 'ਪਿਓ ਦੀ ਲਾਜਵੰਤੀ ਧੀ ਆ ਰਹੀ ਏ, ਇਹਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੇ ਵੱਟ ਤੇ ਖਿਲਰੇ ਵਾਲ ਗਵਾਹੀ ਜੁ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।' ਹੁਣ ਦੀਪ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਓ'ਗਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਘਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਅਗੇ ਉਹਦੇ ਪਿਤਾ ਬੜੇ ਹੀ ਨਿੱਮੋਝੁਣ ਹੋਕੇ ਅਰਾਮ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਸਨ। ਦੀਪ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਭਲਾ ਅਜੇ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕਸਰ ਸੀ? ਉਹ ਚੁਪ ਚਾਪ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਲੋਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ 'ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਐਸਾ ਵਤੀਰਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ?... ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਗੁਨਾਹ ਹੈ?... ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਹੋ ਜਾਏ ਮੈਂ ਜਗਜੀਤ ਵੀਰੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ, ਬਗਾਵਤ ਕਰਾਂਗੀ... ਪਰ... ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਇਤਨੇ ਨਿੱਮੋਝੁਣ ਸਨ ਕੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗੀ..... ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਮੇਰੇ ਲਈ, ਮਾਂ, ਪਿਓ, ਭੈਣ ਭਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ— ਖੁਸ਼ ਕਰਾਂਗੀ।' ਤੇ ਇਹੀ ਉਹਦਾ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਸੀ।

ਉਹ ਰੋੜ ਕਾਜਲ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਪਰੋਫੈਸਰ ਜਗਜੀਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉੱਥੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਦਿਲ ਤੇ ਪੱਥਰ ਰਖਕੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਾਰ ਲੈਂਦੀ। ਉਹਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਪਰ ਆਪ..... ਉਹ ਆਪ ਖੁਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੀ ਉਹਨੂੰ ਮੁਸਕਾਉਂਦਿਆਂ ਨਹੀਂ

ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੁੰਮ ਸੁੰਨ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹਦੀ ਦਵਾ ਵਿਆਹ ਹੀ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਦੀਪ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਵਿਆਹ ਵੀ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਗ਼ਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਿਧਰੇ ਦੀਪ ਟੀ. ਬੀ. ਦੀ ਮਰੀਜ਼ ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ।

ਜਗਜੀਤ ਦੇ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਦੀਪ ਦੀ ਬਰਾਤ ਆਉਣੀ ਸੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਸਭ ਸਹੇਲੀਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਾ ਜੋ ਦੀਪ ਦੀ ਕਲਾਸ-ਫ਼ੈਲੋ ਸੀ ਦੇੜੀ ਆਈ ਤੇ ਬੋਲੀ 'ਮੈਂ' ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਾਲਜੋਂ ਬੈਡਮਿੰਟਨ ਖੇਡ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਪਰੋਫੈਸਰ ਜਗਜੀਤ

ਦੀ 'ਡੈਬ' ਹੋ ਗਈ ਹੈ।' ਢੋਲਕੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਸਭ ਦੇ ਹੱਥ ਛੁਟ ਗਏ। ਸਭ ਡੋਰ ਡੋਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਆਹਾ ਜੀ, ਬਰਾਤ ਆ ਰਹੀ ਏ।' ਸਭ ਕੁੜੀਆਂ ਜਗਜੀਤ ਨੂੰ ਭੁਲ ਬਰਾਤ ਦੇਖਣ ਦੇੜ ਗਈਆਂ। ਉਧਰ ਬੈਂਡ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਬਦੀਕ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਧਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਰ ਗਿਆ! ਇਕ ਵੀਰਾ ਭੈਣ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੜਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ! ਉਹਨੂੰ ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਕੋਮਲ ਹਥਾਂ ਦੀ ਸਪਰਸ਼ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਨਹੀਂ। ਆਹ!... ਉਹ ਸਦਾ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ਾਲਮ ਸਮਾਜ ਦੇ ਭਾਰੇ ਪੁੜਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪੜਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਅਗੋਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਕੁ ਕੁਚਲੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

“ਸਹਿਕਾਂ ਪਈ ਮਾਹੀ!”

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ 'ਦੀਪ' ਬੀ. ਏ ਆਨਰਜ਼ ਦੂਜਾ ਸਾਲ

ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਸਾਕੀ! ਤੇਰੀ ਭਰੀ ਸੁਰਾਹੀਓ,
ਕਈ ਭਰ ਕੇ ਪਿਆਲੇ, ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।
ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਵੰਡੇ, ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਉਹ ਪਾਵਨ,
ਟੁੱਟੇ ਕਈ ਨਸ਼ਈਏ, ਜੀ ਜੀ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।
ਇਕ ਵਾਰ ਨ ਮੈਂਕੇ, ਇਕ ਵਾਰ ਨਾ ਹੋੜੇ,
ਇਕ ਵਾਰ ਨ ਆਖੇ, “ਮੇਰੀ ਖੁਟੀ ਸੁਰਾਹੀ।”
ਪਰ ਹਾੜੇ ਘੱਤੋ, ਕਈ ਮਿਨਤਾਂ ਤਰਲੇ,

ਇਕ ਵਾਰ ਨ ਸਾਕੀ, ਤੂੰ ਨਬਰ ਉਠਾਈ।
ਹਾਏ! ਕਿਹੜੀ ਗਲੋਂ, ਹਾਏ! ਕਿਹੜੀ ਭੁਲੋਂ,
ਮੈਂ ਸਹਿਕ ਰਹੀ ਦੀ, ਨ ਆਸ ਪੁਗਾਈ?
ਤੇਰੇ ਆ ਮਹਿਖਾਨੇ, ਖਾਲੀ ਹੀ ਜਾਸਾਂ?
ਹਾਏ ਇਕ ਹੀ ਬੂੰਦੋਂ, ਤੜਪਾਂ ਪਈ ਮਾਹੀ!!

ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਬੀ. ਏ. ਤੀਜਾ ਸਾਲ

ਕਈ ਵੇਰ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੁਰਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਚਿਰੋਕੀ ਪਛਾਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਮਹਾਨ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਯੋਗ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਅਰੰਭੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਧਵਾਟੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਅੱਜ ਉਸ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਅਪਣਾ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਪਵਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਦੀ ਕਦਰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਚਰੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਤੁਕਾਤ ਅਤੇ ਤੁਕਾਗ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਕਵੀ ਦੀ ਖੁਲੀ ਉਡਾਰੀ ਵਿਚ ਰੋਕਾਂ ਸਨ। ਕਈ ਵੇਰ ਕਵੀ ਉਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰੂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਸੁਰ ਅਤੇ ਇਕੋ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਬੁੜ ਉਹਨੂੰ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਅਵਸਥਾ ਚਿਤ੍ਰਨ ਵਿਚ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀ।

ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨਵੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਸਚਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਤੁਕਾਤ ਤੇ ਤੁਕਾਗ ਵਿਚ ਬੱਧੇ ਰੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ ਸਗੋਂ “ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ” ਤੋਂ ਅਤੇ ‘ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੰਵਾਰੇ ਪਣ ਤੋਂ’।

ਉਹ ਕਵੀ ਨੂੰ ਬੰਧਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨੀ ਉਡਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜਿਥੇ ਮਾਨ-ਸਕ ਉਡਾਰੀ ਲਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ

ਛੁਟ ਕੇ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲਈ ਮਹਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹਦੀ ਲੇਖਣੀ ਸੰਜਮ ਭਰੀ, ਸੁਚੱਜੀ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਛੁਟ ਸਵਾਦਲੀ ਹੈ। ‘ਖੁਲ੍ਹੇ ਲੇਖ’ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹਨ। ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਤੀਖਣ ਵਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਕਈ ਵਾਕ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਣਤਰ ਦੇ-ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

‘ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ’ ਅਤੇ ‘ਖੁਲ੍ਹੇ ਘੁੰਡ’ ਖੁਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ‘ਉਮਭ ਉਮਭ ਨਿਕਲੇ ਜੜਬਿਆਂ’ ਨੂੰ ਸੈਲਾਨੀ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਤੁਕਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਖੁਲੀ ਉਡਾਰੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

‘ਜੋਬਨ ਜਾਨ ਤੇ ਰੂਹ ਤੇ ਜਿਸਮ ਮੇਰਾ,
ਕਸਮ ਰਬ ਦੀ ਅਜ਼ਲ ਬੀਂ ਹੋਇਆ ਤੇਰਾ’

‘ਦਿਲ ਨਾਲ ਟੋਹ ਮੈਨੂੰ
ਨੈਨ ਨਾਲ ਛੋਹ ਮੈਨੂੰ
ਆਸ ਨਾਲ ਜੋਹ ਮੈਨੂੰ
ਜਾਗ ਆਇਆਂ ਖਿਸਕਣਾਂ’

ਆਦਿ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤੁਕਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਡਾ ਮਾਹਰ ਹੈ!

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਰੀਝਾਨ ਵਾਲੀ ਸੁਰ ਨਾਲੋਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਭਣ ਵਾਲੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਰੂ ਸੁਰੂ ਵਿਚ ਸਲਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਦਿਆਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕੀ। ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮਖੌਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀ ਰਹੀ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ‘ਕੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਹੈ?’ ਪਰ ਆਖਰ ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਦਿਲ ਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਖਾਸੀਅਤ ਨੇ

ਆਪਣਾ ਸਹੀ ਮੁਲ ਵਟਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗਰ
ਕਈਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ,
ਬਹੁਤੀ ਸਫਲਤਾ ਬਿਨਾਂ, ਚਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਹਦੇ ਮਸਤ ਅਤੇ
ਖੁਲ੍ਹੇ ਲੋਚਦੇ ਸੁਭਾ, ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੇ ਹੜ,
ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਨੂੰ ਬੜੇ
ਸੌਖੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤਰੀਕੇ ਵਿਚ ਬਿਆਨਨ ਸ਼ਕਤੀ
ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਕਵੀ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਤਰਾਂ
ਦੀ ਆਚਰਨ ਉਸਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਣ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ
ਹਨ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਆਚਰਨ ਦਸ਼ਾ
ਮੁਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਵੀ ਇਤਨਾ ਸਫਲ ਹੈ
ਕਿ ਰਚਨਾਂ ਮੌਲਕ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ
ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਛੁਟ ਇਕ ਨਿਮਤਾ-ਭਰਪੂਰ

ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ
'ਆਪੋ' ਨੂੰ ਜਣਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹਦੇ 'ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ
ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ' 'ਅੜੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦਿਲਾਂ
ਵਾਂਗ ਕੁਝ ਅਰਥ ਹਨ' ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ
ਘੜੀ ਹੋਈ ਪਲਾਟ ਨੂੰ 'ਨਿਮਾਣੀ' ਆਖਦਾ ਹੈ।

'ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਹਥ ਦਾਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ'
'ਰਮਜ਼ਾਂ ਉਚੀਆਂ ਨਦਾਨ ਮੈਂਡੀ ਉਮਰ ਹਾਲੀ'
'ਖੜਾ ਨਿੱਕਾ ਬੱਚਾ ਧੜਾਗੀ ਜਹੀ ਪਾਈ ਮੈਂ'

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ 'ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਗਾਉਂਦੇ'
ਉਹਦੀ ਨਿਮਤਾ ਭਰਪੂਰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ।
ਭਾਵੇਂ ਨਵੇਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
ਪਹਿਲੀ ਤਕਣੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਵਟ
ਸਕਦੀ ਪਰ ਉਹਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਹੱਤਤਾ
ਛੁਟਿਆਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਜਗ ਦੀ ਦਸ਼ਾ

ਹਰੀ ਮੋਹਨ ਬਸੀ 'ਸ਼ੌਰਰ' ਬੀ. ਏ. ਦੂਜਾ ਸਾਲ

ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਾ, ਕੀ ਜਗ ਦੀ ਹੋਈ ਚਾਲ ਏ।
ਕੀ ਦਸੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰਿਆ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਏ।
ਨਾ ਲੀਰ ਮਿਲੇ ਤਨ ਢੱਕਣ ਨੂੰ, ਨਾ ਘਰ ਮਿਲਦਾ ਏ ਰਹਿਣ ਨੂੰ।
ਨਾ ਮਿਲੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ, ਐਨਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਾਲ ਏ।
ਹਰ ਪਾਸੇ ਝਗੜੇ ਹੋਣ ਪਏ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਜੰਗ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਏ।
ਨਾ ਛੁਟਦਾ ਦਿਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ, ਐਡਾ ਪਿਆ ਜੰਜਾਲ ਏ।
ਕੋਈ ਦੀਨ ਏ ਕੋਈ ਹੀਨ ਏ, ਕੋਈ ਵਡਾ ਏ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਏ।
ਕੋਈ ਹਸਦਾ ਏ ਕੋਈ ਰੋਂਦਾ ਏ, ਕੀ ਰੱਬਾ ਤੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾਲ ਏ।
ਕੀ ਆਸ ਏ 'ਸ਼ੌਰਰ' ਅਗੇ ਦੀ, ਕੀ ਵਾਹ ਏ ਸਾਡਾ ਕਿਸਮਤ ਤੇ।
ਬੰਦੇ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਕੁਝ ਐਡੀ ਬਦਲੀ ਚਾਲ ਏ।

ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਸੁਣਾਏ ਹਨ:-

“ਸੱਚ ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਬੁਠ ਗੁੜ, ਪੈਸਾ ਪੀਰ ਤੇ ਰੰਨ ਗੁਰ
ਜਿਧਰ ਜਿਧਰ ਆਖੇ ਉਧਰ ਉਧਰ ਤੁਰ”

ਜੇ ਬੁਠ ਗੁੜ ਵਾਰੂੰ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖੇ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚਾਂ ਵਰਗਾ ਤੇ ਕੋੜਾ ਸੱਚ ਕਿਉਂ ਬੋਲੀਏ ! ਉਸ ਮਿਰਚਾਂ ਵਾਲੇ ਸੱਚ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ‘ਮਿੱਤਰ ਰਹਿਣ ਨਾ ਮਿੱਤਰ’ ਜਿਹੜਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਾਵੇ ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਗੁੜ ਵਾਰੂੰ ਮਿੱਠੇ ਬੁਠ ਨੂੰ ਧਾਰੀਏ ਤਾਂ ਜੋ ਸੱਚ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ ਵੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

ਅਗਲੀ ਦਲੀਲ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਦੀ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪੁਰ ਹੈ । ਇਕਨਾਮਿਸਟਾਂ ਦੇ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਬਜ਼ੁਰ ਬੁਠ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਗੰਦੀ ਤੋਂ ਗੰਦੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੁਠ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਬੁੱਢੇ ਪੁਰਖ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਦੇ । ਹਨ ਚੰਗਾ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਸਹੀ ਤਾਂ ਕੀ ਹ ਮੇਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਜਦ ਉਹ ਫਰਮਾਏ ਹਨ :

‘ਪਾਪੀ ਕੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਪਾਪ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਹੈ’, ਇਵੇਂ ਹੀ ‘ਬੁਠ ਕੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਬੁਠ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਹੈ’ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਬੁਠ ਬਜ਼ੁਰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਫਿਲਾਸਫੀ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ, ਬਿਰਤੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਜਿਤਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਲੋਂ ਰੋਕੋ ਉਤਨਾ ਹੀ ਇਹ ਉਧਰ ਨਸਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਬੁਠ ਨਾ ਮਾਰੋ ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬਿਘਿਆਦਾ ਮਾਰੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਬੁਠ ਘਟ ਹੋ ਜਾਏ । ਲਾਜੀ-

ਕਲੀ (Logically) ਵੀ ਬੁਠ ਮਾਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਸੱਚ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਬੁਠ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੈ—

ਜਿਵੇਂ ਲੋਕੀ ਸੱਚ ਬੋਲ ਬੋਲ ਕੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਗਏ ਹਨ (I'oo much of every thing is bad) ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕੀ ਬੁਠ ਮਾਰਨਾ ਸਿਖਣ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪੇ ਬੁਠ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਸੱਚ ਬਲਣ ਲਗ ਪੈਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਅਗ, ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਅਗੇ, ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਰੋਜ਼ ਦੱਸਿਆ ਕਰਨ ।

‘ਸਾਂਚ ਕੋ ਆਂਚ ਨਹੀਂ’ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਲੋਕੀ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਡਰਦੇ ਹਨ ? ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸੱਚ ਹੀ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਦੋ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਮਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ ।

ਮਰਮੂਨ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਣਾ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗਲਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬੁਠ ਬੋਲੋ । ਹਾਂ ਬੁਠ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਹੈ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਦੂਜੀ ਸਲਾਹ ਇਹ ਹੈ—ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਬੋਰ ਬੁਠ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬੁਠ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰੋ, ਸਗੋਂ ਤੁਸੀਂ ਬੁਠ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਕਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੜ ਉਸਦਾ ਹੱਸਲਾ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਦਾ ਨ ਪੇ ਸਕੇ ।

ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਿਘਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਕਹਾਣੀ-

ਰਾਖਾ

ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਬੀ. ਏ. ਫ਼ਾਈਨਲ

ਰਾਧਾ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਵਧਦੀ ਜਵਾਨੀ ਰਾਮੋ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਘਟਾਈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੋਬੀ ਜਾਂਦੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਇਹੀ ਫ਼ਿਕਰ ਖਾਈ ਜਾਂਦਾ “ਉਹਦੀ ਲਾਡਾਂ ਭਰੀ ਇਕਲੌਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਹ ਕਿਥੇ, ਕਦੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ?”

ਰਾਮੋ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਹਵਾੜ ਅਪਣੀ ਗਵਾ-ਢਣ ‘ਬੇਬੇ’ ਨਾਲ ਕਢ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਰਾਮੋ ਉਹਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ “ਬੇਬੇ ਅਜ ਕਲ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਐ। ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਜੁੜੇ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਪਣਾ ਮੁਲ ਵਟਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ” ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਅਸਮਝਾ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ।

ਰਾਮੋ ਦਾ ਪਤੀ ਭਾਵੇਂ ਨ ਹੋਣ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਨੰਗੀ ਹੋਇਆਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਅਜ ਕਲ ਰਾਮੋ ਕਈ ਵੇਰ ਆਖਦੀ “ਜੇ ਅਜ ਉਹ ਜੀਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਕਿਉਂ ਐਨੇ ਝਮੇਲੇ ਹੁੰਦੇ।”

ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਬੜੀ ਕੋਫ਼ਲ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਨ ਲਭ ਸਕਿਆ। ਉਹਦੀ ਮਾਇਕ ਦਸ਼ਾ ਮੁੰਡਾ ਨ ਲਭਣ ਦਾ ਮੁਲ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਆਖਰ ਉਹ ਹੈ ਵੀ ਤਾਂ ‘ਭਾਡੇ ਮਾਜਣ ਵਾਲੀ’ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪੰਜ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਕੇ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸਮਝਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ?

ਰਾਮੋ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰਦੀ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਵੀ ਕਰਦੀ “ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਜਿਹਾ ਵਰ ਲਭਾ ਦੇਹ” ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਬੇਨਤੀ ਪੂਰੀ ਨ ਜਾਪਦੀ। ਕਈ ਵੇਰ ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸਣ ਤੇ ਉਤਰ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਇਹ ਆਹ ਹੁੰਦੀ “ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਕੋਣ ਸੁਣਦੇ? ਰੱਬ ਵੀ ਤਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।”

* * * * *

ਰਾਮੋ ਦਾ ਪਤੀ ਕਦੀ ਕਦੀ ਉਹਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ “ਸਾਡਾ ਸੇਠ ਬੜਾ ਚੰਦਰੇ, ਕੋਡੀ ਦਵਾਲ ਨਹੀਂ। ਉਂਜ ਕੰਮ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਈ ਰਖਦੇ।”

ਸੇਠ ਰਲੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਅੱਜ ਘਰ ਆਇਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗਲ ਚੇਤੇ ਆ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਈ “ਖੋਰੇ ਕੰਮ ਕੀ ਸੂ? ਅਗੇ ਤੇ ਕਦੇ ਵੜਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅਜ.....”

ਸੇਠ ਨੇ ਰਾਮੋ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚੋਂ ਈ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ “ਪਈ ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਮੈਨੂੰ ਪਈ ਏ ਦਸ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਪਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਝ ਸੌਰ ਜਾਏ ਤਾਂ.....”

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਰਾਮੋ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁਛੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਸੇਠ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ। ਸੇਠ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਪਿਉ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਰਾਏ ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਸੀ। ਸਾਮੀ ਅਮੀਰ ਏ। ਪਗੜੀ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਏ। ਨਾਲੇ ਆਪਣੇ ਦੁਖੜੇ ਸੁਣਾਇਆਂ ਆਖਿਆ ਸਾਸੁ ਪਈ ਉਹਦੇ ਮੁੰਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਜਹੀ ਕੁੜੀ ਲਭ ਦੇਵੇ।

ਜਦੋਂ ਰਾਮੋ ਨੇ ਸੇਠ ਤੋਂ ਬਲਦੇਵ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤੱਕੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਦਿਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰਾਮੋ ਦੁੱਖਿੰਤੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ, “ਐਡੇ ਅਮੀਰ, ਮੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਦੀ ਕੁੜੀ ਲੈਣ

ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਗੇ?..... ਬਰੂਰ ਕੋਈ ਗਲ ਹੋਏ-
ਗੀ..... ਮੁੰਡੇ ਵਿਚ ਸ਼ੈਦ ਕੋਈ ਐਬ ਹੋਵੇ!”

ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਸੋਠ ਬੜਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ
ਜਾਪਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਪਿਛਲੇ ਖਿਆਲ ਉਹਦੇ ਦਿਲ
ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਸੋਠ ਦੇ ਪਰਉਕਾਰੀ ਹੋਣ ਤੇ
ਛੱਕ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ। “ਮਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ
ਚਾਲ ਹੋਵੇ!” ਰਾਮੋ ਸੋਚਦੀ।

“ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਈ ਕੀ ਏ ਇਹਦੇ ਵਿਚ...
ਕਲ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਗਨ ਦੇ ਦਹ” ਸੋਠ ਦੀਆਂ ਇਹੋ
ਜਹੀਆਂ ਤਸੱਲੀਆਂ ਤੇ ਰਾਮੋ ਅਪਣਾ ਮਨ ਨਾ
ਮਨਾ ਸੱਕੀ।

ਦੂਜੇ ਦਿਹਾੜੇ ਰਾਮੋ ਜਦੋਂ ਬਲਦੇਵ ਤੇ ਉਹਦੇ
ਪਿਓ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਸੋਠ ਦੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਗਲਾਂ
ਉਹਨੂੰ ਸਚੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ। ਬਲਦੇਵ ਦੇ ਪਿਓ ਨੇ
ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਦਸਿਆ “ਕੋਈ ਦੋ ਕੂ ਵਰ੍ਹੇ
ਹੋਏ ਨੇ ਬਲਦੇਵ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ
ਵਿਚਾਰੇ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਕਾਲ ਵਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਨੂੰ
ਧਨ ਦੋਲਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ
ਜੀਅ ਦੀ ਲੋੜ ਏ।”

ਰਾਮੋ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਹੋਣ
ਲਗ ਪਏ:—

“ਦੁਹਾਨੂ ਈ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ ਰਾਧਾਂ ਲਈ?”

“ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਜੂ ਮਿਲਦਾ ਹੋਇਆ।”

ਅਖੀਰ ਰਾਮੋ ਨੇ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਲਦੇਵ ਨੇ
ਵੀ ਫੁੜੀ ਤਕ ਕੇ ਰਚਮੰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਤੇ ਹਫ਼ਤੇ
ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਨੀਅਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੇਵ ਨੂੰ ਰਾਮੋ ਜਹੀ ਗਰੀਬਣੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਿਵੇਂ
ਖੁਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਪਰ ਬਲਦੇਵ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਸੀ,
ਉਹਨੂੰ ਰਾਧਾਂ ਵਰਗੀ ਸੁੰਦਰ ਵਹੁਟੀ ਮਿਲ ਜਾਣੀ ਸੀ।

* * * *

ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਅਜ ਅਜੀਬ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ। ਸਾਲੂ ਲੋਕੇ
ਦੋੜਈ ਫਿਰਦੀ। “ਸੋਠ ਜੀ ਕੱਤਰ ਸੇ ਮੈਨੂੰ

ਉਧਾਰਾ ਦੇ ਦਿਓ ਵਖਾਲੇ ਵਿਚ ਰਖਣੇ” ਬੜੀ
ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਰਾਮੋ ਨੇ ਸੋਠ ਨੂੰ ਬੈਠੀ ਹੋਈ
ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ।

ਸੋਠ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਨਾਹ ਨੇ ਰਾਮੋ ਨੂੰ ਰੋਣ ਹਾਕੀ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਰਾਮੋ ਸੋਚਦੀ “ਮੈਂ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸੋਠ ਦਾ
ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ ਪਰ ਇਹਨੇ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ
ਗਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਇਹਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ
ਆਖਦੀ ਸਾਂ ਅਖੀਰ ਉਹ ਵੀ ਤੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਸਨ
ਆਹਦੇ ‘ਕੋਢੀ ਦਵਾਲ ਨਹੀਂ’।”

ਬਾਉ ਸੰਕਰ ਨਾਥ ਗਲੀ ਦਾ ਮਹਾਂ ਕੱਠੋਰ ਚਿਤ
ਆਦਮੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਮੋ ਦੇ ਹਟ-
ਕੋਰੇ ਅਤੇ ਅਥਰੂਆਂ ਦਾ ਜਿਹਾ ਜਾਦੂ ਵਰਤਿਆ ਕਿ
ਝਟ ਉਹਨੇ ਸੋ ਰੁਪਿਆ ਕਢ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੜੀ
ਨਿਮੂਤਾ ਵਿਚ ਅਖਣ ਲਗਾ “ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੇਵਾ”।

ਸੰਕਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਠ ਵਾਂਗ ਕਦੀ ਵੀ
ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਰਾਮੋ ਉਧਾਰ ਕਿਵੇਂ
ਅਤੇ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਕਰ ਸਕੇਗੀ।

ਰਾਮੋ ਨੇ ਹਛਾਰ ਹਛਾਰ ਅਸੀਸ ਸੰਕਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ।

ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਗਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਸੀ ਸੋਠ ਦੀ
ਉਸਤਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਵਿਚ ਪੈ
ਕੇ ਸਾਰਾ ਰੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਮੋ ਦਾ
ਸਿਰ ਜਾਂ ਰਬ ਅਗੇ ਤੇ ਜਾਂ ਸੰਕਰ ਅਗੇ ਝੁਕਦਾ।

* * * *

ਕੋਈ ਅਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਧਾਂ ਦੀ
ਅਖ ਖੁਲੀ। ਉਹ ਨਾਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਉਹਦੇ
ਪਤੀ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ
ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਲਗੀ।

“..... ਤੇ ਪਗੜੀ ਕਿੰਨੀ ਦਿੱਤੀ ਸਾਜੇ”?

“ਤਿੰਨ ਹਛਾਰ”

“ਪਰ ਰਲੇ ਛਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਤੁਸੀ ਪੰਜ ਹਛਾਰ ਦਿੱਤਾ

ਸੀ।”

“ਆਸ਼”

"ਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਉਹਦੀ ਦਲਾਲੀ ਸੀ" ?
 "ਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਣ ਲਈ ਉਹਨੇ ਮੁਫਤ ਵਿਚ
 ਕੋੜੇ ਈ ਟਕਰਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸਨ" ?
 "ਹੱਛਾ ਇਹ ਗਲ ਏ-ਤਾ"
 "ਚਲੋ ਹੋਏ ਸਹੁਰਾ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ..... ਵਹੁਟੀ ਤੇ
 ਤੈਨੂੰ ਚੰਨਾ ਜਿਹੀ ਮਿਲ ਗਈ ਏ ਨਾ"
 ਰਾਧਾ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ
 ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੌਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ ਲਗੀ। ਪਰ

ਉਹ ਸੌ ਨਾ ਸਕੀ। ਉਹ ਸੌਚੀ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ
 ਇਹ ਗਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਸੇਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ?
 "ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਸਾਂਗੀ.....
 ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏਗੀ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ"
 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨਾਲ ਪੁਣ ਕਰੀ
 ਜਾਂਦੀ। "ਚੰਗਾ ਉਪਕਾਰੀ ਏ ਸੇਠ" ! ਉਹ ਹਰਾਨ
 ਸੀ।

ਹਿਜਰ

[ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਬੀ. ਏ., ਤੀਜਾ ਸਾਲ]

ਕਾਤਲ ਦੀ ਫੁਰੀ ਦੇਖ ਕੇ, ਬਕਰਾ ਜਾਏ ਭੇਦਲਾ ।
 ਉਹਦੀ ਨੂਰ ਭਰੀ ਅੱਖੀਆਂ, ਹਨੇਰਾ ਜਾਏ ਛਾ ।
 ਤੂੰ ਕਾਸ ਲਈ ਹਿਜਰ ! ਮੈਨੂੰ ਚਕਰ 'ਚ ਪਾ ਰਿਖ ?
 ਖੋਹ ਰਿਹੈ ਮਿਲੇ ਦੀਪਕ ਨੂੰ, ਸੁੰਨਸਾਨ ਛਾ ਰਿਹੈ ।

ਮੰਗਣੀ

ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਪਤਾ ਬੀ. ਏ. ਫ਼ਾਈਨਲ

ਪਾਤਰ

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ	ਸੇਠ
ਬਾਲਾ	ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ
ਭਾਸ਼ੀ	ਉਸ ਦੀ ਧੀ
ਰਾਮ ਲੁਭਾਇਆ	ਸੇਠ ਦਾ ਭਰਾ
ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ	ਸੇਠ ਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੁੜਮ।
ਮੁੰਨਾ ਲਾਲ	ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ
ਭੋਲਾ	ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ ਦਾ ਨੌਕਰ।

(ਸੇਠ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਰਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਖੜੀਆਂ ਹੋਣ। ਅੰਦਰ ਸੇਹਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਆਨਾ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਦਿਨ ਦੇ ੧੧.੩੦ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ ਘੜੀ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—(ਘੜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆਂ)—ਪਰ ਵਕਤ ਤਾਂ ਨੌਂ ਵਜੇ ਦਾ ਦਿਤਾ ਸੀ।

(ਸਾਰੇ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖਣ ਲਗਦੇ ਹਨ)।

ਰਾਮ ਲੁਭਾਇਆ—ਹਾਂ, ਵਕਤ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਏ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਅਜੇ ਆਏ ਨਹੀਂ।

(ਫੇਰ ਰੁਪ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

(ਬਾਹਰ ਕਾਰ ਦੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਏ ਤੇ ਸਾਰੇ ਉਸ

ਪਾਸੇ ਚਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਭੋਲੇ ! ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਸੁਖ ਤਾਂ ਹੈ ?

ਭੋਲਾ—ਆਪ ਕੋ ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ।

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਸਿਨੂੰ ! ਕਿਉਂ ?

ਭੋਲਾ—ਛੋਟੇ ਬਾਬੂ ਜੀ ਕੀ ਤਬੀਅਤ ਠਕ ਨਹੀਂ।

(ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪ ਅੰਤਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਬਾਲਾ—ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਜੇ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—(ਅਪਣੀ ਬੇਚੈਨੀ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ) ਕੁਝ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂ! ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ?

ਬਾਲਾ—ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ। ਛਪਾਉਂਦੇ ਕਿਉਂ ਜੇ ? (ਕੁਝ ਰੁਕ ਕੇ) ਦੱਸਦੇ ਨਹੀਂ।

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਕੀ ਦਸਾਂ, ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੀ ਭੈੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ। ਮੂੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਮ ਹੀ ਵੇਚ ਛੱਡੀ ਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ।

(ਬਾਲਾ ਬਟ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ)

ਬਾਲਾ—ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਏ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਮੈਨੂੰ ਭੋਲਾ ਸੱਦਣ ਆਇਆ ਸੀ।

ਬਾਲਾ—ਹਾਂ ਸੱਚ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਸੀ, ਕੀ ਗੱਲ ਸੀ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਹਾਂ, ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ.....

(ਬਾਲਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਫ਼ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ)

ਬਾਲਾ—ਪਰ ਕੀ ? ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਕਹਿਣਾ ਕੀ ਸੀ ਸੂ ਸਿਰ ਪਿਉ ਦਾ ? ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਭਈ ਮੂੰਡਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ਉਸ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣਾ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਸ਼ਰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਆਖਰ ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਉਸ ਕਰਨਾ ਹੈ।

(ਬਾਲਾ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਫੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਬਾਲਾ—ਕਿਉਂ ? ਕੁਝ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਢਿੱਡ ਨਹੀਂ ਭਰਿਆ ਹੋਰ ਕੀ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਭਈ ਮੂੰਡਾ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਤੇ ਇਕ ਕੋਠੀ ਦਾਜ ਵਿਚ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣਾ।

ਬਾਲਾ—ਫੇਰ ?

ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ—ਫੇਰ ਕੀ ! ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿਚ ਨੱਕ ਰਖਣਾ ਸੀ। ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾਂਹ ਕਰਦਾ, ਆਖਰ ਮੰਨ ਲਿਆ।

(ਬਾਹਰ ਭਾਸ਼ੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਕੰਨ ਲਾਈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕੱਥ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ)।

ਬਾਲਾ—ਕਮੀਨੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੁਣ ਤਕ ਆਏ ਨਹੀਂ ?

(ਬਾਹਰ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ ਆਪਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮੁੰਨਾਂ ਲਾਲ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਪਵਾਉਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਉਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ):—

ਸਾਰੇ—ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ।

(ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਪੇਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ੀ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

ਭਾਸ਼ੀ-ਠਹਿਰੋ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਠਹਿਰ ਜਾਓ।
(ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਵਲ ਤਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਫੇਰ ਬੋਲਣ ਲਗਦੀ ਹੈ)।

ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਜ਼ੁਰਗੋ, ਅਜ ਦਾ ਯੁਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ। ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਹੱਕ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ ਦੇਵ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਕ ਨਹੀਂ? (ਕੁਝ ਰੁਕ ਕੇ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰਾਨ ਦਾ ਨੀਅਤ ਸਮਾਂ ਵਜੇ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਦੇਰ ਦਾ ਕਾਰਨ? ਉਹ ਹੈ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੇਵ ਦਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦਣ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ।

(ਸਾਰੇ ਉਸ ਵਲ ਹੈਰਾਨ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਦੇ ਹਨ)।
ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਬੁਲਾਇਆ? ਇਹ ਜਾਣਨ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋਗੇ?

(ਭਾਸ਼ੀ ਕੁਝ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ)।
ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸੁਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਨੇ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੱਦਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਬਿਆਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ।
(ਫੇਰ ਆਹਿਸਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਕੁਝ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਮੈਂ ਉਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਰਾਬੀ ਹਾਂ, ਜੇ ਮੇਰੀਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਰਤਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ।

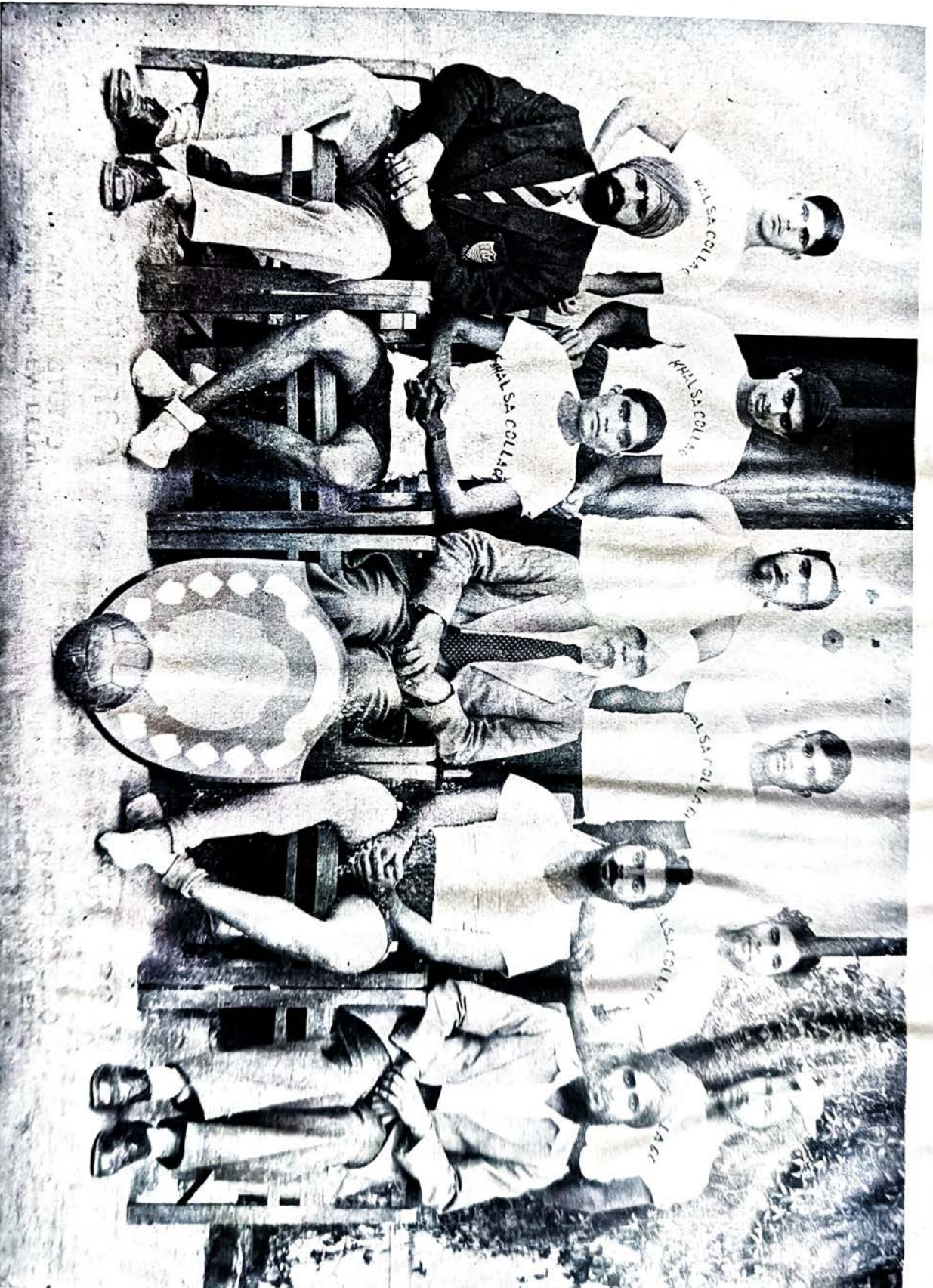
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖਰਚੇ ਲਈ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਦੂਜੀ ਮੇਰੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਲਈ ਦੋ ਨੌਕਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਰੱਖੇ ਜਾਣ। ਜੇ ਮੇਰੀਆਂ ਇਹ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨਬੂਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਬਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵੋਗੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭਾਸ਼ੀ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਗ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਲ ਨੂੰ ਤੋਹਿ ਤੋਹਿ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਪਰਦਾ

VOLLEY BALL CHAMPIONS

DELHI UNIVERSITY 1953-54

Sitting (Left to Right) S. Pritam Singh, Sat Narain, S. Sachdev Singh, Jaswant Singh, S. Harbajan Singh,
(Physical Director) *(Captain)* *(Principal)* *(Secretary)* *(President)*
Standing : (Left to Right) Mr. Dagar, N. S. Shoken, Jai Mal Singh, Hukam Chand, Sukh Lal, Iqbal Singh,
(Vice-Captain)

History Association Executive Committee 1953-54

Sitting (Left to Right)

Lakshmi Narain Suri,
(President)

Prof. F. S. Bajwa,
(Paron)

H. E. Raja Ghazanfar Ali Khan,
(Pakistan High Commissioner in India)

S. Suchdev Singh,
(Principal)

Harjit Singh Paul,
(Vice President)

Standing : (Left to Right)

Kanwarjit Singh,
(Rep. 1st year),
D. S. "Pardesti",
(Rep. 2nd year)

Gurdev Singh,
(Rep. 3rd year)

Surinder Kaur Malhotra,
(Girl's Rep.)

Murari Lal Gangahar,
(Gen. Secretary)

(Rep. 4th year)

(Rep. 1st year)

(Rep. 2nd year)

(Rep. 3rd year)

(Rep. 4th year)

(Rep. 5th year)

ہی ایک نیا شکار چھانسا کر پڑانے شکار کو چھوڑ کر چلی گئیں۔
 تم سمجھتی ہو گی تم نے مجھے بے وقوف بنا یا ہے مجھے دھوکہ
 دیا ہے۔ لیکن نہیں کھو نہیں۔ تم نے مجھے نہیں بلکہ اپنے آپ کو
 بے وقوف بنا یا ہے۔ اپنے آپ کو دھوکہ دیا ہے۔ تم خیال
 کرتی ہو گی کہ میں تمہاری باد میں تڑپ رہا ہوں کیونکہ تم مجھ سے
 دور چلی گئیں اور چھین کر لے گئیں میری آنکھوں کی نیند۔ سوئیوں
 کی شکر امٹ اور دل کا چین۔ لیکن زمین بالکل نہیں۔ میں اب بھی
 گہری نیند سوتا ہوں۔ جی بھر کے سنتا ہوں اور آرام سے رہتا
 ہوں۔ کیونکہ مجھے تمہاری شکل سے محبت نہیں بھئی۔ تمہارے
 نام سے پیار نہیں تھا میں تو صرف تمہاری زندگی کا عاشق تھا۔
 تمہیں برباد ہونے سے بچانا چاہتا تھا۔ میں تمہارے کارناموں
 سے اچھی طرح واقف تھا۔ مجھے تمہاری حرکتوں پر رحم آتا تھا۔
 اسی رحم کی وجہ سے میں تمہیں اس گندے کیچڑ سے نکالنا چاہتا
 تھا۔ میں تمہیں اپنی شریک حیات بنا کر تمہاری زندگی کی تاریکی
 کو ختم کرنا چاہتا تھا۔ میں تمہیں اصلی زندگی کے جھولے میں
 بٹھا کر جھکانا چاہتا تھا۔ تمہیں راکشوں کے پنجے سے نکال
 کر دیوتاؤں کی محفل میں لے جانا چاہتا تھا۔ لیکن تمہیں یہ
 سب کچھ منظور نہیں تھا۔ تمہیں یہ سب کچھ کڑوا لگتا تھا۔
 اور زندگی کا تاریک پہلو شرم لگتا تھا۔ لیکن تم نے کبھی یہ
 سوچنے کی تکلیف گوارا نہیں کی۔ کہ کڑوی دُور پی کرسی مرلیں
 ٹھیک ہو جایا کرتے ہیں۔ یہی باتیں جو تمہیں کڑوی لگتی ہیں

ان کا اثر بہت شیریں ہے شیل بہت شیریں

اب بھی وقت ہے شیل سنہل جاؤ۔ اب اپنے کو
 اور بے وقوف مت بناؤ۔ دھوکہ مت دو۔ اگر صبح کا بھولا
 مویشی کو گھرا جائے تو اسے بھولا ہوا نہیں کہتے۔ جس جوانی
 کے نشے میں آج تم متوالی ہوئی گھوم رہی ہو۔ جسے پا کر تمہیں
 اتنا گھنڈا ہو رہا ہے وہ کبھی کسی کا ستہ نہیں دیتی وہ
 بھی بے وفا ہے بالکل تمہاری طرح۔ جوانی ایک بہار ہے
 جو بہت جلد لوٹ جاتی ہے اور پھر بہار کے بعد خزاں آجایا
 کئی ہے۔ وہ خزاں جسے کوئی بھی پیار نہیں کرتا۔ وہ لوگ جو

بہار کے نشے میں اندھے ہو جاتے ہیں۔ وہ بعد میں ٹھوکریں کھاتے
 ہیں۔ تمہاری بھی یہی حالت ہو گی۔ جب تمہاری جوانی دھول
 جا سکی تو تم در بدر کی خاک چھا لو گی۔ لیکن تمہیں کوئی پوچھنے
 والا بھی نہیں ہو گا۔ وہی لوگ جو آج تمہیں انمول ہیرا پہرے پکارتے
 ہیں ایک کوڑی میں بھی تمہیں حزیرو نے کو تیار نہیں ہوں گے ان
 کی وفا کی تمہیں اور محبت کے وعدے سوا میں اگر جائیں گے جب
 دنیا داسے تم پر انگلیاں اٹھائیں گے۔ طعنے ماریں گے اور تیرے
 چاہنے والے بھی دھنکار دیں گے تو اس وقت تم ان باتوں کو
 یاد کر کے پچھتاؤ گی۔ لیکن اس وقت تمہارا پچھتانا اور میرا رحم
 کچھ بھی تمہیں برباد ہونے سے نہیں بچا سکے گا۔ تمہیں برباد ہونے
 میں ہی اپنی زندگی گزارنی پڑے گی اور اسی طرح در بدر کی
 ٹھوکریں کھاتے ہوئے تمہاری زندگی کا دیکھ سہیتہ ہمیشہ کے
 لئے بچھ جائے گا۔

اگر تم چاہو تو زمین آسمان کا ملاپ پھر ہو سکتا ہے
 میں اب بھی تمہیں اپنی شریک حیات بنا کر تمہاری زندگی کے تاریک
 پہلو کو روشن کرنے کے لئے تیار ہوں۔ لوٹ آؤ۔
 تمہارا غمناک۔ دلہیب

D. S. P. (Rep. Prep.)

کے اور کوئی چارہ نہ تھا۔ ہر راگیہ کے سامنے ہاتھ پھیلا کر پھیلا کر مانگا
 مگر سوائے دو چار شریف اداؤں کے اس کو لپچائی ہوئی تنکا ہوں اور لٹے
 سیدھے کلام کے سوا کچھ نہ ملا۔ مگر بجا رہی سن انوار دھا ان بدکاروں
 کو کوسنی ہوئی اور دست شفقت کی تلاش میں جلدی جلدی گھر کی طرف
 قدم بڑھا رہی تھی جہاں پہنچ کر اپنی دادی کے زیر سایہ کچھ ٹھنڈے
 سانس بھر کے۔ مگر پھر اسے اپنی بھئی دادی کا خیال آیا اور اُن چند
 تانے کے ٹکڑوں کو لغزت کی نظر سے گھورتے ہوئے مجبوراً ٹھنڈا سا

دودھ خرید اور گھر کی طرف لپک پڑی۔ دادی کو درد سے لپکاوا مگر
 جھونپڑے سے کوئی آواز نہ آئی مادری بچہ چھونے کی طرف دوڑی مگر...
 ... ہاتھ سے دودھ کا گلاس دھڑام سے زمین پر آبا اہ
 آنسوؤں کی بارش کے ساتھ باکا و دلیل دنیا کو کوسنا ...
 انوار دھا اب متم غصی ... بے باور و مددگار۔ بے سہارا ...
 غلوت مشرب اپنے پر پھیلائے ہر سو چھا رہی تھی ... ادا
 کے دھند لکوں میں ... خیالات کی دنیا میں گھوٹی انوار دھا اپنی
 نگاہ

شریک حیات

از این۔ ایس۔ شوقین۔ بی اے (سیکڈ ایئر)

لیکن میں انہیں صرف اتنا ہی کہہ کر ٹال دیا کرتا تھا۔ سہ
 لازم ہے بے وجہ آپس میں جنگ کہاں
 پسح ہے بے رقابت الفت میں رنگ کہاں
 مجھے رقیبوں کی طرف سے کوئی خطرہ نہیں تھا۔ مجھے تو صرف تمہاری
 طرف سے خطرہ تھا ایسا خطرہ جس میں تمہاری بربادی کے آثار نظر
 آنے لگتے یہی فکر تھا جو دن رات مجھے کھائے جا رہا تھا۔ میرے
 پیڑھے پر ہر وقت اُدسی رہنے لگی تھی۔ اور جب کبھی تم میرے سامنے
 آتی تھیں ایک جھوٹی سی مسکراہٹ میرے لبوں پر اپنے رقص کی ایک
 جھلک دکھا دیا کرتی تھی۔ لیکن تم جلد ہی تار گٹھیں اور ایک دن دودھ
 لنگو تم نے کہہ ہی ڈالا: "تم پہلے تو ہر وقت بہت خوش رہتے تھے
 لیکن آج کل ... .." "ہاں آج کل کچھ طبیعت خراب ہے
 ہے،" بات کا طے ہوئے میں نے جواب دیا تھا۔ لیکن تم نے میری بات
 پر لہجہ نہیں کیا کیونکہ تم تو اسے اپنی محنت کا پھل سمجھتی تھیں۔ تم
 میری خاموشی کو اپنی جھوٹی محبت کے جان کا اثر سمجھتی تھیں۔
 تمہیں اپنی کامیابی پر بڑا گھمنڈ تھا اور تم اپنے آپ کو ایک کامیاب
 شکاری سمجھنے لگی مابھی گھمنڈ سے تمہاری آنکھوں میں انقلاب کا جوش
 بھردیا۔ تم نے اپنا حال دوسری طرف پھینکا شروع کیا اور بہت جلد

بے وقوف شکیل خوش رہو۔
 میں جانتا ہوں کہ تم اس خط کی ذرا بھی پروا نہ نہیں کر دے گی
 کیونکہ تمہاری آنکھوں پر سوجائی کی چربی چڑھی ہوئی ہے تمہارے دماغ پر
 پتھر پڑے ہوئے ہیں۔ تمہارے دل میں ایک آگ لگی ہوئی ہے ایسی آگ
 جو تونہیں ہلا کر خاک ہی کرے گی اور نہ ہی کسی قابل چھوڑ سکے گی۔ لیکن پھر
 بھی میں تمہیں یہ خط بھیج رہا ہوں کیونکہ اصلیت کی تصویر تمہارے سامنے
 پیش کرنا میرا پنا فرض سمجھتا ہوں۔

معدن مجھے اچھی طرح یاد ہیں جب تم نے اپنی جھوٹی محبت کا جال
 مجھ پر پھینکا شروع کیا تھا۔ تم کسی نہ کسی بہانے میرے پاس آ جاتی تھیں
 اور دو چار منٹ باتیں کرنے کے بعد ایک عجیب سی مسکراہٹ میری طرف
 پھینک کر لوٹ جایا کرتیں۔ تم بہت جلد ہی میرے ساتھ گھل مل گئیں سائیک
 دن باتوں ہی باتوں میں تم نے کہا تھا: "زمین اور آسمان کا ملاپ ہو
 گیا ہے۔ دلیپ،" اور میں نے خالی "ہوں،" کہہ کر ہی ٹال دیا تھا اسی
 طرح تمہاری ملاقاتیں ہوتی ہیں زمین اور آسمان ملتے ہوئے کبھی کبھی اور
 کبھی تمہاں میں۔ تمہارے اور بھی بہت سے چاہنے والے تھے جو تمہیں
 حاصل کرنے کے لئے اپنے اپنے ہتھیار استعمال کرتے رہتے تھے۔ یاد
 دوست بھی اکثر ان کی رقابت کا چچا میرے سامنے کرتے رہتے تھے

بہو بے بسا پکا لشو بہا رہی تھی۔ دُور کہیں شادیاں نہ بچ رہے تھے چوغل ہر ہے تھے ماد کسی کی دنیا دیران ہو چکی تھی ... اور افلاس
 کا ڈھیرا ہر سو چھا رہا تھا۔

کی انکلی کو حرارت محسوس ہوئی۔ وہ خیالات کی دنیا کو چھوڑ کر الہم کو دیکھنے لگا۔ وہی رنگارنگ تصویر اس کے سامنے پڑی تھی اس نے سگریٹ کا آخری گوش لگایا اور تصویر پر دھواں چھوڑا۔ اس کے منہ سے ایک ٹھنڈی سانس نکلی اور وہ بے اختیار کہہ اٹھا "چاند بادلوں میں چھپ گیا"

وہ واپس مگر کچھ پڑھی مگر اس کی آنکھیں کنول کی طرف لگی ہوئی تھیں ماچانک اُسے سٹھوڑ لگی اور وہ گر کر بے ہوش ہو گئی۔ کچھ دیر بعد جب ہوش آیا تو برات بھی آگئی۔ اور بیانیے والے نہ معلوم اُسے کہاں لے گئے۔ سگریٹ ختم ہونے والی تھی کنول

"بھکارن" یا "غریبی" یا "افلاس"

از محترمہ شبنم کرن "پیمیدگی سکینڈ ایمر"

پزدہ چہرہ پر کسی گہری سوچ کے آثار نمودار ہوتے۔ اور پھر انہوں سے آنسوؤں کی دلدولندیں نکل کر اُس کے چہرہ کو چومتی۔ اچانک اُس کے خیالات پازیبوں کی جھٹکار اور سازوں کی گونج سے منتشر ہو جاتے۔ کچھ دود بڑے بڑے سیٹھوں کی کوشیاں ہیں۔ جہاں سے یہ آوازیں آرہی ہیں اور پھر قہقہوں کی گونج۔ یہ حقیقی سن کر ہی لورھی کے دل پر بجلی گر پڑتی اور اُس کے ٹوٹے دل سے ایک نریاد گونج اٹھی۔ "خدا یا کہاں یہ حقیقی اور کسی کے لب ایک تبسم کو ترسیں۔ کہاں یہ عیش عشرت اور کہاں ہم بد قسمتوں کی عسرت۔ ہم کوڑی کوڑی کو محتاج اور ان کے گھر دولت کی بوجھاڑ کیا یہی تیری گہری میں انصاف ہے اہ کیا یہی دنیا میں انسانیت ہے؟ اور پھر قہر اور جبراً وہ ان چیتھروں میں لپیٹ لپیٹا کر اپنی ننھی انوکھیاں کر سوجاتی۔"

یوں ہی دن گزرتے گئے۔ کئی دفعہ بہاریں آئیں اور گندھی گیس بھکارن اب زیادہ بڑھی ہوئی تھی اور انورا دھا کی جوانی کا آغاز تھا۔ اور بڑھی دادی اُس جگر کے ٹکڑے کو ایک لمحہ رکے لئے بھی اپنی تنگاہوں سے اوجھل نہ کرتی۔ اچانک بڑھی بیمار ہو گئی نہ کوئی یار مددگار۔ انورا دھا بیچارہ کیا کر سکتی تھی۔ قہر جاتے بھٹکے دنیا سے دُری تھی۔ کئی دن بغیر آب و دوا نہ گزر گئے اور بڑھی کی حالت بھی بد سے بدتر ہوتی گئی۔ اور ایک دن بھکارن نے انورا دھا سے کہا "انورا دھا آج شہر جا کر کچھ تو لے آ۔ اب تو تجھے اکیلا ہی جانا پڑے گا بھئیگ مانگنی تو تجھے آہی گئی ہے اور مجھ میں دم کہاں کر جاؤں" انورا دھا بدکار دنیا سے گھبراتی تھی مگر سوائے دل پر ضربہ کر کے جانے

نہی تال کے اُن اونچے پہاڑوں تلے کچھ بھکاریوں کی ایک چھوٹی سی بستی آباد تھی بستی کے پاس ہی کچھ فاصلے پر ایک ندی بہتی تھی جو ان بھکاریوں کے واسطے جوئے شیر سے کچھ کم نہ تھی۔ وہ گھاس کے ٹوٹے پھوٹے جھونپڑے ان غریبوں کے لئے محل سے کچھ کم نہ تھے بادِ عبا کے چرنکے اور شہر شید کی سپا کرین جب سکر اتی ہوئی ان جھونپڑوں میں داخل ہوتی تھی۔ تو بھکاری اپنی آنکھیں ملتے ہوئے اُٹھتے اور دُورج شکم کو بھرنے کے لئے چھوٹی لئے شہر کا رخ کرتے۔

ان ہی بھکاریوں میں ایک بڑھی بھکارن بھی تھی۔ جسے ننھی بھکارن کہہ کر پارتے تھے۔ اور اُس کی عمر وسط سال سے کچھ کم نہ تھی اُس کی تمام زندگی دسبدر کی ٹھوکریں کھاتے اور جھولی پھیلاتے ہی گزری تھی اُس کے بڑھاپے کی دولت اُس کی ایک ننھی پوتی انورا دھا تھی وہ بچی ابھی نو برس کی ہی تھی۔ دنیا کے شیب دوزار سے ناواقف اور ہمیشہ اپنی دادی کا ہی ساتھ دیتی تھی۔ جیسا بھکارن ہاتھ پھیلا کر بھیک مانگتی تو انورا دھا بھی کبھی کبھی ہاتھ پھیلا دیتی۔ کوئی خدا ترس سہا تو کچھ مل جاتا وہ نہ گالی گلوڑج یا پھپکار کے سوا اور کچھ نہ ملتا۔ شام کا جھٹ پٹا ہونے ہی دادی اور پوتی گھر لوٹتے۔ بھکارن اپنے دن بھر کے جمع کئے ہوئے اثاثہ کو دیکھتی اور جو کچھ ایک ادھ ٹکڑا جھولی میں ہوتا بچی کو پکڑا دیتی۔ دن بھر کی تکان سے معصوم بچی کو نیند کے جھکولے آنے لگتے اور وہ بیچارہ دادی سے چوٹ کر سوجاتی۔ مگر بڑھی بھکارن کو غم و بھدک اور تکان سے نیند کہاں۔ وہ خاموش لمحات میں نہ جانے کیا کیا سوچتی اور اُس کے سر جاتے ہوئے

نہ کر کے گا۔ وہ تقریباً ایک ہفتہ تک کالج نہ گیا۔ دل بے چین رہنے لگا۔ آخر ایک دن یہ سوچتے ہوئے کہ کب تک اسی طرح بے چینی کے دن کاٹنے ہوں گے۔ وہ کالج کی "پریسٹری" کلاس میں داخل ہو گیا۔ صرف اس لئے کہ روزانہ پریم کے درشن تو ہو جایا کریں گے۔ مگر جب وہ کالج گیا تو اسے پریم نہیں بھی نظر نہ آئی گھر آکر اسے اپنی بیوی کے ساتھ بیٹھ گیا اور سوچنے لگا کہ کس طرح پریم سے ملا جائے صرف "حجیت" ہی ایک بہانہ تھا۔ وہ سوچ رہا تھا کہ "حجیت" کسے میں داخل ہوا اور کہتے لگا "لو دوست! شادی کی دعوت کا کارڈ۔ دیکھو مزد آنا۔ کل بارات آ رہی ہے" کنول نے پوچھا کس کی شادی ہے؟ پڑھ کر دیکھو "اچھا میں چلتا ہوں مجھے جلدی ہے کیونکہ مجھے اور بھی کام کرنا ہے۔" یہ کہتا ہوا وہ دروازے سے باہر نکل گیا۔ کنول نے لفافہ کھول کر کارڈ پڑھنا شروع کیا۔ اس کی آنکھیں کھلی کی کھلی رہ گئی۔ ساتھ پاؤں کا نپ اٹھے ایسا معلوم ہوتا تھا جیسے "حجیت" نے اس کے منہ پر طمانچہ دے مارا ہو۔ اس کے دماغ میں یہ آواز بار بار گونج رہی تھی کہ کل تمہاری پریم ہمیشہ کے لئے تم سے جدا ہو جائی گی وہ جیلا اٹھا "نہیں۔ نہیں۔ ایسا کبھی نہیں ہو سکتا۔ پریم میری ہے دنیا کی کوئی طاقت اسے مجھ سے جدا نہیں کر سکتی" میسر پڑے ہوئے لفافے کو اس نے اٹھا یا یہ خیال کرتے ہوئے کہ کارڈ اسی میں پڑا ہوا ہے اس نے لفافے کے چار ٹکڑے کر ڈالے اور میسر پڑے مارے۔ چند لفظ لفافے کے پھٹے ہوئے ٹکڑے پر دکھائی دیئے۔ اٹھا کر دیکھا تو صاف لکھا تھا کہ کارڈ کو جلا دو۔ کنول نے جلدی جلدی لفافے کے ٹکڑوں کو پلٹن شروع کیا کہ کہیں کارڈ کے ٹکڑے مل جائیں۔ اچانک اس کی نظروں پر پریمی تو اس نے دیکھا کہ کارڈ فریش پر پڑا ہے۔ اس نے فہم آجیب سے باجس کی ڈبیر نکالی اور کارڈ کو آگ لگا دی۔ جیسے سوئے کارڈ کو اٹل پلٹ کر دیکھا۔ پھیل طرف چند الفاظ نمودار ہو چکے تھے جو صاف پڑھے جاسکتے تھے "کنول میں نے کالج میں پورے آٹھ دن تمہارا انتظار کیا لیکن تم معلوم اتنے دن تم کہاں غائب رہیے میں جانتی تھی کہ تم مجھ سے محبت کرتے ہو تم نے شرم کے مارے یہ راز چھپا رکھا۔ مگر تمہاری آنکھوں نے تمام حال کہہ دیا تھا۔ سچ پوچھو تو میں بھی تم سے محبت کرتی ہوں۔ مگر قسمت کو دو دلوں کا ملنا منظور نہیں۔ اگر ہماری

سچی اور پاک محبت ہوگی تو ہم اگلے جہاں میں ضرور ملیں گے۔ یہ چند الفاظ ہی میری آپ کے لئے پہلی اور آخری نشانی ہے آپ کی پریم" اسے اس خط سے یقین ہو گیا کہ پریم کی شادی سو رہی ہے اس روز وہ بازار سے چاندی کا ایک شنگار بن خرید لایا۔ جس میں اس نے اپنا نام کھدا دیا اگلے دن وہ "حجیت" کے گھر گیا اسے کمرے میں بیٹھا دیا گیا اور اس کے سامنے میٹھانی کی ایک پلیٹ رکھی گئی۔ اس نے حجیت کے بار بار اصرار کرنے پر میٹھانی کی ایک ٹکڑی اٹھائی مگر اس کو ذہن کی طرح کرسی معلوم ہوئی اس نے آنکھ بچ کر اسی پلیٹ میں رکھی مانتے ہیں پریم ایک سہلی کے ساتھ کمرے میں داخل ہوئی اور کہنے لگی "حجیت" مجھے مانا جی بھاتی ہیں۔ کنول نے آنکھوں میں آنسوؤں کو تھامتے ہوئے کہا۔ "پریم تمہیں شادی مبارک ہو" پریم کی آنکھوں سے بھی آنسو بہنے لگے۔ اور اس نے کہا "آپ اتنے دن کالج کیوں نہیں آئے؟" کنول نے کہا "تم جانتی ہو میں فیمل ہو گیا تھا اور مجھے کالج آتے شرم آتی تھی" اگر کالج آتے ہوتے شرم آتی تھی تو تم کالج میں کیوں داخل ہو گئے ہو۔ کیا اب کالج آتے شرم نہ آتی

"پریم میں نے جہاں کہ کالج داخل نہ ہوں مگر دل نہ مانا تمہیں دیکھنے بغیر دل کو قرار نہ تھا۔ پریم کا چہرہ مارے شرم کے لال ہو رہا تھا اور ساتھ ساتھ آنکھوں سے آنسو بہے جا رہے تھے وہ آگے بڑھا اور نگلیٹھی پر سے ایک رنگدار تصویر اٹھا کر کنول کو دے دی اور کہنے لگی، "لو اب تمہیں کالج جانے کی ضرورت نہ پڑی" کنول نے اس تصویر کو خوب میں ڈال لیا اور کہا "میں اپنی طرف سے یہ معمولی تحفہ پیش کرتا ہوں یہ نہ صرف تمہاری شادی پر پیش کیا جا رہا ہے بلکہ یہ تمہاری خاموش محبت کی نشانی بھی ہے" اتنے میں پریم کی مانا جی کمرے میں داخل ہوئیں اور کہنے لگیں "بٹی برات کسے والی ہے۔ جا۔ جا گرتیا رہو جا" اس نے شنگار بن اٹھاتے ہوئے کہا "مگر آپ نے خواہ مخواہ یہ تکلیف کیوں کی" اس میں تکلیف کی کیا بات ہے کیا میرا کوئی حق نہیں ہے؟" کنول نے جواب دیا۔

چاند بادلوں میں چھپ گیا

از
اوم پرکاش گپتا بی اے۔ آنرز
(سال اول)

کے بیٹے گئی۔ اور آہستہ آہستہ اس کی نظر کنول تک پہنچی۔ کنول کی
آنکھیں جھجک گئیں اور وہ کچھ سمجھنے لگا، پروفیسر کی اجازت سے
مہذبہ رید ایڈیٹر سے مل گیا، کنول نے جواب دیا "پریزنٹ سر" اور پھر
اس کے بعد وہ کبھی کبھی آنکھیں جھرا کر اسے دیکھنے کی کوشش کرتا اور
کبھی وہ آنکھیں بچا کر اس کی طرف دیکھنے کی کوشش کرتی۔ کنول نے
کاپی کھولی، بچا اگلا پیڑ خالی تھا۔ سوچتے لگا کہ اس لڑکی کا نام
یہ کیسے معلوم کیا جائے۔ آخر ایک نوجوان سوجھی وہ مہذبہ کلرک کے
پاس گیا اور اس سے کہا: "برائے مہربانی میرا دل نمبر تو بتا دیجیے نا آپ
"کون سی جماعت میں پڑھتے ہیں"

"جی سنٹ ایئر میں"

"تمہیں معاف کرنا مجھے ذرا ہنردی کام ہے آپ اس حشر میں سے

اپنا رول نمبر دیکھ لیں"

کنول نے جی کوئی بات نہیں کہہ کر حشر مہذبہ کلرک کے ہاتھ سے

لے لیا اور ورق الٹ پلٹ کر دیکھنے لگا۔ آخر اسے مل ہی گیا رول نمبر

تین سو ساٹھ۔ اس نے کاپی کھولی اور نوٹ کرنا شروع کر دیا۔ نام پریم

لنا۔ باپ کا نام بی۔ آر۔ کھڑانا۔ مکان نمبر ۱۲ بلویو۔ ای۔ ۳/۵ کیوں جی

کیا ابھی تک رول نمبر نہیں ملا؟ کنول نے کاپی اور حشر بند کرتے

سوئے کہا کہ جی مل گیا۔ مہربانی،

دن گذرنے لگے پریم کنول کے دل و دماغ پر چھا گئی مگر اسے

کبھی موقع نہ ملا کہ وہ پریم کو اپنے دل کا حار کہے اسے اس اثنا میں اس

کی پریم کے بھالی جدیت سے دوستی ہو گئی جو کہ میٹرک میں پڑھتا تھا

اور وہ دونوں ایک دوسرے کے گھر آنے جانے لگے۔ محبت بڑھتی

گئی اور وقت گزرتا گیا لیکن بد قسمتی سے ۱۷ نومبر آن پہنچا۔ کنول

صبح سویرے بازار گیا اور اخبار خرید لایا۔ غور سے پڑھنا شروع

کیا اس کا نام وہاں موجود نہ تھا۔ سوچتے لگے۔ آنکھوں سے

آنسو بہنے لگے۔ اس لئے نہیں کہ وہ ذلیل ہو گیا تھا بلکہ اس لئے کہ اس کی زندگی

کی سنہری گھڑیاں ختم ہو چکی تھیں اور شاید آئندہ وہ کہیں بھی پریم کا دیدار

سونے والے سوچتے مگر بے تاب دلوں کی آنکھوں میں بھلا
نہیں کیسے آتی۔ بچا رکنول بستر پر کر دیا رہا تھا اور ساتھ ساتھ
اپنی بد قسمتی سے رکتا رہا تھا۔ مگر اس کی مایوس آنکھوں میں آنسو تھے۔ تارے
گن گن کر کنول نے آنکھوں ہی آنکھوں میں رات کاٹی۔ صبح ہوتے
ہی چارپائی سے اٹھ کر در و بھر اول لئے اپنی بیٹھک میں چلا گیا۔
الہاری سے ایک البم نکال اور سیکرٹ سڈکا کر ایک کرسی پر
بیٹھ گیا۔ البم میں ایک تصویر پر اس کی نظر میں جم گئیں۔ سکرٹ
کا دھڑکاں چھوڑتے ہوئے وہ خیالات کی دنیا میں کھو گیا۔ اسے
وہ دن یاد آگئے جب کہ وہ ماہ ستمبر میں "ہائر سیکنڈری کپارٹمنٹ"
کا امتحان دینے کے بعد اکیلا ہی گھر پر پڑا رہتا تھا۔ اس کا دل بڑا
اداس رہا کرتا۔ آخر ایک دن وہ اپنے بچا جی سے کہہ کر عاصمی
طور پر کالج میں سنٹ ایئر میں داخل ہو گیا۔ کیونکہ اسے پاس ہونے
کی پوری امید تھی۔

اگلے دن وہ کالج جلدی ہی چلا گیا۔ نوٹس لورڈ سے ٹائم
ٹیل نوٹ کیا۔ پہلا پیڑ بڑا انگریزی کا تھا۔ کچھ دیر بعد گھنٹی بجی اور
وہ جماعت میں پروفیسر کے بائیں طرف ایک ڈسک پر بیٹھ
گیا۔ کنول نے اپنی آنکھیں ذرا اوپر اٹھائیں تاکہ اپنے تمام اہم
جیغوں کو ایک نظر سے دیکھ لے۔ آہستہ آہستہ سب لڑکوں کو
دیکھنا شروع کیا۔ اور اس کے بعد اسی کیوں کے ٹیکوں پر اپنی نظر
دور آئی اس آنکھیں ایک حسینہ کے چہرے پر جم گئیں وہ اپنے آپ
کو سمجھتا تھا اور اس کے چہرے کو بہت دور دیکھتا رہ گیا۔ پروفیسر
صاحب جلدی جلدی رول نمبر لہتے جا رہے تھے اور وہ سینہ پروفیسر
صاحب کے چہرے کی طرف بڑے غور سے دیکھ رہی تھی شاید وہ
اپنے رول نمبر کا انتظار کر رہی تھی مگر کنول کو کچھ ہوش نہ تھا۔ وہ اپنی
ہی نظر میں اپنے سے بیگانہ ہو چکا تھا۔ اتنے میں پروفیسر صاحب
نے کہا رول نمبر کھنڈ کا نمبر ۱۲ بلویو۔ ای۔ ۳/۵ اور اس حسینہ کے سونے
پہے اور سونے آواز نکلی "پریزنٹ سر" اس کے بعد وہ ذرا سمجھنے

غلط فہمی

از محترمہ ہر سمرقن کو درحقیق (پرپ سٹلس)

انگریزی کی اکثر سوسلوں میں ملاقاتیں ہونے لگیں راز دنیا زکی باتیں ہوتیں۔
اعتنا زندگی کیجا رہنے کی تہیں کھائی جاتیں۔
لیکن کچھ دنوں سے "مالا" کے گھر پاتے میں ایک جوان لڑکے
کو دیکھا کرنا ۔۔۔۔۔ وہ اور ملا چھت پر بیٹھے گھنٹوں باتیں
کیا کرتے اور ایک دن پارک میں مالا کو دیکھ کر میں جوش رفاقت کو
تاؤ میں رکھ سکھا۔ میں نے اس جوان کے بارے میں پوچھا وہ
مشکوک انداز میں بولی "کوئی نہیں! وہ میرا چچا زاد بھائی رگیش ہے
ایم اے میں بڑھ رہا ہے۔"

مگر اس سے کہا بات کرنا مجھے گوارا نہیں،
"مگر آپ کیوں جلتے ہیں؟" اس نے غصہ سے پوچھا میں کہا۔۔۔
"اور میں اسکی غیظ و غضب کی حالت میں باوجود اس کے روکنے کے
چلا آیا۔"

اس کے بعد میں نے جوش رفاقت میں مالا سے بات کرنا تک چھوڑ
دیا۔ مجھے سمجھانے کی اس کی تمام کوششیں بے سود گئیں۔

ایت وار کا دن تھا۔ میں چھت پر کھڑا خوب کھانا تھا۔ میں اور
مالا اسی چھت پر آئے۔ مالا مجھے دیکھ کر میری طرف پیٹھ کر کے بیٹھ
گئی اور میں بھی پاس ہی بیٹھ گیا۔ مالا کے ہاتھ میں کوئی سڑج تھے۔
جیسے اس نے ریش کی طرف بڑھایا۔۔۔۔۔ اب مالا کا ہاتھ
ریش کے ہاتھ میں تھا۔۔۔۔۔ یہ دیکھتے ہی وحیشتہ پن میں ایک
پتھر اٹھا کر میں نے ریش کی پیشانی کو زخمی کر دیا اور دوسرے پتھر نے
مالا کا بھی یہی حال کیا۔ دیوار پھانڈ کر میں دیوانہ وار منہت ہوا ان کے
قریب پہنچا تو آفت ایسا دیکھتا ہوں۔۔۔۔۔ ریش کے ہاتھ میں
سڑج رکھی بندھی تھی۔ اور مالا کے ہاتھ میں دس روپیہ کا نوٹ جو
خون سے ترستر رہ رہا تھا۔۔۔۔۔ آفت رکشا بندھن
کا تہوار۔۔۔۔۔ اور میں حنج اٹھا۔۔۔۔۔ خون اب بھی
بہ رہا تھا۔۔۔۔۔ اور میری آنکھوں سے اشک مدامت جاری
تھے۔

ایک دن جب میں کالج سے واپس گھر لوٹا تو سوسلوں سخت درد سوز ہوا
تھا مکے میں داخل ہوتے ہی میں ٹھٹک کر رہ گیا۔ بہن آتش کے ساتھ
ایک اور لڑکی بیٹھی تے تکلفی سے باتیں کر رہی تھی۔ اُلٹے پاؤں لوٹنے کی
کوشش کی۔ لیکن آتش نے زبردستی روک ہی لیا۔ اور اس طرح چائے
پیتے ہوئے میں "مالا" سے متعارف ہوا۔

مالا گورنمنٹ کالج میں ایف اے میں بڑھ رہی تھی اور ان کا
خانوان انہی دنوں ہمارے پردوس میں آکر آباد ہوا تھا۔ ایک دن دوپہر
کو میں گھر پر تھا۔ گھر والے کسی رشتہ دار کے ہاں گئے ہوئے تھے میں
اپنے ہی خیالات میں کھویا ہوا تھا کہ میرے کانوں میں نفرتی ہنسلی کی
آواز گونج اٹھی "مالا" بے خبر تھی کہ میرے سوا گھر پر کوئی نہیں رہی
آتش بڑی بڑھیا بات۔۔۔۔۔ اور مکے میں داخل ہوتے
ہی وہ رگ گئی اور واپس لوٹنے کی تو میں نے کہا "آئیے تشریف لائیے"
بیٹھے نا

"کوئی گھر میں بہتا تو پھرتی"
"تو میں جانوروں میں شامل ہو گیا؟ میں نے کہا۔
نہیں میرا یہ مطلب نہیں۔۔۔۔۔ اور میرے اصرار پر وہ ایک
رہی پر بیٹھ گئی۔۔۔۔۔ تھوڑی دیر بعد جب وہ اٹھ کر جانے
کی تو میں نے جرات کر کے اس سے پوچھ ہی لیا "آپ مجھ سے متا
بھرتی کیوں ہیں۔"

"آتش بہتی تھی نا کہ آپ لڑکیوں سے گبرائے ہیں"
اور یہ برجستہ جواب سن کر مجھے یارائے نسبتہ نہ رہا۔ اس کے اٹھنے
کی میں نے اس کا رویہ دیکھنا لیا۔ وہ غضب آلودہ نظروں سے تیوری
بل ٹالتے ہوئے بولی (WHAT IS THIS NONSENSE)
میں نے بھی غضبناک لہجہ میں جواب دیا "جانتی ہوں تو جاؤ" اور وہ
خیالات کی آنکھ میں کھڑی رہی "اب جانی کیوں نہیں؟" اور پشیمان لہجہ
کا یہ بھی آواز میں اس نے فقط اتنا کہا "مجھے معاف کر دیجئے"
اول۔۔۔۔۔ اس کے بعد ملاقاتیں بڑھیں۔ دل میں بار بار آنے

تمنائے نشاط

محبت میں ان سے وفا چاہتا ہوں
 انہیں اب تو میں سمجھتا ہوں
 وہی گو سر لے بہا چاہتا ہوں
 انہیں اب تو اپنا ٹکٹا چاہتا ہوں
 یہ روفا میں نے دیکھے ہیں لیکن
 مگر قار اہل حقیقا چاہتا ہوں
 انہی کے ستم سے یوں بے تاب ہو کر
 میں اب ان کے ترک ریا چاہتا ہوں
 ریا چاہتا ہوں کہ ہو ان سے خالیف
 محبت میں پاس وفا چاہتا ہوں

(از انجم مہر لوی بی اے۔ فائینل)

وہ ہیں بندگیاں۔ گو نہیں جانتے وہ
 میں کیا ہوں۔ میں کیوں ہوں میں کیا چاہتا ہوں
 تغافل انہوں کا یہ مانسہ قضا ہے
 میں اس کے عوض اب بسنا چاہتا ہوں
 ستم کشیوں ہوں پھر بھی تیرا ہوں انجم
 میں اس دردِ دل کی دوا چاہتا ہوں

(ماخوذ)

دگنی فیس

(از مہنید سنگھ بی اے۔ فرسٹ ایر)

کڑا کے کی سردی پڑ رہی ہے۔ رات کافی جا چکی ہے۔ ہلکی ہلکی ٹوہڑا
 بانہی سردی ہے۔ ایسے وقت میں ایک اجنبی ایک مکان کے دروازے
 پر دستک دیتا ہے۔ دروازہ کھلتا ہے۔ نوادار اور دروازہ کھولتے ہیں
 میں کچھ غصہ ہوئی ہے۔ تھوڑی دیر بعد کوٹھی کے احاطے سے ایک کار
 نکلتی ہے۔ کار کا دروازہ کھلتا ہے اور اجنبی اس میں داخل ہو جاتا ہے
 .... اور کار سڑک پر فریٹے بھرنے لگتی ہے۔ سنان سڑک کے طلسم
 سکوت کو توڑتی ٹائیروں کی آواز کبھی دور کسی کتے کے بھونکنے کی آواز
 سے ہم آہنگ ہو رہی ہے۔ .... ایک لمبی مسافت طے کرنے
 کے بعد ایک ننگ دتاریک گلی کے سڑ پر کا ٹوک جاتی ہے۔ ہم کی اجنبی
 کار سے اترتا ہے اور گلی میں داخل ہو جاتا ہے۔ اس کا ہمراہی کافی خیر
 تک اس نظر میں رہتا ہے کہ جانے والا ابھی لائٹ کے کراتا ہے۔
 لیکن اسے نا امید ہونا پڑتا ہے۔ بالآخر وہ کار کا ڈرچ پھر گھر کی طرف
 کر دیتا ہے۔ کار گریج میں پہنچ کر لگ جاتی ہے۔ دوستا ایک لفافہ

پراس کی نظر پڑتی ہے جو عتقی سیٹ پر پڑا ہے۔ حیرانی اور اضطراب کی
 حالت میں وہ جلدی جلدی کر کے نشست میں داخل ہوتا ہے۔ خط کھولتا ہے
 .... لکھا ہے .... ڈاکٹر صاحب

تسلیم!

مجھے افسوس ہے کہ معاہدے کے بموجب میں آپ کی دگنی فیس ادا کرنے
 سے محذور ہوں۔ مجھے اُمید تھی اور وہ ٹوہڑی ہوئی۔ دن بھر کی تھکان
 پر اتنی کے بعد گھر پہنچنے کے لئے مجھے یہ راہ اختیار کرنا پڑی۔ اُمید کرتا
 ہوں کہ آپ اس رحمت کیلئے بندہ کو معاف فرمائیں گے۔ .... میں ہوں
 آپ کا ..... ساتھی

اور خط ختم کرتے ہی ڈاکٹر صاحب کے لبوں پر تبسم رقص کرنے
 لگا۔ اور وہ دل ہی دل میں اس جدت کی داد دینے بغیر نہ رہ سکے۔
 باہر اب بھی بونڈا بانڈی مہر لوی تھی۔
گر باغی
 از چرخیت سنگھ بیدی بی اے فائینل
 تیری چاہتا ہوں میں امداد ساقی
 کہ مسجد میں جانا نہیں مجھ سے ہوتا
 پلا مجھ کو اتنی کہ خود کو مجھ لاؤں
 رضا کا بہانہ نہیں مجھ سے ہوتا

تسخیر میگزین

بابت ۱۹۵۴ء

مدیر
جگندر ناتھ انند
بنی اسے فائنل

نگران
پروفیسر جگن ناتھ ماتھر
ایم اے

نمبر شمار	مضمون	راجم	نمبر شمار	مضمون	راجم
۱-	ایڈیٹریل	۶	۱	ذات الختم و طوی	شیل برن
۲-	دلہنی فیس (ماخوذ)	۷	۲	از جہندر سنگھ	چرخیٹ سنگھ بیدی
۳-	تھنائے نشا ط (غزل)	۸	۳	جگندر ناتھ انند انجم	آین امیں شوفین
۴-	غلط جہنی (افسانہ)			ہر سمرن کور دیک	
۵-	چاند بادلوں میں چھپ گیا			ادم پرکاش گپتا	

ایڈیٹریل
 کس قدر ہیجان خیز ہوتی ہیں وہ گھڑیاں۔ وہ لمحات۔ جب انسان کے دل میں جذبات بیدار ہو اٹھتے ہیں۔ اس کی خواہش یہ ہے کہ وہ اپنی صلاحیتیں اُسے اُکاتی ہیں۔ اور وہ ... وہ نہیں جانتا وہ کیوں مضطرب ہونے لگا ہے؟ وہ کس شے کا تمنائی ہے؟ اُسے کس کی آرزو ہے؟ نگاہِ تصور سے وہ گذشتہ زندگی کے ادھورے خوابوں کی تعبیر دیکھنے کا متمنی ہوا کرتا ہے۔ سچ و راحت عشرت و عشرت حسرت و آرزو اور زندگی کی اداس گھڑیاں۔ وہ لمحات۔ کیف و سرور میں ڈوبی ہوئی وہ حسین یادیں اور زندگی کی تمنائیں ... سب مل کر اُسے اس دنیا و مافیہا سے بے خبر کر دیتی ہیں ... اور کیفیتِ دل، اس امر کی متقنی ہوا کرتی ہے اُس سے کہ وہ جذبات و محسوسات کی حکایت الفاظ کی جھلکیوں تک قلم سے صفحہ زقرطاس پر بکھیر دے ... اور انسان "رازِ حیات سے باخبر ہونے لگتا ہے ... ہمارے میگزین کے اس شمارے میں دیئے گئے تمام مضامین کو پڑھ کر مجھے یہی احساس ہوا گویا افسانوں کے کردار۔ رنگِ نغزل کی باریکیاں۔ لطیف چوٹیں۔ اور جدت بیان غرضیکہ ہر لفظ ہماری زندگی کے پوشیدہ لاروں کا انکشاف کرنے کی ایک سعی ہے۔ توقع کرتا ہوں کہ ناظرین بھی چند لمحات کے لئے خود کو اس ماحول کا ایک شناسا اور محسوس کرنے لگیں اُس ماحول کا جہاں ...

لطافتِ تحریر نہیں
 زندگی دیکھتے تو ہے
 رنگینیِ نظریہ نہیں
 خواب کی تعبیر نہیں
 اور وہ مسرتِ انبساط کے ساتھ ساتھ زندگی کے تجربات کا تجزیہ زندگی کی تلخ حقیقتوں کو مد نظر رکھتے ہوئے کریں گے کیونکہ یہی زندگی ہے ... یہی ادب ... یہی افسانہ ... یہی ادیب ... فقط انجم